

حسابهای ملی در ایران (۱۳۳۸-۱۳۷۹)

مقدمه

سیستم حسابهای ملی^۱ SNA شامل مجموعه ای منسجم و سازگار از حسابهای کلان اقتصاد است که بر اساس مفاهیم، تعاریف، طبقه بندی ها و قواعد پذیرفته شده بین المللی تهیه می گردد. این سیستم چارچوب های جامعی را فراهم می آورد که در آن، داده ها و اطلاعات اقتصادی بنحوی فرآوری می گردند که بتوان از آنها برای حصول به اهدافی نظیر تجزیه و تحلیل، تصمیم گیری و سیاستگذاری اقتصادی بهره گرفت. سیاستگذاران اقتصادی علاقمندند که روند و تحولات متغیرهای کلان اقتصاد نظیر تولید، تشکیل سرمایه، مصرف خانوار، مصرف دولت، صادرات و واردات را پی گیری کرده و اثر سیاستهای اتخاذ شده را مورد ارزیابی قرار دهند. اهمیت حسابهای ملی در این است که مهمترین مبنا و مرجع داوری درباره کارایی سیاستهای اقتصادی است. علاوه بر آن، سری های زمانی حسابهای ملی، بهترین ابزار بررسی سیر اقتصادی جوامع در دوران های مختلف تلقی می گردد و از اینرو هیچ مورخ اقتصادی از آنها بی نیاز نخواهد بود. به عبارت دیگر، حسابهای ملی مبنایی را بدست می دهد که مقایسه تاریخی عملکردهای اقتصادی دوره های مختلف سیاستگذاری را برای یک جامعه خاص امکان پذیر می سازد. علاوه بر آن، حسابهای ملی امکان مقایسه های بین المللی را نیز ممکن می سازد بنحویکه با این ابزار می توان اقتصادهای متفاوت و از نظر جغرافیایی بسیار دور را با یکدیگر مقایسه نموده و آنها را رتبه بندی کرد.

تاریخ حسابهای ملی ایران به سالهای میانی و آخر دهه ۱۳۳۰ باز می گردد. پس از کوششهای پراکنده ای که غالباً توسط کارشناسان خارجی برای بدست دادن برآوردی از تولید ناخالص داخلی و تولید ملی ایران، برای سالهای ۱۳۳۴ و ۱۳۳۶، انجام شد، سازمان برنامه، بنا

^۱- System of National Accounts

به احساس نیاز برای انجام مطالعات و برآوردهای دقیق تر، درآمد ملی کشور را برای سالهای ۱۳۴۰-۱۳۳۷ به تفصیل و به تفکیک فعالیتهای مختلف اقتصادی برآورد و منتشر نمود. قبل از تاسیس بانک مرکزی نیز برآورد مقدماتی دیگری توسط بانک ملی ایران برای سال ۱۳۳۸ انجام شد. با تاسیس بانک مرکزی در سال ۱۳۳۹، کار محاسبات ملی به این بانک محول گردید که از آن تاریخ تاکنون حسابهای ملی ایران بطور منظم تهیه و منتشر شده است.

یکی از رویه های متداول در زمینه حسابهای ملی، تجدید نظر در روش ها، قواعد و دستورالعمل هایی است که کار محاسبات بر مبنای آن انجام می پذیرد. در واقع نظام حسابهای ملی، از زمانی که به شکل یک نظام استاندارد بین المللی مورد توصیه و عمل قرار گرفت، یعنی از سال ۱۹۵۳ تاکنون، در فواصل ۱۵ و ۲۵ ساله مورد تجدید نظر قرار گرفت که آخرین نگرارش آن در سال ۱۹۹۳ به جامعه جهانی ارائه گردید. علاوه بر دستورالعمل ها و قواعد جدید، بروز برخی ضرورتها در اقتصادهای خاص نیز می تواند منجر به تجدید نظر در ارقام منتشره قبلی گردد. دسترسی به آمارهای جدیدتر و تجدید نظر شده خام، اصلاح روش های محاسباتی و بهبود آنها، جایگزینی روش های مستقیم بجای روش های غیرمستقیم پیشین و نظایر آن می تواند دلایلی برای ضرورت تجدید نظر در آمارهای تاریخی حسابهای ملی تلقی گردد. حسابهای ملی ایران نیز از این امر برکنار و مستثنی نیست.

سری های زمانی اصلاح شده که در این گزارش ارائه گردیده است را می توان به دو دوره ۱۳۶۶-۱۳۳۸ و ۱۳۷۹-۱۳۶۷ تفکیک کرد. روش اصلاح سری های زمانی دوره اخیر، روش مستقیم بوده است، به این معنی که با استفاده از آخرین داده های موجود و تغییرات مقتضی در روش های محاسبه و برآورد، ارقام مجدداً محاسبه گردیده است. حسابهای ملی دوره ۱۳۶۶-۱۳۳۸ با استناد به آمار موجود حتی المقدور محاسبه و در مواردی که آمار خام بصورت سری زمانی موجود نبود با استناد به ارقام منتشره قبلی و استفاده از روش های آماری و ریاضی معمول و پذیرفته شده، مانند استفاده از اعمال نرخهای رشد و سهم گروهها و بخشهای اقتصادی در سری های زمانی پیشین، بازسازی شده است تا سازگاری آنها با ارقام سالهای ۱۳۶۷-۱۳۷۷ حفظ گردد. بنا براین تفاوتهاى اصلی موجود در ارقام حاضر و ارقام منتشره پیشین به عوامل زیر بستگی پیدا می کند: (۱) تجدید نظر و اصلاح در ارقام و داده های خام بر اساس آخرین اطلاعات دریافتی از منابع آماری، (۲) تغییر و تعدیل در برخی روش های محاسبه، (۳) تغییر مبنای تقویم ارزش تولیدات از قیمت عوامل به قیمت پایه، (۴) تغییر برخی از شاخص های مورد استفاده برای تبدیل ارقام جاری به ثابت (فقط برای ارقام ثابت)

(۵) تغییر سال پایه از ۱۳۶۱ به ۱۳۶۹ و ۱۳۷۶ (فقط برای ارقام ثابت) و (۶) جابجایی نتیجه رابطه مبادله بازرگانی از قسمت تولید ناخالص داخلی به قسمت درآمد ملی (فقط برای ارقام ثابت).

تفصیل تفاوت‌های موجود در روش‌های محاسباتی از مقایسه توضیحات کتاب ۱۳۶۹-۱۳۵۳ و کتاب حاضر قابل دریافت است .

بخش اول

محاسبه تولید ملی از روش تولید

I - کشاورزی

کشاورزی مجموعه فعالیتهای زراعی، دامپروری و شکار، جنگلداری، ماهیگیری و خدمات کشاورزی را شامل میشود. در طبقه بندی نظام حسابهای ملی ایران متغیرهای اساسی مربوط به مجموعه این فعالیتها در چهار بخش زراعت، دامپروری و شکار، ماهیگیری، جنگلداری و خدمات کشاورزی مورد برآورد و محاسبه قرار میگیرد.

زراعت

زراعت به مجموعه فعالیتهایی اطلاق میشود که منتج به تولید محصولات زراعی میشود. بمنظور تعیین مرز بین فعالیتهای جاری و سرمایه ای در بخش زراعت لازم است که در برآورد متغیرهای این بخش کلیه فعالیتهایی که به گونه ای سرمایه ای تلقی شده و آثار ناشی از آن در بیش از یکدوره تولید منعکس میشود، از چارچوب بررسی خارج شود. همچنین برای تعیین مرز بین فعالیتهای زراعی (و بطور اعم فعالیتهای کشاورزی) و فعالیتهای صنعتی ضرورت دارد که محصولات زراعی مورد پوشش در این بخش حتی المقدور محصولاتی باشد که مورد

فرآوری صنعتی قرار نگرفته باشد. برای مراعات این مرزبندی ها در محاسبات بخش زراعت توصیه گردیده است که قسمتی از فعالیتهای قبل از کاشت که ماهیت عملیات سرمایه ای دارد، سرمایه ای تلقی شود و هزینه های مربوط به آن در حوزه بررسی فعالیتهای جاری قرار نگیرد. همچنین برای تعدادی از نباتات صنعتی و میوه های خشک که اطلاق محصول زراعی یا محصول صنعتی بر آنها با تسامح امکان پذیر میباشد، باید تلاش شود تا ارزش تولید هر یک از محصولات بخش زراعت در اولین مرحله ، قبل از فرآوری صنعتی ، ملاک برآوردها قرار گیرد. محصولات زراعی شامل غلات، حبوبات، نباتات صنعتی، محصولات جالیزی، سبزیجات، نباتات علوفه ای، محصولات بذری، میوه های تازه ، میوه های خشک و سایر محصولات زراعی به شرح جدول صفحه بعد میباشد.

گروه محصولات مختلف بخش زراعت

ردیف	گروه محصولات زراعی	نام محصول
۱	غلات	گندم ، جو ، شلتوک (برنج) ، ذرت ، سایر غلات (ارزن ، چاودار و سایر)
۲	حبوبات	انواع نخود و لپه ، انواع لوبیا ، عدس ، ماش ، باقلا خشک
۳	نباتات صنعتی	نباتات قندی (چغندر قند و نیشکر)، نباتات لیفی (پنبه ، کنف ، کتان ، شاهدانه) ، نباتات دخانی (توتون و تنباکو) ، دانه های روغنی (زیتون ، آفتابگردان ، سویا ، کنجد و شاهدانه ، کرچک ، خردل ، ...) ، چای (برگ سبز)
۴	محصولات جالیزی	هندوانه ، خربزه ، طالبی ، گرمک ، خیار ، کدو ، سایر
۵	سبزیجات	سیب زمینی ، پیاز ، گوجه فرنگی ، بادمجان ، هویج ، شلغم ، سیر تازه ، لوبیا و نخود ، باقلای تازه ، فلفل سبز ، کاهو ، کلم ، ریواس ، کرفس ، سبزیجات تازه ، سایر
۶	نباتات علوفه ای	یونجه ، اسپرس ، شبدر ، ذرت علوفه ای ، چغندر و شلغم علوفه ای ، حصیر ، خلر ، ماشک ، سایر چغندر بذری و سایر گیاهانیکه بمنظور بذر گیری کاشته میشوند.

میوه های هسته دار (گیلاس، آلبالو، زرد آلو، هلو، شلیل، شفتالو، سایر)	محصولات بذری	۷
میوه های دانه دار (سیب، گلابی، به) مرکبات (پرتقال، نارنگی، لیمو ترش، لیمو شیرین و نارنج)، سایر محصولات دائمی و میوه های تازه (انواع انگور، خرما، انجیر، انار، موز، سایر).	میوه های تازه	۸
گردو، فندق، بادام، پسته، پسته شام، شاه بلوط، نارگیل، برگه، انجیر، توت، کشمش، سایر	میوه های خشک	۹
گل، تخم گل، محصولات دائمی درختان غیر مثمر، سایر	سایر محصولات	۱۰

اطلاعات و آمارهای مربوط به میزان تولید محصولات زراعی از وزارت کشاورزی کسب میشود و در صورت عدم دسترسی به آمار تولید بعضی از محصولات زراعی و یا بمنظور بررسی صحت آمارها، نتایج بررسیهای بودجه خانوار، بررسیهای صنعتی و آمار صادرات و واردات نیز مورد استفاده قرار میگیرد. همراه با بهبود روند تهیه آمار در وزارت کشاورزی ارقام و آمار اخذ شده این وزارتخانه به تفصیل و بصورت یکسری زمانی همگن در اختیار گذاشته شد. این آمارها مبنای تجدیدنظر در ارقام بخش زراعت بوده است. آمارهای مذکور نظیر آمارهای ارسالی قبلی بر مبنای سال زراعی بود، لذا جهت تبدیل آن به سال تقویمی در این سری زمانی از تقویم زراعی منتشره توسط وزارت کشاورزی برای سال ۱۳۷۳ استفاده شد و محصولات تولیدی به تفکیک فصل از سال ۱۳۶۷ به بعد برآورد گردید، سپس ارقام تولید هر سال محاسبه شده است. برای سالهای ماقبل نیز از نسبتهای مربوطه و تقویم زراعی منتشره توسط وزارت کشاورزی برای سالهای ۱۳۵۲ و ۱۳۵۳ استفاده شده است. با در اختیار بودن میزان تولید محصولات و قیمت سر مزرعه محصولات مورد نظر در سال پایه، ارزش تولید محصولات زراعی به قیمتهای ثابت سال پایه (۱۳۷۶ و ۱۳۶۹) برآورد شده است. ارزش تولید محصولات زراعی به قیمتهای جاری از حاصلضرب مقدار تولید در قیمتهای جاری بدست میآید. قیمتهای جاری معمولاً همه ساله توسط مرکز آمار ایران برای محصولات عمده جمع آوری میشود.

قیمتهای جاری پاره ای از محصولات غیر عمده که بصورت سالیانه جمع آوری نمیگردد ، غالباً با استفاده از قیمت سال پایه و روند قیمت محصول مورد نظر در اجزاء شاخص عمده فروشی ، مورد برآورد قرار میگیرد ، همراه با ارائه آمارهای شاخص بهای تولیدکننده توسط اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی و گسترش تولیدات کشاورزی ، دامداری و جنگلداری تحت پوشش این شاخص از ۸۲ قلم به ۱۵۹ قلم و همچنین ارائه قیمتها بصورت قیمت سر خرمن ارقام شاخصهای متناظر برای محاسبه ارزش افزوده بخش زراعت به قیمتهای جاری و ثابت بکار گرفته شد . لازم به ذکر است که در برآورد ارزش تولید محصولات بخش زراعت (به قیمتهای جاری و ثابت) همواره قیمت سرمرزعه ملاک محاسبات قرار می گیرد.

پس از برآورد ارزش تولید محصولات زراعی به قیمتهای جاری و ثابت ضرورت دارد که هزینه های واسطه این بخش نیز بصورت جداگانه محاسبه شود. هزینه های واسطه در بخش زراعت عمدتاً از هزینه های مربوط به کود شیمیایی، کود حیوانی، بذر، سوخت، برق، سموم ، علف کش ها ، خدمات کشاورزی و خدمات بانکی تشکیل شده است.

اطلاعات مربوط به هزینه های واسطه از نشریات وزارت کشاورزی اخذ می گردد. اطلاعات مندرج در این نشریات، که هزینه های تولید محصولات کشاورزی را به تفصیل در اختیار می گذارند، پس از تطبیق با تعاریف حسابهای ملی و انجام برخی تعدیلات مورد نیاز مورد استفاده قرار می گیرند.

دامپروری و شکار

محاسبات مربوط به بخش دامپروری و شکار بصورت مجزا برای دو زیر بخش دامپروری و شکار انجام میشود . بمنظور محاسبه ارزش افزوده بخش دامپروری نخست مقدار تولید محصولات عمده بخش دامپروری از معاونت امور دام وزارت جهادسازندگی دریافت می گردد. این محصولات عبارتند از : گوشت قرمز، گوشت مرغ، تخم مرغ، شیر، عسل، پر مرغ، پشم گوسفند، پشم شتر ، موی بز ، کود حیوانی ، پوست و روده ، پيله ابریشم ، درآمد حاصل از فروش کود و بالاخره ارزش ازدیاد یا کسری دام. بمنظور محاسبه ارزش تولید محصولات بالا، مقدار این محصولات در قیمت واحد آنها، که از اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی اخذ می گردد، ضرب می شود. ارزش تولید به قیمتهای ثابت نیز از حاصلضرب مقادیر تولید هریک از محصولات دامی در قیمت واحد آن در سال پایه قابل محاسبه است.

برآورد هزینه های واسطه بخش دامپروری نیز بر مبنای اطلاعات دریافتی از معاونت امور دام وزارت جهاد سازندگی انجام می شود. عمده هزینه واسطه در این بخش عبارتند از: هزینه های تعلیف (علوفه) دام ، بهداشت ، آب و برق و سوخت ، جوجه و تخم مرغ برای مرغداریها و سایر هزینه ها. ارزش افزوده بخش دامپروری به قیمت‌های جاری با کسر هزینه های واسطه از ارزش تولید به قیمت‌های جاری بدست می‌آید. ارزش افزوده بخش مزبور به قیمت‌های ثابت با استفاده از ارزش افزوده سال پایه و شاخص مقداری تولید برآورد میگردد. در مورد برآورد متغیرهای زیر بخش شکار اضافه مینماید که آمارهای اولیه در زمینه صدور پروانه از سازمان حفاظت محیط زیست دریافت میشود. مبنای برآورد ارزش تولید این زیر بخش تعداد پروانه های صادره و فعال و متوسط میزان شکار برای هر پروانه می باشد.

جنگلداری

بطور کلی اقلامی که تولید این بخش را تشکیل میدهد عبارتند از : چوبهای جنگلی ، چوبهای غیر جنگلی شامل صنوبر و تیریزی ، شالک و سایر درختان باغی و روستائی ، ذغال هیزم و همچنین سایر محصولات جنگلی مثل صمغ ، زدو ، آنغوزه ، ریشه شیرین بیان وغیره . آمار مربوط به مقدار تولید و هزینه های واسطه چوبهای جنگلی، هیزم و ذغال برای سالهای مورد نظر از سازمان جنگلها اخذ میشود. ارزش تولید محصولات فوق الذکر براساس مقدار تولید و قیمت‌های عمده فروشی در محل قطع و استحصال درختان برآورد میگردد. ارزش تولید سایر محصولات جنگلی در این بخش با استفاده از ضرایب تولید محصولات مورد نظر در سال پایه نسبت به کل ارزش تولید بخش جنگلداری یا نسبت به ارزش صادرات محصولات مورد اشاره (مثلاً" در مورد ریشه شیرین بیان) محاسبه میشود.

برای محاسبه ارزش چوبهای مصرفی جهت تهیه ذغال معمولاً ضریب تبدیل هیزم به ذغال و مقدار ذغال تولید شده مورد استفاده قرار می گیرد و سپس ارزش تولید این محصول براساس مقدار تولید و قیمت واحد هیزم برآورد می شود .

هزینه واسطه بخش جنگلداری در زیر بخش چوبهای جنگلی شامل هزینه قطع، استحصال بارگیری و حمل ، تخلیه و حفاظت و داراب بندی می باشد که اطلاعات لازم در کلیه زمینه ها از سازمان جنگلها و مراتع اخذ میگردد. ارقام هزینه واسطه چوبهای غیر جنگلی و باغی نیز براساس ضرایب هزینه واسطه به ارزش تولید چوبهای جنگلی در نظر گرفته میشود. با

در اختیار بودن ارزش تولید و هزینه های واسطه ، ارزش افزوده بخش جنگلداری به قیمت‌های جاری محاسبه میشود. بمنظور محاسبات به قیمت‌های ثابت از حاصلضرب مقادیر هر یک از محصولات در قیمت سال پایه آنها استفاده می شود.

ماهیگیری

تولید بخش ماهیگیری شامل صید انواع ماهیها و آبزیان و همچنین پرورش انواع آنها در مزارع پرورش ماهی و میگو است. کل ارقام مربوط به مقدار تولید ، هزینه واسطه وهمچنین ارزش تولید به قیمت‌های جاری این محصولات در سالهای اخیر از معاونت شیلات وزارت جهاد سازندگی دریافت می گردد. با ضرب کردن مقادیر تولید هر سال در قیمت های سال پایه، ارزش تولید به قیمت ثابت بدست می آید. برای محاسبه هزینه واسطه به قیمت ثابت در این بخش، از هزینه متوسط یک واحد تولید در سال پایه استفاده می شود. با ضرب کردن مقادیر تولید در هزینه متوسط یک واحد تولید در سال پایه هزینه واسطه به قیمت ثابت محاسبه می شود و از تقاضا ارزش تولید و هزینه واسطه به قیمت ثابت، به ارزش افزوده به قیمت ثابت برای بخش ماهیگیری می رسیم.

خدمات کشاورزی

ارزش تولید خدمات کشاورزی شامل هزینه های آب ، آبیاری و هزینه ماشین آلات می باشد و هزینه های واسطه بخش خدمات کشاورزی شامل هزینه سوخت و تعمیرات ماشین آلات کشاورزی است .

II - معدن

فعالیت‌های معدنی شامل استخراج معادن تحت الارضی و سطح الارضی و عمل آوردن و آماده سازی (نظیر الک کردن ، شستن ، خرد کردن ، گلوله کردن و بالا بردن عیار) مواد معدنی طبیعی میباشد. در نظام حسابهای ملی ایران معادن کشور بطور کلی به دو بخش معادن متشکل (سنگهای معدنی فلزی و غیر فلزی) و غیر متشکل (غیر فلزی) تقسیم

میگردد. استخراج نفت خام و گاز طبیعی، بدلیل اهمیت خاص آن در اقتصاد ایران، در گروه معدن طبقه بندی نشده است.

معادن متشکل به معادنی اطلاق میشود که علاوه بر ضرورت وجود پروانه و اجازه بهره برداری برای استخراج، نظام بهره برداری معینی بر نحوه استخراج آن نیز اعمال میشود. اینگونه معادن غالباً توسط شرکتهای دولتی و کارگزاران دولت مورد استخراج قرار میگیرند و یا بطور امانی برای استخراج و بهره برداری واگذار میشوند. در هر صورت بهره برداری از اینگونه معادن تحت نظر و مدیریت مستقیم دولت و براساس خط مشی و اصولی صورت میگیرد که توسط دولت تنظیم میشود. معادن متشکل به لحاظ طبقه بندی کلیه معادن فلزی، ذغال سنگ و بخش قابل توجهی از معادن غیر فلزی با ارزش را شامل میشود.

بخش معدن غیر متشکل استخراج و فرآوری معادنی را شامل میشود که اگر چه برای استخراج و بهره برداری به مجوز نیاز دارد، لیکن نظام بهره برداری مشخصی بر استخراج اینگونه معادن حاکم نیست. هر چند در پاره ای موارد استخراج معادن غیر متشکل توسط شرکتهای یا ارگانهای دولتی صورت میگیرد، لیکن این معادن بطور سنتی بصورت اجاره به بخش خصوصی واگذار میگردند. همچنین شایان توجه است که در استخراج اینگونه معادن نه تنها نظام و اصول مشخص در بهره برداری مراعات نمیشود بلکه غالباً اینگونه معادن از حوزه مدیریت و کنترل مستقیم وزارتخانه مربوطه خارج بوده و بهره برداری از آنها معمولاً تحت نظر ارگانهای محلی یا استانی صورت میگیرد. این معادن عمدتاً شامل معادن سطح الارضی میباشند نظیر معدن شن، ماسه، خاک رس و آهک.

کل آمارهای مربوط به مقدار و ارزش تولید محصولات مختلف معدنی و همچنین هزینه واسطه آنها از نشریات سالانه معدن مرکز آمار ایران استخراج می گردد. بمنظور محاسبات به قیمت ثابت از حاصلضرب مقادیر تولید در قیمتتهای متناظر آن در سال پایه استفاده می شود.

III - صنایع کارخانه ای

صنایع کارخانه ای یکی از گروههای نظام حسابهای ملی ایران را تشکیل میدهد که در اغلب موارد بصورت مختصر عنوان صنعت یا فعالیتهای صنعتی نیز بدان اطلاق میشود. فعالیتهای صنعتی به کلیه فعالیتهایی اطلاق میشود که باعث تغییر فیزیکی یا شیمیایی مواد و

اجسام مختلف گردیده و نهایتاً منجر به تولید محصولات جدید شود. روش یا تکنولوژی مورد استفاده در ایجاد تغییرات در مواد و تولید محصولات جدید اعم است از دستی یا ماشینی، کارخانه ای یا در منزل یا در هر محل دیگر، بمنظور فروش یا جهت مصارف شخصی. در طبقه بندی حسابهای ملی ایران بدلیل وجود گروه نفت بعنوان یک گروه مستقل و اهمیت آن در نتایج حسابهای ملی کشور، ارزش افزوده ایجاد شده در پالایشگاههای کشور در این گروه منظور میشود. در حالیکه فعالیت پالایشگاههای کشور به لحاظ رعایت طبقه بندیهای بین المللی علی القاعده میباید در گروه صنایع کارخانه ای منعکس شود. دلیل اصلی اینکه در نظام حسابهای ملی ایران ارزش افزوده پالایشگاههای کشور در گروه نفت طبقه بندی شده است به پرهیز از ایجاد ارباب در ارزش افزوده صنایع کارخانه ای و گروه نفت باز می گردد. با توجه به اینکه نفت خام، که ستانده بخش استخراج نفت است، داده اصلی پالایشگاهها محسوب میشود و قیمت تحویلی آن توسط بخش استخراج به بخش پالایش بسیار نازل و در واقع غیراقتصادی است؛ لحاظ کردن بخش پالایش در گروه صنعت، هزینه واسطه بخش صنعت را بنحو غیرواقعی کاهش داده و ارزش افزوده آن را بالا می برد. به همین دلیل ترجیح داده شد که بخش پالایش نیز در گروه نفت طبقه بندی گردد.

در نظام حسابهای ملی ایران، برآورد و محاسبه ارزش ستانده بخش تولیدات کارخانه ای کشور بر پایه آمارهای اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی صورت می پذیرد. با توجه به آنکه آمارهای جمع آوری شده اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی تنها کارگاههای با بیش از ۵۰ نفر کارکن (از سال ۱۳۷۶ کارگاههای با بیش از ۱۰۰ نفر کارکن) را پوشش می دهد و ضمناً فاقد آمارهای مربوط به داده ها و مصارف واسطه کارگاههای صنعتی است. بمنظور پوشش دادن به این کمبودها، در محاسبات حاضر از نتایج منتشره مرکز آمار ایران در زمینه کارگاههای صنعتی بعنوان پشتیبان استفاده گردیده است. بدین نحو که نسبت ارزش ستانده کارگاههای با کمتر از ۵۰ نفر کارکن (از سال ۱۳۷۶ کارگاههای با کمتر از ۱۰۰ کارکن) به کل ارزش ستانده نتایج مرکز آمار ایران و همچنین نسبت داده به ستانده کل کارگاههای صنعتی کشور مندرج در نتایج مرکز آمار ایران مورد استفاده قرار گرفت. بمنظور محاسبات به قیمت ثابت از شاخص ضمنی ارزش ستانده هریک از کدهای دو رقمی ISIC که توسط اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی منتشر می شود، استفاده گردید.

IV - نفت و گاز

گروه نفت و گاز شامل استخراج، بهره برداری و تصفیه نفت خام، تولید فرآورده های نفتی و گاز است. در سیستم محاسبات ملی کشور فعالیتهای مربوط به گروه نفت در دو بخش جداگانه استخراج و صادرات نفت خام و گاز و پالایش مواد نفتی مورد بررسی قرار می گیرد. جایگاه متغیرهای بخش نفت و گاز به لحاظ طبقه بندی بین المللی فعالیتهای صنعتی در گروه معدن (استخراج نفت و استحصال گاز) و گروه صنعت (پالایش) است. لیکن به دلایلی که در قسمت صنعت بدان اشاره گردید، در نظام حسابهای ملی کشور این بخشها در ذیل گروه نفت، بطور جداگانه طبقه بندی شد.

استخراج و صدور نفت خام و گاز

همانگونه که اشاره شد ارزش تولید و ارزش افزوده گروه نفت به تفکیک در دو بخش استخراج و پالایش برآورد میشود. ارزش افزوده بخش استخراج شامل ارزش افزوده حاصل از نفت خام صادراتی، نفت خام تحویلی به پالایشگاههای داخلی، در بعضی از سالها نفت خام صادراتی تحت قرار داد تصفیه و از سال ۱۳۷۷ شامل استخراج و صادرات تحت قرارداد بیع متقابل میباشد. یادآوری مینماید که کلیه هزینه های مربوط به اکتشاف، حفاری، تجهیز چاهها و هزینه های انتقال از طریق خط لوله و بارگیری نفت خام صادراتی در محاسبات این بخش منظور میشود.

ارزش تولید بخش استخراج از طریق حاصل جمع ارزش تولید برای زیر بخشهای نفت خام صادراتی، نفت خام تحویلی به پالایشگاهها، نفت خام تحت قرار داد تصفیه و بیع متقابل برآورد میشود. ارزش تولید در هر یک از این زیر بخشها از حاصل ضرب مقدار تولید در قیمت واحد تولید بدست میآید. اطلاعات مورد نیاز در زمینه مقدار و قیمت در کلیه زمینه های فوق از وزارت نفت و شرکتهای تابعه آن وزارت اخذ میشود. در برآورد ارزش صادرات نفت خام از مقدار صادرات نفت خام و نفت خام تحت قرارداد تصفیه و متوسط قیمت یک بشکه نفت خام صادراتی و نرخ متوسط موزون ارز استفاده میشود. همچنین برآورد ارزش تولید نفت خام تحویلی به پالایشگاههای کشور بر مبنای قیمت واحد یک بشکه نفت خام تحویلی به پالایشگاهها و مقدار آن صورت گرفته است. در مورد نفت خام تحت قرار داد تصفیه باید اشاره نمود که فرآورده های حاصل از صدور نفت خام تحت قرار داد یا مجدداً به کشور وارد گردیده و یا در بازارهای بین المللی بفروش رسیده است. ارزش تولید نفت خام تحت قرار داد تصفیه

حسب مورد و به میزانیکه فرآورده حاصل از آن به کشور وارد شده بر مبنای قیمت یک بشکه نفت خام تحویلی به پالایشگاههای داخلی و به میزانیکه در بازارهای بین المللی بفروش رسیده است بر مبنای متوسط قیمت یک بشکه نفت خام صادراتی برآورد شده است. در مورد بیع متقابل ارزش هر بشکه صادرات مطابق روش ارزش صادرات نفت خام در نظر گرفته شده است هزینه های واسطه بخش استخراج شامل کلیه هزینه های عملیاتی مربوط به اکتشاف و استخراج نفت خام ، هزینه های مراکز پمپاژ ، هزینه های نگهداری خطوط لوله و هزینه های ذخیره و بارگیری نفت خام میباشد . اطلاعات مربوط به متوسط هزینه استخراج یک بشکه نفت خام (باستثنای پرداخت های مربوط به جبران خدمات کارکنان و استهلاک) توسط وزارت نفت تهیه میشود . از حاصلضرب متوسط هزینه استخراج یک بشکه نفت خام در مقدار تولید ، هزینه واسطه بخش استخراج برآورد گردیده و از تفاضل آن از ارزش تولید بخش استخراج ، ارزش افزوده بخش استخراج محاسبه میشود.

در مورد گاز ، ارزش تولید گاز صادراتی پس از توقف صدور گاز از طریق خط لوله ، معادل ارز حاصل از صادرات گاز در نظر گرفته شده است. این دریافتی از ارقام موازنه پرداختها اخذ شده است. سپس با برآورد هزینه واسطه و در نظر گرفتن نرخ ارز موزون صادراتی ارزش افزوده گاز صادراتی محاسبه شده است همچنین مقدار گاز مصرفی در داخل کشور با قیمت واحد گاز تحویلی به شرکت گاز محاسبه و سپس با ارزش گاز صادراتی جمع می شود .

پالایش نفت خام

بخش پالایش ، کلیه فعالیتهای مربوط به تصفیه نفت خام در پالایشگاههای کشور را شامل است . متغیرهای اساسی آن در دو زیر بخش فرآورده های تولید و مصرف شده در داخل و فرآورده های صادراتی مورد محاسبه قرار میگیرد. ارزش تولید فرآورده های صادراتی معادل ریالی ارز حاصل از صدور فرآورده های نفتی فرض گردیده و ارزش تولید فرآورده های تولید و مصرف شده در داخل با اتکاء به درآمدهای ریالی حاصل از فروش فرآورده در بازارهای داخلی برآورد شده است . در برآورد ارزش تولید فرآورده های تولید و مصرف شده در داخل باید توجه داشت که ارزش تولید مورد نظر بایستی به قیمتهای تولید کننده برآورد شود . لذا

می‌باید تعدیلات لازم در درآمد حاصل از فروش بعمل آید تا افزوده‌های مربوط به حمل و نقل و توزیع فرآورده در محاسبات منظور نگردد. با توجه به ملاحظات فوق ارزش تولید بخش پالایش از حاصل جمع ارزش تولید در زیر بخش فرآورده‌های صادراتی و فرآورده‌های تولید و مصرف شده در داخل بدست می‌آید. در مورد فرآورده‌های صادراتی بیع متقابل، مطابق روش محاسبه ارزش صادرات فرآورده عمل می‌شود.

اگر چه در سالهای اخیر صادرات نفت خام تحت قرارداد تصفیه متوقف شده است لکن در سالهای اجرای این رویه، قیمت‌های مورد استفاده در برآورد ارزش تولید نفت خام تحت قرارداد تصفیه برحسب آنکه فرآورده حاصل از نفت خام تحت قرار داد صادر گردیده یا مجدداً به کشور وارد شده متفاوت بوده است. در صورتیکه فرآورده حاصله در بازارهای جهانی بفروش رسیده، روش محاسبه مشابه روش محاسبه فرآورده‌های صادراتی بوده است و در صورتیکه فرآورده حاصل از صدور نفت خام تحت قرار داد به کشور وارد گردیده، روش محاسبه مشابه برآورد متغیرهای مربوط به فرآورده‌های تولید و مصرف شده در داخل بوده است.

هزینه‌های واسطه بخش پالایش شامل هزینه خرید نفت خام از بخش استخراج و هزینه تصفیه نفت خام می‌باشد. هزینه خرید نفت خام براساس مقدار نفت خام تحویلی و متوسط قیمت واحد یک بشکه نفت خام تحویلی به پالایشگاهها، برآورد میشود. هزینه‌های تصفیه نفت خام با استفاده از ارقام مربوط به متوسط هزینه تصفیه یک بشکه نفت در پالایشگاههای کشور و مقدارنفت خام تبدیلی به فرآورده برآورد میگردد. از تفاضل هزینه‌های واسطه بخش پالایش از ارزش تولید این بخش، ارزش افزوده بخش پالایش بدست می‌آید.

۷- برق، گاز و آب

گروه برق، گاز و آب فعالیتهای مربوط به تولید، انتقال و توزیع نیروی برق، توزیع گاز طبیعی و مایع و همچنین جمع آوری، تصفیه و توزیع آب را که اساساً بمنظور فروش صورت گرفته باشد، در برمیگیرد. فعالیتهای این گروه از سه بخش برق، گاز و آب تشکیل شده است و برآورد متغیرهای مورد نظر در هر یک از سه بخش مورد اشاره بصورت مجزا انجام میشود.

برق

فعالیت این بخش شامل واحدها و کارگاههاییست که به امر تولید، انتقال و توزیع نیروی برق اشتغال دارند، اعم از آنکه تولید این واحدها برای فروش به مصرف کنندگان نهائی (خانگی، صنعتی، کشاورزی، تجاری و سایر) و یا بمنظور خود مصرفی صورت گرفته باشد. تولید برق کشور توسط دو بخش دولتی و خصوصی (شامل صنایع و تولیدکنندگان متفرقه) انجام میگردد و بهمین دلیل نیز محاسبات این بخش به تفکیک برای دو زیر بخش دولتی و خصوصی انجام میشود.

برای محاسبه ارزش تولید برق دولتی فعالیتهای کلیه سازمانهای دولتی که به تولید و توزیع برق اشتغال دارند مورد بررسی قرار میگردد. این سازمانها مشتمل بر شرکت توانیر و کلیه سازمانهای برق منطقه ای میباشد. ارقام مالی مورد نیاز در مورد سازمانهای فوق الذکر از وزارت نیرو و یا مستقیماً از سازمانهای مورد نظر اخذ گردیده و ارزش تولید آنها محاسبه میگردد. اطلاعات موجود در زمینه برق خصوصی محدود به میزان تولید میباشد و به این جهت ارزش تولید برق خصوصی که سهم اندکی (حدود ۶ درصد) در تولید برق در کشور دارد با توجه به نسبتها و روابط موجود در زیر بخش دولتی برآورد میگردد. مجموع ارزش تولید زیربخش های دولتی و خصوصی، ارزش تولید برق کشور را بدست میدهد.

صورتیهای مالی واصله از شرکتهای و مؤسسات فعال در زمینه تولید و توزیع برق، کلیه اطلاعات مربوط به هزینه های عملیاتی، هزینه های انتقال و توزیع و درآمد عوامل تولید را به تفکیک در اختیار قرار میدهد. هزینه واسطه در زیر بخش دولتی بصورت مانده، از تفاضل ارزش تولید و درآمد عوامل تولید بدست میآید. بعلاوه عدم دسترسی به ارقام هزینه واسطه در زیربخش برق خصوصی، هزینه واسطه این زیر بخش با استفاده از نسبت هزینه واسطه به ارزش تولید برق دولتی برآورد میگردد. مجموع هزینه های واسطه زیربخشهای دولتی و خصوصی، هزینه های واسطه برق کشور را تشکیل میدهد. برآورد متغیرهای بخش برق به قیمتهای ثابت با استفاده از شاخص مقداری تولید برق کشور انجام میشود.

گاز

فعالیت این بخش شامل تولید و توزیع گاز طبیعی و مایع است که از طریق شبکه لوله کشی یا سیلندر به مصارف صنعتی، تجاری، خانگی اختصاص می یابد. معمولاً گاز تولید شده پس از طی مراحل انتقال و تصفیه، توسط شرکت ملی نفت به شرکت ملی گاز فروخته

میشود. ارزش افزوده گاز از مرحله فروش به شرکت گاز در بخش گاز منظور میگردد. همچنین قابل ذکر است که گاز طبیعی در کشور تا سال ۱۳۶۲ بصورت جنبی و همراه با نفت تولید میشده و از این سال به بعد با بهره برداری از پروژه تولید گاز طبیعی در سرخس بصورت مستقل نیز تولید شده است. لذا تولید گاز طبیعی تا سال ۱۳۶۲ فاقد هزینه واسطه مستقل بوده و از سال مزبور استخراج گاز بصورت طبیعی با هزینه واسطه مجزا به مرحله اجرا درآمده است. به این ترتیب بخش گاز در مجموع فعالیتهای شرکت ملی گاز، شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده های نفتی ایران (تا قبل از سال ۱۳۷۴ شرکت ملی گاز مایع) و کلیه شرکتهای توزیع گاز در بخش خصوصی را شامل میشود.

ارقام مربوط به درآمدهای حاصل از فروش گاز مایع به شرکتهای خصوصی و مصرف کنندگان نهایی همه ساله از شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده های نفتی ایران و درآمد حاصل از فروش گاز طبیعی به مصرف کنندگان نهایی از شرکت ملی گاز ایران اخذ میشود و بر مبنای آن ارزش تولید این زیربخش محاسبه میشود. همچنین آمار مربوط به فروش گاز توسط شرکتهای خصوصی که شامل ارزش فروش گاز سیلندر به مصرف کنندگان است، برای زیربخش گاز خصوصی بر مبنای گاز تحویلی به این شرکتهای، ارزش تولید آنان محاسبه میشود. قیمت متوسط هر کیلو گاز مایع از سازمان حمایت از تولیدکنندگان و مصرف کنندگان دریافت میشود.

محاسبه هزینه های واسطه بخش خصوصی گاز بر اساس نسبت هزینه واسطه به ارزش تولید شرکتهای عمده خصوصی توزیع گاز صورت می گیرد. در مورد شرکت ملی گاز ایران اقلام ریز تولید و درآمد عوامل تولید مستقیماً دریافت و محاسبات بر اساس همین ارقام صورت می گیرد. مجموع هزینه های واسطه زیربخشهای دولتی و خصوصی هزینه های واسطه بخش گاز را تشکیل میدهد. ارزش افزوده بخش گاز در کل از طریق درآمد عوامل تولید محاسبه می گردد. برای انجام محاسبات به قیمت ثابت ارزش یک کیلو گاز مایع و یک متر مکعب گاز طبیعی در سال پایه در مقادیر تولید متناظر در سالهای مختلف ضرب و ارزش تولید به قیمت ثابت محاسبه میشود.

آب

در این بخش فعالیتهای مربوط به جمع آوری، تصفیه و توزیع آب بین خانوارها، مصرف کنندگان تجاری و صنعتی مورد بررسی قرار میگیرد. لازم به توضیح است که فعالیتهای

مربوط به شبکه آبیاری کشاورزی، مطابق با توصیه های "طبقه بندی بین المللی استاندارد فعالیتهای صنعتی" در این بخش منظور نگردیده است. عرضه آب طبیعی و چشمه ها و آبهای معدنی در بطری نیز در فعالیتهای صنعتی منظور میگردد. بخش آب با توضیحاتی که ارائه شد شامل آب برای مصارف نهایی خانوارها و همچنین آب برای مصارف واسطه تجاری و صنعتی است. بمنظور برآورد آب تولید شده به منظور مصارف نهایی از گزارش های بودجه خانوار مرکز آمار ایران (شهری و روستایی) استفاده گردیده است. محاسبات ارزش تولید آب به منظور مصارف واسطه تجاری و صنعتی نیز با استفاده از صورتهای مالی شرکتهای آب وفاضلاب انجام شده است.

هزینه های واسطه نیز با استفاده از اطلاعات اخذ شده از شرکتهای آب و فاضلاب و معاونت آب وزارت نیرو برآورد می گردد. از تفاضل مجموع هزینه های واسطه از ارزش تولید، ارزش افزوده بخش آب بدست میآید. برای انجام محاسبات به قیمت ثابت، روش اصلی استفاده از شاخص مقداری تولید آب است که توسط اداره مطالعات و تحقیقات آماری بانک مرکزی تهیه و منتشر می شود.

VI – ساختمان

فعالیتهای گروه ساختمان مشتمل است بر احداث و توسعه ساختمانهای مسکونی و غیر مسکونی و نیز احداث و توسعه راهها، تونلها، کانالها، فرودگاهها، بنادر و امور ساختمانی مشابه. فعالیتهای این گروه به تفکیک در دو بخش خصوصی و عمومی مورد بررسی قرار میگیرد. فعالیتهای ساختمانی بخش خصوصی شامل سرمایه گذاری بخش خصوصی در ساختمان در مناطق شهری و روستایی میباشد. هزینه های انجام شده در زمینه تعمیرات اساسی، اضافات ساختمانی و تعمیرات جزئی توسط بخش خصوصی نیز در این بخش منظور میشود. ارزش افزوده فعالیتهای ساختمانی عمومی نیز به تفکیک برای وزارتخانه ها، شهرداریها (از محل بودجه جاری و طرحهای عمرانی)، شرکتهای و مؤسسات انتفاعی دولتی و سازمان تأمین اجتماعی مورد برآورد قرار میگیرد.

ساختمان بخش خصوصی

متغیرهای اساسی مربوط به فعالیتهای ساختمانی بخش خصوصی معمولاً در دو زیربخش شهری و روستایی مورد برآورد قرار میگیرد. ارزش تولید ساختمانهای بخش

خصوصی در مناطق شهری برای ساختمانهای جدید الاحداث براساس نتایج حاصل از بررسی فعالیتهای ساختمانی بخش خصوصی اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی برآورد میشود. این بررسی کل هزینه های سرمایه گذاری توسط بخش خصوصی در ساختمانهای مسکونی و غیر مسکونی در مناطق شهری کشور در سال مورد نظر را شامل میشود. در مرحله بعد هزینه های مربوط به تعمیرات اساسی، تغییرات و اضافات و نیز سود تولید کننده در مورد درصدی از ساختمانهای جدید الاحداث بفروش رفته، به برآورد فوق الذکر علاوه میشود.

هزینه های واسطه مربوط به فعالیتهای ساختمانی بخش خصوصی که عمدتاً از هزینه های مربوط به مصالح ساختمانی تشکیل شده است، با استفاده از نسبت اجزاء هزینه تمام شده یک متر مربع بنا به تفکیک برای انواع ساختمانها برآورد میشود. بررسی هزینه تمام شده بنا برحسب اجزاء هزینه و به تفکیک انواع ساختمان غالباً برای سال پایه یا سالهای میانی دو سال پایه متوالی انجام میشود. همچنین شرکتهای پیمانکاری شاغل در بخش ساختمان قادر به ارائه ارقام دقیقی بر مبنای فهرست بهای اعلام شده توسط سازمان برنامه و بودجه در این زمینه می باشند، که در پاره ای مقاطع اینگونه اطلاعات نیز مورد استفاده قرار گرفته است. ارزش افزوده زیر بخش فعالیتهای ساختمانی خصوصی در مناطق شهری از تفاوت دو متغیر ارزش تولید و هزینه واسطه همین زیر بخش بدست میآید.

برآورد متغیرهای اساسی در زیربخش فعالیتهای ساختمانی خصوصی در روستاها بر مبنای سرمایه گذاری خصوصی در مناطق روستائی کشور و استفاده از مبنای مستخرج از بررسیهای فعالیتهای ساختمانی خصوصی در مناطق شهری کوچک صورت میگیرد.

ساختمان بخش عمومی

همانگونه که اشاره شد سرمایه گذاریهای بخش عمومی در زمینه ساختمان یا از محل اعتبارات سرمایه گذاری ثابت و بمقداری ناچیز از محل اعتبارات جاری در قالب بودجه عمومی کشور تأمین مالی میگردد و یا این سرمایه گذاریها توسط شرکتهای و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت و با اتکاء به منابع داخلی یا منابع بانکی انجام میشود. اطلاعات و آمار مورد نیاز در زمینه سرمایه گذاری در ساختمان از بودجه عمومی کشور و قراردادهای منعقد شده میان سازمان برنامه و بودجه و مجریان طرحهای عمرانی استخراج میشود. اطلاعات لازم در زمینه سرمایه گذاری شرکتهای و مؤسسات دولتی نیز در بعضی سالها با اتکاء به عملکرد بودجه شرکتهای و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت و در سالهای نبود عملکرد بودجه شرکتهای بصورت مستقیم از مؤسسات مربوطه اخذ می شود. برای برآورد هزینه های واسطه ساختمانهای بخش عمومی

در بعضی از سالها بررسیهای خاصی در زمینه ترکیب هزینه ها در قالب طرحهای عمرانی انجام شده است. ترکیب هزینه ها برای طرحهای مختلف عمرانی تفاوتهای قابل توجهی دارد. لذا در سالهای مورد نظر اجزاء هزینه های سرمایه گذاری در ساختمان از محل اعتبارات سرمایه گذاری ثابت، در سطح امور برنامه مورد برآورد قرار گرفته است. نتایج حاصل از بررسیها ضرایب تفکیک کل سرمایه گذاری عمومی در ساختمان را به هزینه های واسطه (مصالح ساختمانی و سایر هزینه ها) و ارزش افزوده (مزد و سایر) بدست میدهد.

در تعدیل نتایج محاسبات بعمل آمده در بخش ساختمان از قیمتتهای جاری به قیمتتهای ثابت روش زیر اعمال می شود :

شاخص عمده فروشی مصالح برای هزینه های مصالح و شاخص دستمزد کارگران ساختمانی برای هزینه های مربوط به دستمزد کارگران ساختمانی لحاظ می گردد. همچنین برای محاسبه سود به قیمتتهای ثابت، از درصد سود اعمال شده در سال پایه استفاده می گردد. بنابراین با انجام تعدیلات فوق الذکر متغیرهای اساسی گروه ساختمان به قیمتتهای ثابت برآورد میشود.

VII – بازرگانی، رستوران و هتلداری

گروه بازرگانی، رستوران و هتلداری از بخشهای بازرگانی، رستوران و هتلداری تشکیل شده است. بخش بازرگانی نیز بنوبه خود شامل زیر بخشهای عمده فروشی و خرده فروشی می باشد.

بازرگانی

همانطور که اشاره شد ارزش تولید بخش بازرگانی به تفکیک در دو زیربخش عمده فروشی و خرده فروشی برآورد میشود. بنابر تعریف عمده فروشی عبارتست از فروش مجدد و بدون تغییر شکل کالا به شبکه توزیع در مرحله خرده فروشی، مصرف کنندگان صنعتی و تجاری، شرکتهای و موسسات دولتی و سایر عوامل توزیع و فروش. ارزش تولید عمده فروشی یا عبارتی سود ناخالص عمده فروشی از تفاوت فروش عمده فروش و خرید عمده فروش بدست میآید. خرید عمده فروش به قیمتتهای جاری و ثابت از نتایج محاسبات انجام شده برای بخشهای مختلف تولید کننده کالا در اختیار می باشد. برآورد خرید عمده فروش از جمع ارزش تولید کالایی بخشهای مختلف و واردات کالایی کشور پس از کسر ارزش کالاهایی که وارد

شبکه عمده فروش نمی گردد، بدست می آید. این بر آورد مشتمل بر ارزش تولید محصولات کشاورزی و صنعتی و واردات کالایی کشورمی باشد . اقلامی که وارد شبکه عمده فروشی نمی شوند و از برآورد فوق الذکر نیز کسر میشوند عبارتند از : واردات کالاهای دولتی ، مصرف کالایی خانوارهای شهری و روستائی از محل خود تولیدی و افزایش یا کاهش در موجودی انبار . فروش عمده فروش به قیمت‌های ثابت با استفاده از خرید عمده فروش به قیمت‌های ثابت و درصد سود عمده فروش (مارک آپ) در سال پایه مورد برآورد قرار میگیرد . پس از انجام مختصر تعدیلاتی در محاسبات فوق الذکر بابت هزینه های حمل و نقل ، سود بازرگانی و حقوق گمرکی ، سود ناخالص عمده فروش به قیمت‌های ثابت از تفاوت فروش و خرید عمده فروش به قیمت‌های ثابت بدست می‌آید. برای تعدیل نتایج محاسبات از قیمت‌های ثابت به جاری شاخص عمده فروشی مورد استفاده قرار میگیرد.

خرده فروشی براساس تعریف عبارتست از فروش مجدد و بدون تغییر شکل کالاهای نو و مستعمل به مصرف کنندگان نهایی توسط شبکه توزیع خرده فروشی شامل مغازه داران ، فروشگاههای بزرگ و کوچک ، تعاونیهای مصرف ، دوره گردها و نظایر آن . ارزش تولید خرده فروش یا بعبارتی سود ناخالص خرده فروشی حاصل تفاوت ارزش فروش کالا و ارزش خرید کالا توسط شبکه خرده فروشی میباشد. ارزش فروش کالا توسط خرده فروشان معادل ارزش خرید کالا توسط خانوارها فرض می شود. برای این منظور کل خریدهای کالایی خانوارها از نتایج بررسی درآمد و هزینه خانوارهای شهری و روستایی استخراج میگردد. در مرحله بعد با استفاده از شاخص قیمت کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ، ارزش فروش کالا توسط شبکه خرده فروشی به قیمت‌های ثابت سال پایه برآورد میشود. ارزش خرید کالا توسط خرده فروشی بقیمت ثابت نیز با استفاده از ارزش فروش کالا و کسر نمودن درصد ثابتی بابت سود خرده فروش برآورد میشود. تفاوت ارزش فروش و ارزش خرید خرده فروش ، سود ناخالص یا ارزش تولید خرده فروشی را به قیمت‌های ثابت سال پایه به دست می دهد . در آخرین مرحله محاسبات با استفاده از شاخص قیمت کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری، ارزش تولید خرده فروشی به قیمت‌های جاری برآورد میشود. تفکیک ارزش تولید بازرگانی در هر دو سطح عمده فروشی و خرده فروشی به ارزش افزوده و هزینه های واسطه براساس بررسیهای خاص و عمدتاً بررسیهای مربوط به سال پایه صورت میگیرد.

رستوران و هتلداری

رستوران و کافه داری در برگیرنده فعالیت کلیه کارگاههاییست که به امر فروش نوشابه و غذیه آماده برای مصرف نهایی اشتغال داشته باشند. همچنین هتلداری شامل خدمات هتلها، مسافرخانه ها ، اردوگاهها و تسهیلات جهانگردی و نیز خدمات نظیر تدارک اتاقهای کرایه ای با تسهیلات لازم است که در مقابل پرداخت وجه صورت بگیرد.

برآورد متغیرهای اساسی بخش رستوران و هتلداری به تفکیک دولتی و خصوصی انجام میشود. ارقام و آمارهای لازم جهت محاسبه ارزش تولید (فروش خدمات) ، هزینه واسطه و ارزش افزوده هتلها و رستوران تحت پوشش دولت از شرکت سرمایه گذاری ایرانگردی و جهانگردی اخذ میگردد. همچنین ارقام مورد نیاز برای انجام برآوردهای لازم در زمینه فعالیتهای بخش خصوصی در مناطق شهری از نتایج بررسیهای آماری اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی استخراج میشود. برای برآورد ارزش تولید فعالیت رستوران و هتلداری در مناطق روستایی ، نتایج بودجه خانوار روستایی مورد استفاده قرار میگیرد. تفکیک هزینه واسطه و ارزش افزوده فعالیت رستوران و هتلداری براساس گزارشها و بررسیهای نمونه ای اداره آمار اقتصادی و نیز ضرایب مربوط به سال پایه صورت میگیرد.

VIII - حمل و نقل ، انبارداری و ارتباطات

گروه حمل و نقل ، انبارداری و ارتباطات کلیه فعالیتهای مربوط به جابجائی مسافر و کالا ، نگهداری انبارها و سردخانه ها اعم از خصوصی و عمومی و فعالیت ارتباطات مربوط به پست، تلگراف، تلفن و مخابرات را شامل میشود. محاسبات و برآوردهای مربوط به این گروه بطور کلی در پنج بخش حمل و نقل زمینی ، دریایی ، هوایی ، انبارداری و ارتباطات انجام می شود . به علت وسعت دامنه فعالیتهای مشمول در بخشهای حمل و نقل، بخشهای مزبور به زیربخشهای متعددی تقسیم گردیده و متغیرهای اساسی در سطح زیربخشها به تفکیک مورد برآورد قرار میگیرد.

حمل و نقل زمینی

این بخش شامل فعالیتهای و خدمات مربوط به جابجائی مسافر و کالا توسط راه آهن و جاده در داخل شهرها و یا بین شهرها و همچنین سایر خدمات جنبی حمل و نقل زمینی نظیر گاراژداری و خدمات کمکی حمل و نقل زمینی میباشد. حمل و نقل زمینی به دو زیربخش

دولتی و خصوصی تقسیم میشود. حمل و نقل زمینی در زیربخش دولتی شامل شرکت واحد اتوبوسرانی تهران و حومه و شهرستانها، راه آهن جمهوری اسلامی ایران، راه آهن تهران و حومه (مترو) و برخی شرکتهای حمل و نقل جاده ای دولتی میباشد. حمل و نقل زمینی در زیر بخش خصوصی کلیه فعالیتهای مربوط به وانت، تاکسی، تاکسی بار، سواری کرایه، مینی بوس، اتوبوس، کامیون، گاراژ داری و بنگاههای کرایه دهنده اتومبیل و مسافرکشهای شخصی را شامل میشود.

اطلاعات مورد نیاز برای انجام برآورد های مربوط به ارزش تولید، هزینه های واسطه و ارزش افزوده حمل و نقل زمینی در زیربخش دولتی از شرکتهای و مؤسسات دولتی مربوطه شامل راه آهن جمهوری اسلامی ایران و شرکتهای واحد اتوبوسرانی تهران و شهرستانها و راه آهن شهری تهران و حومه اخذ میشود. برای انجام محاسبات فعالیتهای خصوصی بخش حمل و نقل زمینی، آمارهای مورد نیاز از گزارشهای اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی استخراج میشود. این گزارشها کلیه فعالیتهای خصوصی حمل و نقل زمینی و خدمات کمکی و جنبی آنرا پوشش میدهد و متغیرهای نظیر ارزش فروش خدمات، هزینه های واسطه، ارزش افزوده و توزیع درآمد عوامل تولید نیز از این گزارشها قابل استخراج است. رقم ارزش تولید مسافرکشهای شخصی از بودجه خانوار مرکز آمار ایران استخراج می شود و با توجه به نتایج حاصله از بودجه خانوار اداره آمار اقتصادی تعدیل می گردد. رقم هزینه واسطه اینگونه وسایط حمل و نقل برابر با نسبت مذکور به ارزش تولید تاکسی اداره آمار اقتصادی برآورد می گردد.

حمل و نقل دریائی

مطابق تعریف حمل و نقل دریایی شامل خدمات مربوط به حمل و نقل مسافر و کالا در اقیانوسها، دریاها، رودخانه ها و کانالها در آبهای داخلی و خارجی و همچنین خدمات جنبی حمل و نقل دریایی نظیر اداره اسکله ها و بندر گاهها میباشد. مؤسسات و نهادهای مورد بررسی در بخش حمل و نقل دریایی نیز همچون حمل و نقل زمینی، در دو زیربخش دولتی و خصوصی مورد بررسی قرار میگیرد. زیربخش دولتی حمل و نقل دریائی عمدتاً از شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، شرکت ملی نفتکش ایران و سازمان بنادر و کشتیرانی تشکیل شده است (در سالهای اخیر بطور محدود، شرکتهای دیگر بخش عمومی نیز در این زمینه فعال شده اند) و برآورد های مورد نظر در این زیربخش براساس اطلاعات و آمارهای حاصله از مؤسسات فوق الذکر انجام میشود. آمارهای مورد نظر برای انجام برآوردهای لازم در زمینه فعالیتهای خصوصی بخش حمل و نقل دریایی که شامل شرکتهای حمل و نقل دریائی

داخلی و خارجی و آژانسهای خدمات حمل و نقل دریایی میباشد، از گزارشهای اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی استخراج میشود و بعضاً نیز اطلاعات مورد نیاز از سازمان بنادر و کشتیرانی اخذ میشود. در مجموع برآوردهای انجام شده در این بخش بر مبنای روش درآمد صورت میگیرد و برای این منظور ارزش فروش خدمات، هزینه های عملیاتی و نحوه توزیع درآمد عوامل تولید از صورتهای مالی سازمانهای مربوطه استخراج یا از منابع آماری اخذ میشود.

حمل و نقل هوایی

بخش حمل و نقل هوایی شامل فعالیتهای مربوط به حمل بار و جابجائی مسافر توسط هواپیماست، اعم از اینکه این جابجایی توسط سرویسهای منظم هوایی یا وسیله هواپیماهای شخصی دارای پروانه مخصوص صورت گرفته باشد. خدمات کمکی حمل و نقل هوایی برای بهره برداری از فرودگاهها و باندهای پرواز و تسهیلات هوا نوردی نظیر کرایه دادن هواپیما در این بخش طبقه بندی میشوند. متغیرهای اساسی بخش حمل و نقل هوایی نظیر بخشهای سابق الذکر به تفکیک دولتی و خصوصی و با اتکا به روش درآمد صورت می پذیرد. برای این منظور ارزش فروش خدمات، هزینه های عملیاتی و درآمد عوامل تولید از صورتهای مالی شرکت هواپیمائی جمهوری اسلامی، شرکت هواپیمائی آسمان و شرکت فرودگاههای کشور استخراج میشود. خدمات آژانسها و شرکتهای هوایی خصوصی و برآورد متغیرهای آنها نیز براساس گزارشهای اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی انجام می پذیرد.

ارتباطات

بخش ارتباطات، خدمات ارائه شده توسط مراکز ارتباطی نظیر پست، تلگراف و تلفن و همچنین خدمات مربوط به مخابره و دریافت پیامهای شخصی را شامل میشود. متغیرهای عمده این بخش از روش درآمد و با استفاده از صورتهای مالی وزارت پست و تلگراف و تلفن (قبل از انتزاع فعالیت پست و تشکیل شرکت پست جمهوری اسلامی ایران)، شرکت مخابرات و ارقام عملکرد بودجه عمومی کشور (پست استانها) مورد برآورد قرار میگیرد.

انبارداری

این بخش، خدمات مربوط به نگهداری کالاهای مختلف در سردخانه ها و انبارهای عمومی و اختصاصی را شامل می شود. انبارها و سردخانه هایی که بوسیله بنگاه های تولیدی یا خدماتی بخشهای دولتی و خصوصی اداره میشوند بنا به تعریف باید بعنوان بخشی از فعالیت

اصلی بنگاههای مربوطه تلقی شده و در طبقه بندی حسابهای ملی همراه با واحدهای مربوطه طبقه بندی شوند.

بدلیل گستردگی و پراکندگی فعالیت مربوط به انبارداری، متغیرهای اساسی این بخش از روش جریان کالا مورد برآورد قرار میگیرد. باین منظور حجم کالاهای انبار شدنی به تفکیک مواد و کالاهای قابل نگهداری در سردخانه ها و انبارها براساس ارزش واردات کالایی و تولید کالای داخله برآورد میشود. در مرحله بعد با استفاده از ضرایب مربوط به هزینه نگهداری یک تن کالا در سردخانه ها و انبارها و همچنین ضریب گردش کالایی در انبارها و سردخانه ها، ارزش تولید انبارداری برآورد می گردد. هزینه های عملیاتی و هزینه های واسطه این بخش براساس بررسیهای نمونه ای بانک مرکزی و اطلاعات واصله از شرکت انبار های عمومی و تعمیم نتایج حاصل از بررسی نمونه ای به کل بدست می آید.

تعدیل متغیرهای اساسی بخشهای تشکیل دهنده گروه حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات از قیمتتهای جاری به قیمتتهای ثابت سال پایه با استفاده از شاخص های کمی (بار و مسافر جابجا شده) و شاخص های تولید کننده مربوطه انجام می پذیرد.

IX- خدمات موسسات مالی و پولی

بنابر تعریف سیستم حسابهای ملی سازمان ملل متحد، خدمات موسسات مالی و پولی مشتمل بر خدمات حاصل از فعالیت بانکها، موسسات اعتباری غیربانکی نظیر شرکتهای پس انداز و وام، موسسات اعتباری و شرکتهای سرمایه گذاری امانی است. براین اساس فعالیت کلیه موسسات و شرکتهایی که بگونه ای به امر واسطه گری مالی بین عرضه کنندگان وجوه و تقاضا کنندگان پول و سرمایه اشتغال دارند، در چارچوب این تعریف قرار می گیرند. در نظام حسابهای ملی ایران گروه خدمات موسسات مالی و پولی از دو بخش عمده با نكداری و بیمه گری تشکیل شده است.

بانکداری

همانگونه که اشاره شد موسسات مالی و پولی بطور کلی به کار واسطه گری مالی، تجهیز منابع مالی و تامین مالی اشتغال دارند. به همین دلیل گفته می شود که ارزش تولید خدمات موسسات مالی و پولی معادل کارمزد دریافتی حاصل از ارائه خدمات این موسسات می باشد. لیکن کارمزد دریافتی معمولاً سهم کوچکی از کل درآمد های اینگونه موسسات را

تشکیل میدهد. فعالیتهای موسسات پولی و مالی معمولاً از طریق مازاد درآمدهای مالکیت دریافتی (بطور عمده سود یا بهره) بر درآمدهای مالکیت پرداختی تامین میگردد. در سیستم بانکداری معمول در اغلب نقاط جهان درآمدهای مالکیت دریافتی و پرداختی عمدتاً از بهره تشکیل شده است، در حالیکه در بانکداری اسلامی این درآمدها حالت سود کسب شده و درآمد حاصل از مشارکت را دارد.

چنانچه متغیرهای کلی مربوط به موسسات پولی و مالی مانند سایر بخشهای اقتصادی برآورد گردد، احتمال بسیار قوی وجود خواهد داشت که مازاد عملیات مؤسسات مزبور و حتی ارزش افزوده آنها منفی باشد زیرا که همواره بهره یا سود متعلقه دریافتی این مؤسسات از بهره یا سود متعلقه پرداختی آنها بالاتر است و لذا خالص سود یا بهره پرداختی آنها منفی خواهد بود. در سیستمهای مختلف حسابهای ملی اینگونه استدلال میشود که ارزش خدمات بانکی و مؤسسات مالی بیشتر از رقمی است که تحت عنوان کارمزد در حساب اینگونه مؤسسات ثبت میشود و مؤسسات مالی معمولاً بخشی از ارزش خدماتی را که به مشتریان خود ارائه میدهند از محل ما به التفاوت بهره دریافتی و پرداختی تامین مالی میکنند. به همین دلیل در قالب سیستم حسابهای ملی سازمان ملل متحد توصیه گردیده است که علاوه بر هزینه واقعی خدمات بانکی که توسط استفاده کنندگان از خدمات بصورت کارمزد پرداخت میشود، بمیزان مازاد درآمد مالکیت دریافتی مؤسسات پولی و مالی روی سپرده ها نسبت به درآمد مالکیت پرداختی توسط این مؤسسات به سپرده ها، ارزش احتسابی خدمات بانکی در محاسبات ملی منظور گردد. به این ترتیب ارزش تولید خدمات مؤسسات پولی و مالی از حاصل جمع ارزش واقعی و ارزش احتسابی خدمات این مؤسسات بدست میآید.

در نظام حسابهای ملی ایران عملیات بانکی شامل فعالیت کلیه بانکها اعم از بانک مرکزی، بانکهای تجاری و بانکهای تخصصی میباشد. برآورد متغیرهای اساسی بخش بانکداری از دو روش تولید و درآمد صورت میگیرد. ارزش تولید یا ارزش فروش خدمات بانکها با استفاده از ارقام خالص کارمزد دریافتی و کارمزد احتسابی برآورد میشود. ارزش افزوده این بخش پس از کسر هزینه های واسطه از ارزش تولید حاصل میشود. کارمزد احتسابی خدمات بانکی نیز از حاصل ضرب خالص سود مکتسبه دریافتی در نسبت سپرده های نزد بانکها بر مجموع سپرده ها و سرمایه بانکها بدست میآید. در دستورالعمل سازمان ملل متحد توصیه شده است رقمی معادل ارزش احتسابی خدمات بانکی از طرفی در ارزش افزوده و ارزش تولید مؤسسات پولی و مالی منظور شود و از طرف دیگر توصیه گردیده است که این ارزش احتسابی به یک

بخش مجازی واسطه اقتصاد تخصیص یابد. بخش مجازی مورد نظر معدل ارزش احتسابی تخصیص یافته ، دارای هزینه واسطه و معادل همان رقم با علامت منفی نیز دارای ارزش افزوده میباشد ، بگونه ایکه ارزش تولید بخش مجازی مزبور صفر خواهد شد. در سیستم حسابهای ملی ایران عیناً همین شیوه مورد عمل قرار میگیرد. در سیستم مزبور کارمزد احتسابی یا ارزش احتسابی خدمات بانکی در جدول تلفیقی تولید ملی از مجموع ارزش افزوده بخشهای مختلف اقتصاد کشور یکجا کسر میشود و به این ترتیب کارمزد احتسابی در تولید ناخالص داخلی منظور نمیگردد. بمنظور انجام محاسبات به قیمت ثابت، از شاخص کمی بدست آمده از تقسیم مجموع تسهیلات پرداختی و سپرده های دریافتی به شاخص ضمنی مجموع اجزاء هزینه ناخالص داخلی استفاده می شود.

بیمه گری

این بخش شامل فعالیت کلیه شرکتهای بیمه و نمایندگیهای شرکتهای و آژانسهای بیمه در زمینه انواع متداول بیمه میباشد و محاسبات مربوط به آن همچون محاسبات بخش بانکداری از دو روش تولید و درآمد صورت میگیرد. از روش تولید ، خدمات بیمه گری مطابق تعریف معادل است با خالص حق بیمه های دریافتی (حق بیمه های دریافتی منهای خسارات پرداختی). تعریف فوق الذکر در مورد انواع مختلف بیمه نظیر حوادث ، بیمه تصادفات ، بیمه آتش سوزی مصداق دارد. در مورد بیمه عمر ارزش تولید خدمات بیمه علاوه بر خالص حق بیمه های دریافتی شامل خالص افزایش ذخایر بیمه عمر نیز میباشد . لذا در مورد خدمات بیمه گری ارزش تولید خدمات بطور کلی معادل خواهد بود با خالص حق بیمه های دریافتی بعلاوه خالص افزایش ذخایر بیمه عمر در دوره مورد نظر منهای بهره قابل تخصیص به ذخایر بیمه عمر ، که در شرایط معمول سهم بیمه گذار تلقی میشود.

در سیستم محاسبات ملی ایران ارزش تولید بخش بیمه گری از حاصل جمع حق بیمه های دریافتی (پس از کسر نمودن تخفیفها و حق بیمه سهم گران اتکایی) ، خالص کارمزد دریافتی و درآمدهای متفرقه پس از کسر خسارات پرداختی (خسارات سهم بیمه گران اتکایی در این رقم منظور نمیشود) بدست میآید . ارزش افزوده شرکتهای و مؤسسات بیمه نیز پس از کسر هزینه های واسطه از ارزش تولید بدست میآید . ارزش افزوده برآورد شده به روش فوق الذکر در مراحل بعدی با ارزش افزوده محاسبه شده از روش درآمد عوامل تولید هماهنگ

میگردد. بمنظور انجام محاسبات به قیمت ثابت برای این بخش، از شاخص کمی بدست آمده از تقسیم مجموع حق بیمه های دریافتی و خسارات پرداختی بر روی شاخص ضمنی مجموع اجزاء هزینه ناخالص داخلی استفاده می گردد.

x - خدمات مستغلات و خدمات حرفه ای و تخصصی

این گروه از فعالیتهای در چارچوب حسابهای ملی کشور شامل دو بخش خدمات مستغلات و خدمات حرفه ای و تخصصی میباشد. لازم به توجه است که در بخش مستغلات برای واحدهای مسکونی شخصی در مناطق شهری ارزش اجاری احتسابی برآورد گردیده و در نتایج محاسبات منظور شده است.

خدمات مستغلات

بخش مستغلات از سه زیربخش واحدهای مسکونی، واحدهای غیر مسکونی و خدمات دلان مستغلات تشکیل گردیده است. برآورد متغیرهای اساسی در زیر بخش واحدهای مسکونی در مناطق روستایی برای واحدهای مسکونی اجاری و در مناطق شهری به تفکیک واحدهای مسکونی اجاری و واحدهای مسکونی شخصی (اجاره احتسابی) انجام میگردد. منبع اصلی برآورد های فوق الذکر نتایج حاصل از بررسی هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی میباشد. ارزش تولید خدمات واحدهای مسکونی از مجموع ارزش اجاره خانه های شخصی، اجاره پرداخت شده خانه های اجاری و ارزش اجاری واحدهای مسکونی رایگان برآورد میشود. ارزش تولید یا فروش خدمات واحدهای غیر مسکونی معادل مجموع اجاره پرداختی توسط کلیه فعالیتهای اقتصادی در نظر گرفته میشود. ارزش تولید خدمات دلان مستغلات نیز براساس هزینه های دلالی پرداخت شده توسط خانوارها و بخشهای اقتصادی بابت خرید، فروش، اجاره یا رهن برآورد میشود.

هزینه های واسطه در زیربخش واحدهای مسکونی عمدتاً شامل هزینه های تعمیرات مسکن شخصی و اجاری، هزینه های بیمه و هزینه های محضر و دلالی برای اجاره و خرید و فروش واحدهای مسکونی میباشد. برآوردهای مربوط به اقلام فوق الذکر براساس اطلاعات بودجه خانوار شهری و روستایی صورت میگردد. برآورد هزینه واسطه واحدهای غیر مسکونی

نیز از نسبت هزینه واسطه به ارزش تولید واحدهای مسکونی شهری بدست میآید و هزینه های واسطه خدمات دلالتان مستغلات نیز براساس ضریب هزینه واسطه به ارزش تولید همین زیربخش برآورد میشود. ارزش افزوده هر یک از زیربخشهای فوق الذکر از حاصل تفاضل ارزش تولید و هزینه های واسطه همان زیر بخش بدست میآید.

خدمات حرفه ای و تخصصی

بخش خدمات حرفه ای و تخصصی شامل فعالیتهای خدماتی متعددی نظیر خدمات حقوقی، خدمات وکلای دادگستری، خدمات دفاتر اسناد رسمی، خدمات دفتری و حسابداری، خدمات مهندسی، خدمات تبلیغاتی و تجاری و بالاخره کرایه ماشین آلات و وسایل میباشد. تعدادی از فعالیتهای مورد اشاره در فوق همه ساله یا چند سال یکبار توسط اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی مورد بررسی آماری قرار میگیرد و بنابراین ارزش تولید، هزینه واسطه و ارزش افزوده این فعالیتها برآورد میشود. خدمات دفاتر اسناد رسمی از جمله این فعالیتهاست. برآورد ارزش تولید خدمات مهندسین مشاور از طریق حسابهای دولت یعنی معادل با پرداخت های دولت بابت طرح و نقشه و نظارت فرض شده است. در مورد سایر فعالیتهای خدماتی و حرفه ای و تخصصی (باستثنای کرایه ماشین آلات و وسایل) برآورد های انجام شده با اتکاء به ارقام سال پایه و استفاده از نماگرهای متفاوت صورت گرفته است. اجاره داری در زمینه ماشین آلات و وسایل بااستثنای ماشینهای الکترونیک فعالیت گسترده و عمده ای در اقتصاد ایران تلقی نمیشود و شکل عمده رایج در استفاده از ماشین آلات در کشور نبوده است. لذا ارقام این زیربخش شامل برآورد هایی کلی از متغیرهای مربوط به شرکتهای خدمات کامپیوتری میباشد و اجاره داری در زمینه سایر وسایل را شامل نمیشود. برآورد های بعمل آمده در زمینه هزینه های واسطه این فعالیتها حاصل تعمیم ضرایب ناشی از بررسیهای نمونه ای زیربخشهایی بوده است که مورد بررسی آماری قرار گرفته اند و در پاره ای از فعالیتها، هزینه های واسطه براساس ضریب ثابت سال پایه برآورد شده است.

در حسابهای ملی ایران گروه خدمات عمومی سه مجموعه فعالیت خدماتی در سطح دولت مرکزی، دولت محلی (شهرداریها)، و سازمان تأمین اجتماعی را پوشش میدهد. این گروه از فعالیتهای طیف وسیعی از فعالیتهای خدماتی دولت عمومی در زمینه های دفاع، امور اداری، امنیت و نظم عمومی، آموزش، بهداشت، رفاه و مسکن و خدمات تفریحی و تأمین اجتماعی را شامل میشود.

دولت مرکزی

خدمات دولت مرکزی شامل فعالیتهای جاری کلیه وزارتخانه ها و دستگاههای دولتی و سازمانهای وابسته به دولت است که درآمد و هزینه آنها در بودجه عمومی کشور منعکس میباشند و تأمین مالی فعالیتهای آنها از طریق خزانه داریکل صورت میگیرد. بمنظور برآورد ارزش تولید و ارزش افزوده خدمات دولت مرکزی معمولاً اطلاعات مربوط به عملکرد بودجه دستگاهها و وزارتخانه ها مورد استفاده قرار میگیرد. مقدمتاً لازم است اشاره شود که در سیستم حسابداری ملی، ارزش تولید خدمات دولت معادل با کل هزینه های انجام شده جهت ارایه خدمات فرض میشود. برای برآورد ارزش تولید و ارزش افزوده خدمات عمومی ابتدا ارقام مربوط به پاره ای از دستگاهها که در بخشهای اقتصادی مورد عمل قرار گرفته اند از عملکرد بودجه دولت خارج میشود. بررسی اسناد هزینه های قطعی طرحهای عمرانی نشان میدهد که همه ساله درصد ناچیزی از اعتبارات سرمایه گذاری ثابت به تشکیل سرمایه منجر نمیکرد. بخشی از اعتبارات سرمایه گذاری ثابت که دارای ماهیت مصرفی است از ارقام تشکیل سرمایه دولت کسر میشود و به برآوردهای مربوط به خدمات عمومی دولت مرکزی اضافه میگردد.

در بررسی ارزش تولید خدمات عمومی دولت مرکزی ابتدا هزینه واسطه و ارزش افزوده دستگاههای مورد نظر برآورد میشود. برای این منظور کلیه هزینه های دستگاهها براساس ریزمواد ۲۰ گانه هزینه استخراج میگردد. هزینه واسطه خدمات عمومی از مجموع هزینه های انجام شده در مواد ۴، ۶، ۷، ۹ پنجاه درصد مجموع مواد ۳، ۵ و بیست درصد ماده ۲۰ بدست میآید. ارزش افزوده خدمات نیز عمدتاً شامل جبران خدمات کارکنان میباشد که از

جمع هزینه های مواد ۱، ۲، ۸، پنجاه درصد مواد ۳، ۵ و هشتاد درصد ماده ۲۰ حاصل میشود. علاوه بر جبران خدمات کارکنان دولت، قلم دیگر تشکیل دهنده ارزش افزوده (ناخالص) استهلاک سرمایه هایی است که در امر خدمات رسانی دولتی دخیل هستند. در مورد دستگاههایی که دارای ریز مواد ۲۰ گانه نمیشوند این ریز مواد با استفاده از دستگاههای مشابه دارای ریز مواد برآورد میشود. به این ترتیب ارزش تولید خدمات عمومی دولت مرکزی به تفکیک هزینه واسطه و ارزش افزوده بدست میآید. لازم به ذکر است که پاره ای از اقلام مندرج در بودجه دولت، نظیر هزینه های سازمان هواپیمایی کشوری، ذیل بخش حمل و نقل هوایی طبقه بندی می گردد.

دولت محلی

در قالب حسابهای ملی ایران، دولت محلی از شهرداریها تشکیل شده است. برای محاسبه ارزش تولید و ارزش افزوده شهرداریها بیلان شهرداریهای کشور مورد استفاده قرار میگیرد. برای این منظور در مرحله اول هزینه های جاری شهرداریها برحسب اقلام هزینه متناسب و هماهنگ با هزینه های دولت مرکزی براساس ۲۰ قلم مواد هزینه تفکیک میشود. بر این اساس ارتباط مشخصی بین اقلام هزینه شهرداریها و اقلام هزینه دستگاههای دولتی برقرار میگردد. در مرحله بعد تمام محاسباتی که برای خدمات عمومی دولت مرکزی ذکر گردید در مورد شهرداریها تکرار میشود.

سازمان تأمین اجتماعی

سازمان تأمین اجتماعی یکی از سطوح سه گانه دولت عمومی را در سیستم حسابهای ملی سازمان ملل متحد تشکیل میدهد. در سیستم حسابهای ملی ایران نیز محاسبات مستقل و مجزایی در مورد سازمان مذکور انجام میشود و نهایتاً نتایج محاسبات با نتایج حاصل از بررسی دولت مرکزی و شهرداریها ادغام میشود. علت تلقی فوق در مورد سازمان تأمین اجتماعی آنست که این سازمان استقلال خاص خود را دارد و به لحاظ منابع درآمدی و نحوه انجام هزینه ها هیچگونه اتکاء یا وابستگی به دولت مرکزی ندارد. در نظام تشکیلاتی جمهوری اسلامی ایران نیز همین جایگاه برای سازمان تأمین اجتماعی در نظر گرفته شده است با این

تفاوت که بدلیل پائین بودن هزینه های مربوط به استفاده از خدمات بهداشتی دولت ، بخشی از درآمدها و هزینه ها از محل درآمدهای اختصاصی منظور میشود.

برای برآورد متغیرهای کلی مربوط به سازمان تأمین اجتماعی ابتدا هزینه های سازمان مذکور در سال مورد نظر اخذ میشود. عمده ترین رقم درآمد سازمان تأمین اجتماعی را حق السهم کارکنان و کارفرمایان ، بابت تأمین اجتماعی کارکنان کارگاهها و مؤسسات تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی و بدرجات ضعیف تر درآمدهای مالکیت تشکیل میدهد. در طرف هزینه ها عمده ترین اقلام هزینه ای سازمان مذکور از پرداخت به دولت مرکزی بابت استفاده کارکنان کارگاههای تحت پوشش از خدمات بهداشتی و درمانی مؤسسات دولتی و نیز پرداختهای مربوط به غرامت نقص عضو و ازکارافتادگی و مستمری ایام بازنشستگی کارکنان تحت پوشش و افزایش ذخایر و دارائیهها تشکیل شده است . بخش عمده ای از فعالیتهای سازمان تأمین اجتماعی بخش کوچکی از گردش پولی این سازمان را تشکیل میدهد که از مجموع هزینه های واسطه و ارزش افزوده ایجاد شده در سازمان مذکور تشکیل میشود. برآوردهای مذکور از صورتهای مالی سازمان تأمین اجتماعی استخراج میگردد و هزینه های جاری این سازمان همانند شهرداریها ابتدا با ریز مواد ۲۰ گانه منطبق میشود و در مراحل بعد مطابق روشی که برای دولت مرکزی ذکر شد ، هزینه واسطه و ارزش افزوده آن برآورد میگردد. بمنظور انجام محاسبات به قیمت ثابت، برای هر یک از اجزاء ارزش تولید خدمات دولتی رویه جداگانه ای وجود دارد. بطور خلاصه می توان گفت که جبران خدمات کارکنان با استفاده از شاخص کمی کارکنان دولت (که بر اساس مدارج تحصیلی رتبه بندی شده اند)، کالا با استفاده از شاخص ترکیبی اجزاء مرتبط شاخص عمده فروشی و استهلاک با استفاده از شاخص ضمنی استهلاک کل اقتصاد به قیمت ثابت محاسبه می گردند.

XII - خدمات اجتماعی ، شخصی و خانگی

در نظام حسابهای ملی ایران گروه خدمات اجتماعی ، شخصی و خانگی طیف وسیعی از فعالیتهای خدماتی بخش خصوصی را دربرمیگیرد . از نظر طبقه بندی فعالیتهای صنعتی این فعالیتهای بطور عمده در کدهای ۹۲۰۰ ، ۹۳۰۰ ، ۹۴۰۰ و ۹۵۰۰ طبقه بندی ISIC قرار دارند. در حسابهای ملی ایران فعالیتهای این گروه به دو بخش فعالیتهای اجتماعی و فعالیتهای شخصی و خانگی تقسیم شده است .

خدمات اجتماعی

بخش خدمات اجتماعی از شش زیربخش تشکیل شده است که عبارتند از : خدمات آموزش خصوصی ، خدمات بهداشتی و درمانی خصوصی ، خدمات مؤسسات تحقیقاتی و علمی ، خدمات خیریه و مذهبی ، خدمات تفریحی و بالآخره خدمات انجمنهای حرفه ای و کارگری. برآورد متغیرهای اساسی شش زیر بخش فوق الذکر عمدتاً به روش تولید و در شرایط نبود اطلاعات از روش هزینه صورت میگیرد. در زیر بخش آموزش خصوصی کلیه فعالیتهای مؤسسات آموزشی و فرهنگی نظیر آموزشگاههای خصوصی در کلیه سطوح ، مهدکودکها ، آموزشگاههای ماشین نویسی، خیاطی ، تعلیم رانندگی و نظایر آن در نظر گرفته میشود. بخش عمده ای از فعالیتهای مذکور همه ساله توسط اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی مورد بررسی آماری قرار میگیرد و نتایج مطالعه در گزارشهای سالیانه اداره آمار اقتصادی منتشر میشود.

خدمات بهداشتی و درمانی خصوصی نیز طیف وسیعی از خدمات پزشکان، دندانپزشکان، دامپزشکان، بیمارستانها، آسایشگاهها، آزمایشگاهها و رادیولوژیها را شامل میشود. در مورد این فعالیتهای همه ساله گزارش جامعی توسط اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی منتشر میشود. همانگونه که اشاره شد بررسیهای اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی قسمتی از فعالیتهای آموزشی و بهداشتی و درمانی بخش خصوصی را پوشش می دهد که در برآورد متغیرهای مربوطه مورد استفاده قرار میگیرد . در مورد سایر فعالیتهای زیربخشهای مزبور برآوردهای لازم از روش هزینه و با اتکاء به اطلاعات بودجه خانوار و در مواردی نیز با اتکاء به اطلاعات سال پایه صورت میگیرد.

بررسی سایر زیربخشهای خدمات اجتماعی شامل مؤسسات تحقیقاتی، مؤسسات مذهبی، خدمات تفریحی و انجمنهای حرفه ای عمدتاً از روش هزینه و با استفاده از نتایج بررسی بودجه خانوار انجام میشود. در مورد بعضی از فعالیتهای فوق الذکر نظیر فعالیتهای تحقیقاتی خصوصی بررسی و مطالعه عمده ای (آماری یا غیرآماری) در سطح کشور صورت نگرفته است . در ایران فعالیتهای تحقیقاتی عمدتاً در مؤسسات دولتی یا مؤسسات آموزشی دولتی متمرکز میباشد که اطلاعات آن در متغیرهای خدمات عمومی منعکس میشود. برداشت کلی آن است که فعالیتهای خصوصی تحقیقاتی در سطح کشور بصورت مستقل قابل توجه نمیباشد. لذا برآورد ارزش تولید و ارزش افزوده اینگونه فعالیتهای براساس ضرایب سال پایه و بصورت درصد ثابتی از متغیرهای مربوطه در سطح بخش انجام میگیرد.

خدمات شخصی و خانگی

خدمات شخصی و خانگی شامل فعالیتهای متنوع و وسیعی در قالب کد دو رقمی ۹۵ طبقه بندی ISIC می باشد. بخش مزبور طیف گسترده ای از فعالیتهای خدماتی بخش خصوصی را شامل میشود که عمدتاً عبارتست از خدمات تعمیر، خدمات لباسشوییها، گرمابه ها، آرایشگاهها، عکاسیها، خدمات متفرقه شخصی و خدمات خدمتگزاران منازل (مستخدم، آشپز، باغبان). بررسی و برآورد متغیرهای اصلی بخش خدمات شخصی و خانگی در سطح زیربخشهای ذکر شده در فوق صورت میگیرد. برای انجام این برآورد روش تولید و هزینه بطور همزمان مورد استفاده قرار گرفته است. بخشی از فعالیتهای خدماتی فوق الذکر بطور مستمر توسط اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی مورد بررسی و مطالعه آماری قرار میگیرد و نتایج حاصله همه ساله برای برآورد متغیرهای مربوطه مورد استفاده واقع میشود. در مورد پاره ای از فعالیتهای زیربخشهای مورد اشاره ارقام بودجه خانوار و نیز اطلاعات مربوط به سال پایه و نماگرهای خاص در رابطه با عملکردهای جاری بکار برده میشود. در برخی از فعالیتهای تعمیر نظیر تعمیرکاران لوازم برقی، تعمیر کاران اتومبیل، دوچرخه و موتورسیکلت و فعالیتهای مشابه، اطلاعات مورد نیاز برای سالهای مشخصی از دوره تحت پوشش از طریق مراجعه و مکاتبه اخذ شده است.

XIII - خالص مالیاتهای غیر مستقیم

خالص مالیاتهای غیر مستقیم معادل است با مالیاتهای غیر مستقیم منهای کمکهای مالی دولت به تولید کنندگان.

مالیاتهای غیر مستقیم

مالیات غیرمستقیم مالیاتی است که از طرف واحدهای اقتصادی پرداخت میشود و در قیمت بازار کالاها و خدمات منعکس میگردد. این نوع مالیات که معمولاً بر تولید، توزیع، فروش و یا خرید توسط تولید کنندگان کالاها و خدمات وضع میگردد، به هزینه تولید اضافه شده و نتیجتاً از مصرف کننده نهائی اخذ میگردد. از رایج ترین انواع مالیاتهای غیر مستقیم عوارض گمرکی و سود بازرگانی است که غالباً به واردات و بعضاً به صادرات تعلق میگیرد. همچنین میتوان به مالیات بر کالاهای تولید شده در داخل کشور و مالیات بر انحصارات، مستغلات و زمین اشاره کرد. کلیه پرداختهای انتقالی تولید کنندگان کالاها و خدمات به سازمانهای دولتی

و شهرداریها جهت بهره برداری از خدمات خاص دولت، مانند مالیات بر کسب و کار، پرداخت بمنظور اخذ گواهینامه رانندگی، استفاده از خدمات دادگاهها، عوارض فرودگاهی و سایر مالیاتها و عوارضی که برای استفاده از خدمات خاص اجباراً می باید پرداخت شود، مالیات غیر مستقیم بحساب می آید.

بر اساس تعاریف و دستور العمل سیستم حسابهای ملی (SNA)، خالص مازاد عملیات مؤسسات انحصاری دولتی (مانند مؤسسات تولید کننده و توزیع کننده دخانیات) یعنی مازاد عملیات منهای حد متعارف سود اینگونه مؤسسات، مالیات غیر مستقیم تلقی میگردد. نظر به آنکه محاسبه و برآورد حد متعارف سود برای اینگونه انحصارات با مشکلاتی همراه است، توصیه گردیده که کل مازاد عملیات انحصارات دولتی بعنوان مالیات غیر مستقیم در محاسبات منظور گردد. در مورد دستگاهها و مؤسسات عمومی که در قالب مؤسسات انحصاری دولتی طبقه بندی میشوند و سهام آنها کاملاً متعلق به دولت است، SNA توصیه نموده است که در صورتیکه مازاد عملیات این دستگاهها منهای حد متعارف سود آنها همواره مثبت باشد، مازاد عملیات آنان در شمول مالیاتهای غیر مستقیم قرار گیرد.

کمکهای دولت

کمکهای مالی دولت به کمکهای بلاعوض و پرداخت های انتقالی دولت اطلاق میشود که بمنظور جبران زیان عملیاتی بنگاههای اقتصادی دولتی و خصوصی در حساب جاری آنان پرداخت شده باشد. این کمکها میتواند هم بصورت پرداخت نقدی باشد و هم شکل کالا یا خدمت را داشته باشد. البته باید در نظر داشت که کمکهای دولت بابت جبران خسارت، تخریب و سایر زیانهای وارده به اموال سرمایه ای در انتقالات سرمایه ای طبقه بندی میگردد. همچنین یادآوری میشود که جبران زیان مؤسسات اقتصادی دولتی و خصوصی در صورتی بعنوان کمکهای مالی دولت تلقی میشود که زیان مؤسسات مورد نظر از اعمال سیاست دولت در زمینه کنترل و تثبیت قیمت ها بوده باشد. پرداخت های نقدی و هدایای حنسی سازمانهای دولتی به مؤسسات غیر انتفاعی خصوصی، کمک مالی دولت تلقی نمیشود. همچنین مابه التفاوت قیمت کالاهای کوپنی خاص که بعضاً توسط دولتها در اختیار خانوارهای محروم قرار میگردد از قیمت بازار اینگونه کالاها معمولاً از شمول کمکهای مالی دولت خارج میباشد.

روشن محاسبه

مالیاتیهای غیر مستقیم یکی از اقلام عمده درآمدهای دولت میباشد که توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی، شهرداریها و سازمان حمایت از تولید کنندگان و مصرف کنندگان وصول میگردد. مالیاتیهای غیرمستقیمی که توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی جمع آوری میشود همه ساله در قانون بودجه کل کشور و بصورت دریافت ها و پرداخت های قطعی خزانه داریکل منعکس میباشد . عمده ترین اقلام درآمدی دولت مرکزی از محل مالیاتیهای غیرمستقیم به حقوق گمرکی و سود بازرگانی واردات، مالیات بر دخانیات و مالیات بر مصرف فرآورده های نفتی مربوط میشود.

شهرداریهای کشور نیز همه ساله عوارض و مالیاتیهایی بصور مختلف از بخشهای تولیدی و خانوارها دریافت مینماید (نظیر عوارض مربوط به صدور جواز کسب، عوارض نوسازی و غیره) که بخش قابل توجهی از درآمد شهرداریها را تشکیل میدهد. بیان درآمد و هزینه شهرداریهای کشور معمولاً جزئیات این نوع مالیاتیهای غیرمستقیم را منعکس مینماید و همه ساله با استفاده از بیان شهرداریها این ارقام استخراج میشود. همچنین اطلاعات مربوط به درآمدهای سازمان حمایت از تولید کنندگان و مصرف کنندگان از محل ما به التفاوت های مربوط به کالاهای وارداتی و نیز کمکهای پرداختی توسط سازمان مزبور از صورتهای مالی این سازمان به تفصیل استخراج میشود . در حسابداری ملی ، خالص مالیاتیهای غیر مستقیم بابت کالاهای مصرفی از سوی سازمان حمایت از تولید کنندگان و مصرف کنندگان، از تفاضل واریزی سازمان مزبور به خزانه و تخصیص کمکهای دولت از طریق این سازمان بدست میآید. منابع آماری مورد استفاده جهت برآورد کمکهای مالی دولت لایحه و قانون بودجه، بیان شهرداریها و صورتهای مالی سازمان حمایت از تولید کنندگان و مصرف کنندگان میباشد . از بین کلیه اقلام پرداختی دولت آن قسمت از پرداختها که بمنظور جبران زیان عملیاتی مؤسسات انتفاعی دولتی و خصوصی یا بخشهای مختلف تولیدی صورت گرفته باشد مطابق با تعاریف و ضوابط SNA انتخاب میگردد و اطلاعات مربوط به آن برحسب مورد از منابع مورد اشاره استخراج میشود. همانطور که اشاره شد، خالص مالیاتیهای غیرمستقیم از کسر کمکهای دولت از مالیاتیهای غیر مستقیم بدست میآید . در تعدیل ارقام خالص مالیاتیهای غیر مستقیم از قیمتهای جاری به ثابت ، شاخص ضمنی تولید ناخالص داخلی مورد استفاده قرار میگیرد.

XIV - خالص درآمد عوامل تولید از خارج

خالص درآمد عوامل تولید از خارج حاصل موازنه دریافت ها بابت درآمد نیروی کار و سرمایه های اشخاص مقیم کشور از خارج و پرداخت ها بابت جبران خدمات نیروی کار و سرمایه اشخاص غیر مقیم به خارج میباشد. معمولاً دریافت ها و پرداخت های فوق الذکر به تفکیک درآمدهای حاصل از سرمایه گذاری و خدمات عامل بترتیب در ستون بستانکار و بدهکار موازنه پرداخت های کشور ثبت میگردد.

درآمدهای حاصل از سرمایه گذاری در خارج شامل بهره وام و اوراق قرضه یا سود دریافتی وامها و اعتبارات اعطایی افراد و سازمانهای مقیم به خارج، بهره و سود سپرده های دیداری و مدت دار بانک مرکزی و سایر بانکها و نیز سود شعب خارج از کشور بانکها میباشد. دریافتهای حاصل از خدمات عامل نیز در دو زیر بخش خصوصی و دولتی طبقه بندی میگردد. زیر بخش خصوصی آن شامل درآمدهای ارزی نیروی کار ایران در خارج از کشور می باشد و زیر بخش دولتی آن به خریدهای ارز توسط شبکه بانکی از مؤسسات و شرکتهای و هیئت های بین المللی مقیم ایران مربوط میشود.

پرداختهای بابت درآمد عوامل غیرمقیم نیز همانند دریافت ها به پرداخت بابت عامل سرمایه و نیروی کار مربوط می شود. پرداخت های بابت عامل سرمایه شامل بهره وام ها و اوراق قرضه و سود سهام به خارج و نظایر آن میباشد. پرداخت های بابت خدمات عامل نیز از دو مؤلفه خصوصی و دولتی تشکیل شده است. مؤلفه خصوصی آن از فروش ارز به مأمورین اعزامی به خارج برای شرکت در سمینارها و پرداخت های ارزی به کارشناسان و نیروی کار خارجی شاعل در ایران تشکیل گردیده است. جزء دولتی آن عمدتاً به هزینه های ارزی سفارتخانه ها و نمایندگی های ایران مقیم در خارج مربوط می شود.

بخش دوم

محاسبه تولید ملی از روش هزینه

I - هزینه های مصرفی نهائی خانوار

تعاریف و مفاهیم

براساس پیشنهاد نظام حسابهای ملی سال ۱۹۶۸ (SNA) هزینه های مصرفی نهائی خانوارها عبارتست از ارزش خرید کالاهای جدید اعم از بادوام ، کم دوام ، بی دوام و خدمات در یک دوره حسابداری (معمولاً یکسال) منهای خالص فروش کالاهای دست دوم و فرسوده. این هزینه ها شامل خرید کالا های غیر قابل تولید مجدد، دارائیهای ملموس (بجز زمین) مثل کارهای هنری، عتیقه و کالاهای کلکسیونی و کالاهای مصرفی با دوام مثل مبلمان، رادیو و اتومبیل و نظایر آن نیز میباشد . اجاره احتسابی منازل مسکونی شخصی نیز در هزینه های مصرفی نهائی خانوارها منظور میگردد.

هزینه خانوار برای خدمات داخلی مانند خدمات آشپزی ، پرستاری کودک و باغبانی که به خانوار دیگر پرداخت گردیده ، جزءهزینه های مصرفی نهائی خانوارها محسوب میگردد اما سایر فعالیتهای خانوارها مثل پختن غذا و زمین شوئی، نگهداری بچه که توسط خود اعضا، خانوار انجام میگردد ،در هزینه های مصرفی منظور نمیگردد. هزینه های مربوط به ایجاد واحدهای مسکونی، غیرمسکونی، تعمیرات اساسی و اضافات ساختمانی در حساب تشکیل سرمایه منظور میشود و در هزینه های مصرفی خانوارها منظور نمیگردد. مبالغ پرداختی بابت حق الاشتراک آب، برق، تلفن و گاز نیز از انواع دیگر سرمایه گذاری در ساختمان میباشد. کالاهائیکه توسط خانوارهای تولید کننده مورد مصرف قرار میگیرد (خود مصرفی)، مانند شیر، کره، آرد، روغن، ماهی و نظایر آن در شمول هزینه های مصرفی خانوار قرار دارد.

پرداخت های بلاعوض توسط یک خانوار به خانوار دیگر از نظر خانوار پرداخت کننده، پرداخت انتقالی است، زیرا جزئی از هزینه های مصرفی نهائی خانوار دریافت کننده تلقی میگردد. خرید بعضی از کالاهای با دوام توسط خانوارها که بمنظور کسب درآمد انجام شده باشد (مانند اتومبیل، تاکسی، کرایه) و یا ابزار و تجهیزات که کارگران کشاورزی یا ساختمانی برای امر تولید تهیه مینمایند، در حساب هزینه های مصرفی خانوار منظور نمیگردد. در مواردیکه این نوع کالاها مورد استفاده مشترک داشته باشد، باید ضریب سهم استفاده خانوار از این کالاها معین گردیده و متناسب با آن درصدی از هزینه در هزینه های مصرفی خانوارها منظور گردد. در زمینه اجاره، سوخت، روشنائی و سایر تسهیلات مربوط به اماکنی که هم در زمینه های شغلی و هم برای امر سکونت خانوار مورد استفاده قرار میگیرد، میباید سهم متناسبی از هزینه های مربوط به استفاده از تسهیلات به مصرف واسطه بخشها و سهم مشخصی به مصرف نهایی خانوارها اختصاص داده شود.

زمان ثبت و ارزیابی اقلام

براساس توصیه های انجام شده هزینه های خانوار بابت خرید کالاها و خدمات باید بدون توجه به تأخیر در تحویل کالا، در زمان خرید ثبت گردد. در مورد قرار دادهای خرید اقساطی، فرض براین است که انتقال مالکیت در لحظه امضاء قرار داد صورت میگیرد و چنانچه توافقی جز این وجود نداشته باشد، معمولاً تحویل کالا در همان زمان تحقق مییابد. لذا براساس اصل تحقق هزینه در زمان انتقال مالکیت، معمولاً خرید کالاهای مورد نظر در زمان امضای قرار داد خرید اقساطی، به حساب هزینه مصرفی خانوار گرفته میشود. در زمینه کالاهای دست دوم نیز توصیه گردیده است که فروش در زمان انتقال مالکیت ثبت گردد. تهیه کالاها و خدمات جدید باید به ارزش خریداران که شامل هزینه حمل و نقل، حاشیه بازرگانی و سایر هزینه های مشابه میشود در نظر گرفته شود. بهره های پرداختی بابت تأخیر در پرداخت بهاء یا تأخیر در پرداخت اقساط در خریدهای اقساطی، در هزینه های مصرفی منظور نمیگردد. ارزش فروش خالص کالاهای دست دوم و فرسوده از مابه التفاوت درآمد حاصل از فروش کالاهای دست دوم و خرید اینگونه کالاها به ارزشهای خریداران بدست میآید. در برآورد ارزش فروش خالص کالاهای دست دوم سود دلالت و سایر هزینه های مشابه نظیر هزینه انتقال، از مابه التفاوت فوق الذکر کسر میشود. در حقیقت سود دلالتی و سایر

هزینه های انتقال و یا هر نوع هزینه خدماتی که خانوار ممکن است در رابطه با فروش بپردازد، تحت عنوان خرید کالاها و خدمات تجاری طبقه بندی میشود.

هزینه های مصرفی خانوار های مقیم و غیر مقیم

در نظام حسابداری ملی سازمان ملل متحد دو مفهوم برای هزینه های مصرفی نهائی خانوارها بکار گرفته میشود. نخست هزینه های مصرفی نهایی در بازار داخلی توسط خانوارهای مقیم و غیر مقیم و سپس هزینه های مصرفی خانوارهای مقیم (بازار داخلی یا خارج) ، مفهوم نخست به هزینه خانوارهای مقیم و غیر مقیم در قلمرو داخلی کشور مربوط میشود . هزینه مصرفی نهائی خانوارهای مقیم از اطلاعات کلی مربوط به هزینه مصرفی در بازار داخلی با افزودن خرید های مستقیم خانوارهای مقیم از خارج و کاستن خرید های خانوارهای غیر مقیم از بازار داخلی بدست میآید.

خریده های مستقیم خانوارهای مقیم یک کشور از خارج از یکطرف قسمتی از واردات کالاها و خدمات غیر تجاری آن کشور و از طرف دیگر هزینه خانوارها بابت سایر کالاها و خدمات را تشکیل میدهد. این خرید مخارج توریست ها، افراد نظامی، دیپلمات ها، کارگران فصلی و یا کارگران مرزی مقیم کشور مورد نظر در خارج از قلمرو اقتصاد داخلی را نیز شامل میگردد. هزینه های مربوط به افرادی که بعنوان مأمور به خارج از کشور عزیمت مینمایند و تأمین هزینه آنها بوسیله کارفرما یا دولت صورت میگیرد، نمیباید در خریدهای مستقیم خانوارهای مقیم در خارج منظور گردد. اینگونه هزینه ها از یکطرف قسمتی از هزینه های واسطه کارفرما یا دولت و از طرف دیگر واردات کالاها و خدمات تجاری تلقی میشود

خرید خانوارها از دولت و مؤسسات غیر انتفاعی خصوصی

معمولاً خانوارها کالاها و خدماتی از دولت و مؤسسات غیر انتفاعی خصوصی خریداری مینمایند که در بعضی موارد حکم خرید کالاها و خدمات غیر تجاری را دارد . از آنجا که خانوارها پرداختهای گوناگونی به دولت یا مؤسسات غیر انتفاعی خصوصی انجام میدهند، لازم است دقیقاً مشخص شود که کدام یک از این پرداختها بابت خرید کالاها و خدمات صورت گرفته و کدامیک بصورت پرداخت انتقالی بوده است .

خرید کالاها و خدمات

معیار کلی شمول خرید کالاها و خدمات از دولت در هزینه های مصرفی خانوارها آنستکه ارتباط روشنی بین پرداخت و تحصیل کالاها و یا خدمات وجود داشته باشد و تصمیم به پرداخت نیز اختیاری باشد. با این مفهوم منظور نمودن پرداخت های خانوارها به دولت در هزینه های مصرفی مستلزم آنست که در زمینه استفاده از کالا یا خدمت مورد نظر از جانب دولت هیچگونه اجباری اعمال یا حتی شرایطی تعیین نشده باشد. از مثالهای بارز خرید خانوارها از دولت میتوان از ورودیه موزه ها و اماکن تفریحی همگانی، هزینه انتشارات، کارت پستال و کپی آثار هنری موجود در موزه ها، هزینه های پرداختی بابت خرید کالا های تولید شده در مدارس حرفه ای یا هزینه پرداختی بابت گواهینامه های رادیویی و تلویزیونی (زمانی که دولت بخش اعظم ارائه خدمات رسانه ای را بر عهده دارد)، نام برد. شـهـریه و حق الزحمه هائی که در مدارس یا بیمارستانهای عمومی دریافت میشود نیز تحت عنوان خرید خدمات توسط خانوارها طبقه بندی میگردد.

در زمینه مؤسسات غیرانتفاعی خصوصی نیز میباید پرداخت توسط خانوارها متناسب با کمیت و کیفیت کالا یا خدمت دریافتی از مؤسسات غیر انتفاعی باشد تا پرداخت مورد نظر در هزینه مصرفی خانوار منظور شود. بعنوان مثال مبالغ پرداختی به بیمارستانها و یا مدارس غیر انتفاعی خصوصی میبایستی بعنوان پرداخت بابت خرید خدمت (هزینه مصرفی) طبقه بندی شود. در مورد کالاها و خدماتی که دولت یا مؤسسات غیرانتفاعی خصوصی بصورت رایگان و یا کمتر از هزینه تمام شده در اختیار کارکنان خود قرار میدهند، باید معادل ارزش بازاری آن (در مورد کالاها و خدمات مجانی) و یا ما به التفاوت قیمت آن تا ارزش بازاری (در مورد سایر کالاها و خدمات) در هزینه های مصرفی خانوار منظور گردد.

پرداختهای انتقالی خانوارها

آن قسمت از پرداختهای خانوار به دولت که از یکطرف اجباری باشد و از طرف دیگر مستلزم ارائه خدمت معینی از طرف دولت به خانوار نباشد، انتقالات جاری تلقی میشود. برای ذکر چند نمونه از چنین پرداختهایی میتوان از عوارض گذرنامه، هزینه آزمایش رانندگی، صدور گواهینامه ها، عوارض فرودگاه، عوارض وسایط نقلیه، مالیات بردرآمد و نظایر آن نام برد. در ارتباط با مؤسسات غیر انتفاعی خصوصی در مواردیکه ارتباط مستقیمی بین پرداختها و

خدمات دریافتی وجود نداشته باشد، پرداخت مورد نظر توسط خانوار در انتقالات جاری ثبت میگردد. بعنوان مثال پرداخت خانوار بابت عضویت در اتحادیه های تجاری، انجمنهای سیاسی و احزاب، باشگاههای اجتماعی، هدایای پرداختی به مساجد، کلیساها و سایر سازمانها رفاهی، در انتقالات جاری منعکس میشود.

طبقه بندی کالاها و خدمات مصرفی خانوارها

نظام جدید حسابهای ملی الگوی واحدی برای طبقه بندی هزینه های مصرفی نهائی خانوارها به منظور انجام مطالعات مربوط به رفاه اجتماعی و اقتصادی، توصیه نموده است. این الگو بگونه ای تنظیم گردیده است که براساس آن میتوان هزینه های مصرفی خانوارها را از نظر نوع کالا به کالاهای بادوام، کم دوام و بی دوام نیز تفکیک نمود. کالاهای بادوام به آن دسته از کالاهایی اطلاق میشود که معمولاً عمر مورد انتظار آنها بیش از یکسال باشد؛ مانند اتومبیل، اجاق گاز، یخچال، ماشین لباسشویی و نظایر آن. کالاهای بی دوام آن دسته از کالاهایی را تشکیل میدهد که عمر مورد انتظار آنها کمتر از یکسال باشد و مورد مصرف یکباره قرار گیرند؛ از قبیل مواد غذایی، مواد شوینده، دستمال کاغذی و امثال آنها. کالاهای کم دوام یا نیمه با دوام شامل کالاهاییست که عمر مورد انتظار آنها یکسال یا بیشتر باشد و بلحاظ دوام بین دو گروه کالاهای فوق الذکر قرار داشته باشند؛ نظیر پوشاک و بسیاری از لوازم و اثاثیه مورد استفاده در خانه. طبقه بندی کالاها براساس میزان دوام آنها برای منظورهایی از قبیل تعیین موجودی کالاهای در اختیار خانوار و بررسی تغییرات ادواری تقاضای مصرف کنندگان در این زمینه صورت گرفته است.

طبقه بندی دیگری که برای تفکیک هزینه های مصرفی خانوارها توصیه گردیده، طبقه بندی مصرف براساس اهداف میباشد. این طبقه بندی کاملاً با طبقه بندی خدمات دولتی و مؤسسات غیرانتفاعی خصوصی براساس اهداف هزینه منطبق میباشد. بعنوان مثال گروههایی از هزینه نظیر هزینه های بهداشتی، درمانی، آموزشی و خدمات فرهنگی بگونه ای تعریف شده اند که براساس آن میتوان اطلاعات مربوط به هزینه های مصرفی نهائی خانوارها، بخش دولتی و مؤسسات غیرانتفاعی خصوصی را با هم تلفیق نمود.

در نظام حسابهای ملی، طبقه بندی هزینه های مصرفی نهائی خانوار براساس اهداف

هزینه شامل ۸ گروه اصلی ذیل میباشد:

- ۱ - خوراک
- ۲ - پوشاک و کفش
- ۳ - اجاره ناخالص ، سوخت و روشنایی
- ۴ - مبلمان و اثاثیه منزل
- ۵ - هزینه های بهداشت و درمان
- ۶ - حمل و نقل و ارتباطات
- ۷ - خدمات آموزشی ، فرهنگی و تفریحی
- ۸ - سایر کالاها و خدمات

روشهای محاسبه هزینه مصرفی نهائی خانوار

نظام حسابهای ملی ، روشهای متداول ذیل را برای برآورد هزینه های مصرفی نهائی خانوار پیشنهاد نموده است که بطور اختصار بیان میگردد:

۱- روش مستقیم

این روش که براساس آمارگیری نمونه ای از خانوارها استوار میباشد، برآوردی از مقدار خرید و هزینه های انجام شده توسط خانوارها را در زمان خرید بدست میدهد. روش مستقیم از نظر پوشش کالاها و خدمات جامع بوده و میتوان براساس نتایج آن، هزینه های مصرفی نهائی خانوار را برحسب نوع کالاها و خدمات طبقه بندی نمود. حسن این روش در آنست که اطلاعات مربوط به هزینه های مصرفی برطبق خصوصیات خانوار از قبیل سطح درآمد ، وضعیت اجتماعی و اقتصادی و اطلاعات تکمیلی اجتماعی دیگر همراه با نتایج بررسی هزینه بدست می آید. از آنجا که در این روش معمولاً تعداد نمونه های مورد بررسی محدود می باشد، می بایستی حتی الامکان سعی شود که در انتخاب نمونه ها قواعد آماری رعایت گردد، بطوریکه نتایج حاصله نشان دهنده وضعیت کل جامعه آماری باشد.

۲- روش جریان کالا

این روش براساس بررسی آماری یا حسابداری مراحل مختلفی که کالا یا خدمت از مبدا تولید عرضه تا مقصد توزیع یا مصرف طی مینماید. پایه گذاری گردیده است. براساس این روش در اولین مرحله باید عرضه کالاها و خدمات از محل تولیدات داخلی و واردات را بدست آورد. از آنجا که ارزش گذاری کالاها و خدمات از مبدا تولید یا عرضه غالباً بر مبنای قیمت تولید کننده (در مورد تولیدات داخلی) و ارزش سیف (در مورد واردات) صورت میگیرد، لذا ضروری است که هزینه های جنبی از قبیل حقوق گمرکی و سود بازرگانی و سایر هزینه های بندری، هزینه حمل و نقل، مالیاتهای غیرمستقیم، سود عمده فروشی و خرده فروشی به برآورد فوق الذکر اضافه گردد. پس از برآورد عرضه کل به قیمت بازار لازم است که برآورد مستقلی در زمینه صادرات، هزینه های مصرفی دولتی و هزینه های مصرفی موسسات غیرانتفاعی خصوصی صورت گیرد. در مرحله سوم با کمک جدول داده - ستانده اقتصادی میتوان تخصیص موارد مصرف هر کالا به مصرف خانوار، مصرف واسطه و تشکیل سرمایه را مشخص نمود. البته باید توجه داشت که در این روش تغییرات موجودی انبار در برآورد هزینه های مصرفی خانوار منعکس می شود، مگر آنکه در زمینه تغییر موجودی انبار نیز برآورد مستقلی انجام شده باشد.

۳- روش خرده فروشی

در این روش برای محاسبه هزینه های مصرفی خانوار از نتایج آمارگیری نمونه ای خرده فروشان و فروشگاههاییکه کالاها و خدمات خود را مستقیماً به مصرف کنندگان نهائی می فروشند، استفاده میشود. روش فوق مستلزم سرشماریهای متناوب به فاصله پنج الی ده سال یکبار از عمده فروشان و خرده فروشان می باشد، تا براساس نتایج حاصله بتوان از این سالها بعنوان پایه استفاده نمود. در کاربرد این روش باید حتی المقدور سعی شود که فروشهای غیر از فروش به خانوار و نیز فروش کالاهای دست دوم از بررسی حذف شود. در این روش برآورد برخی از اقلام هزینه های خانوار که انجام آن از روش خرده فروشی موضوعیت ندارد، مانند خود مصرفی و اجاره اقتصادی واحدهای مسکونی شخصی، باید بصورت مستقل انجام شود و نتایج حاصل از این بررسی مستقل در نتایج بررسی از روش خرده فروشی ادغام شود.

۴- روش ارزش گذاری براساس قیمت خرده فروشی

روش ارزش گذاری براساس قیمت خرده فروشی ، در صورتی میتواند برای برآورد هزینه های مصرفی خانوار مورد استفاده قرار گیرد که مقدار کالاهای مصرفی خانوارها مشخص باشد. در اینصورت با استفاده از قیمت‌های خرده فروشی و مقادیر کالایی میتوان به سهولت هزینه های مصرفی خانوار را برآورد نمود. کاربرد این روش در زمینه هایی می تواند مطرح باشد که آمارهای ثبتي مربوط به مقادیر کالایی از اسناد دولتي قابل استخراج باشد. معمولاً اطلاعات مربوط به مقدار فروش برخی از کالاهای تجاری مشمول عوارض و مالیات، نظیر دخانیات، سوخت، اتومبیل، اجاره واحدهای مسکونی و موارد مشابه را میتوان از اسناد سازمانهای مسئول دولتي در زمینه مالیات استخراج نمود. یکی از فوائد این روش آن است که در این روش خرید کالاها توسط خانوار مستقیماً به قیمت بازار ارزیابی میگردد. استفاده از این روش بیشتر در کشورهای متداول می باشد که دارای سیستم توزیع کالایی متمرکز یا آمارهای گسترده در زمینه مقادیر کالایی هستند.

روش محاسبه هزینه مصرف نهائی خانوار در محاسبات ملی ایران

در ایران هزینه های مصرفی خانوار بر مبنای نتایج بررسی درآمد و هزینه خانوارها یعنی از روش مستقیم مورد برآورد قرار میگیرد. همانطور که در توضیحات بخش قبلی گفته شد براساس این روش تعدادی خانوار نمونه به تفکیک مناطق شهری و روستائی انتخاب میگردد و پرسشنامه های مخصوص توسط آمارگیران مجرب با مشاوره سرپرست خانوارهای نمونه برای هر خانوار تکمیل میگردد. سئوالات پرسشنامه بررسی هزینه و درآمد خانوار در بخش هزینه بسیار تفصیلی است و کلیه هزینه های معمول یک خانوار متوسط را در زمینه کالاها و خدمات پوشش میدهد. پرسشنامه مزبور در زمینه اقلام درآمدی خانوارها دارای سئوالات محدودی است و علت این محدودیت آنست که غالباً اعتماد بالایی نسبت به نتایج درآمدی بودجه خانوار وجود ندارد. در جریان تکمیل پرسشنامه درآمد و هزینه خانوار کلیه اقلام هزینه و اقلام عمده درآمد خانوار طی سال مورد نظر مورد پرسش قرار میگیرد. در تنظیم پرسشنامه حتی المقدور سعی گردیده که تعاریف و مفاهیم مورد استفاده در پرسشنامه با تعاریف و مفاهیم نظام حسابهای ملی هماهنگی داشته باشد.

از آنجا که تهیه اغلب کالاهای مورد نیاز خانوارها با نرخهای متفاوتی انجام می شود، در طراحی پرسشنامه در مقابل نام هر کالا این امر پیش بینی شده است. در پرسشنامه بودجه خانوار تهیه یا خرید کالاها و خدمات به نرخ رسمی، نرخ آزاد، تولید خانگی، در برابر خدمت دولتی، در برابر خدمت خصوصی، از محل کسب کشاورزی، از محل کسب غیرکشاورزی، و بالاخره بصورت مجانی پیش بینی گردیده است. تعاریف مربوط به هر یک از نرخها یا طرق تهیه در دستورالعمل پرسشنامه بودجه خانوار منعکس می باشد. در مواردیکه خانوار نمونه کالا یا خدمت مورد نظر را از چند منبع یا به چند قیمت متفاوت تهیه یا خریداری کرده باشد، معمولاً قیمت متوسط موزون در پرسشنامه خانوار ثبت می گردد. همچنین به دلیل آنکه در بعضی موارد بخشی از هزینه های مصرفی خانوار از محل درآمدهای حاصل از فروش کالاهای دست دوم تامین می شود، ستون دیگری در پرسشنامه ها به فروش کالاهای دست دوم اختصاص داده شده است.

پس از آنکه پرسشنامه های بررسی هزینه خانوار توسط آمارگیران در مورد خانوارهای نمونه و در شهرهای مورد بررسی تکمیل گردید، پرسشنامه های تکمیل شده به مرکز ارسال می شود. نتایج اولیه بدست آمده از بررسی هزینه خانوارهای نمونه در مناطق شهری و روستایی در مرکز توسط کارشناسان مورد جرح و تعدیل قرار گرفته و پس از انجام اصلاحات لازم، متوسط هزینه و درآمد خالص یک خانوار نمونه در مناطق شهری و روستایی برآورد میگردد.

مراحل بعدی محاسبات مربوط به درآمد و هزینه خانوارها، به استفاده از نتایج بررسی هزینه و درآمد خانوار در محاسبات ملی مربوط می شود که توسط اداره حسابهای اقتصادی بانک مرکزی انجام می شود. در این مرحله کلیه اقلام هزینه خانوارها به مصرفی، سرمایه ای و انتقالی تقسیم می شود و در مرحله بعد هزینه های مصرفی برحسب گروههای مختلف هزینه و برحسب نوع کالا و خدمت مورد تفکیک قرار می گیرد. طبقه بندی و تفکیک فوق الذکر با توجه به تعاریف، مفاهیم و دستورالعملهای نظام حسابهای ملی سازمان ملل متحد صورت می گیرد. پس از انجام محاسبات فوق نتایج مربوط به هزینه های مصرفی یک خانوار برحسب اهداف هزینه و نوع کالاها و خدمات با استفاده از متوسط تعداد افراد خانوار و آمار جمعیت کل خانوارهای شهری و روستایی تعمیم داده می شود و به این ترتیب هزینه های مصرفی نهایی خانوار به تفکیک مناطق شهری و روستایی بدست می آید.

II- هزینه های مصرفی موسسات غیر انتفاعی خصوصی در خدمات خانوارها

تعاریف و مفاهیم

موسسات غیرانتفاعی خصوصی موسساتی هستند که اکثراً کالاها و خدمات اجتماعی و اقتصادی خود را بطور رایگان و یا با قیمتی کمتر از هزینه تمام شده در اختیار خانوارها قرار می دهند. این موسسات اغلب توسط بخش خصوصی تامین مالی و کنترل می شوند و دولت نقشی در اداره امور آنها بطور مستقیم ندارد. همچنین فعالیتهای جنبی این موسسات نظیر ایجاد تسهیلات غذایی و آشامیدنی، چاپ و فروش کارت پستال و کتاب (در صورتیکه میزان این فعالیت ها نسبتاً زیاد باشد) مالکیت و اجاره منازل، و تهیه مسکن که بطریق تجاری انجام گیرد، باید در بخش مربوطه (ونه در بخش موسسات غیرانتفاعی) طبقه بندی شود. در اینگونه موارد در صورتیکه دریافتهای حاصل از فروش کالاها و خدمات فعالیتهای جانبی موسسات مزبور بطور معمول تمام هزینه تولید آنها را پوشش دهد فعالیت مورد نظر از فعالیت موسسه غیرانتفاعی مجزا گردیده است و در رشته فعالیتهای تجاری به حساب آورده می شود.

موسسات غیرانتفاعی خصوصی در خدمات خانوارها غالباً نقشی مشابه تولید کنندگان خدمات دولتی را در اقتصاد ایفاء می نماید. این موسسات معمولاً خدماتی از قبیل تسهیلات درمانی، آموزشی، مذهبی و تفریحی را بصورت غیرانتفاعی یا با قیمت های کمتر از هزینه های تمام شده در اختیار خانوارها قرار می دهند.

هزینه های مصرفی نهائی موسسات غیرانتفاعی خصوصی عبارتست از ارزش کالاها و خدمات تولید شده در حساب جاری این موسسات که مورد مصرف نهائی موسسات مزبور قرار گرفته باشد. بعبارت دیگر هزینه های مصرفی نهایی موسسات غیرانتفاعی از تفاصل ارزش تولید ناخالص و ارزش فروش کالاها و خدمات تجاری این موسسات بدست می آید. ارزش تولید ناخالص این تولید کنندگان نیز برابر است با مجموع ارزش مصارف واسطه کالاها و خدمات و جبران خدمات کارکنان، مصرف سرمایه ثابت و مالیاتهای غیرمستقیمی که توسط این تولید کنندگان پرداخت می شود.

روش محاسبه هزینه های مصرفی موسسات غیر انتفاعی

نظر به اینکه موسسات غیرانتفاعی خصوصی در خدمت خانوار در اغلب کشورهای در حال توسعه از نظر حقوقی و قانونی دارای شکل منظم و مشخصی نبوده و غالباً برای تهیه و ارائه حساب درآمد و هزینه آنان الزامی وجود ندارد، جمع آوری آمار و اطلاعات مستقیم در مورد این موسسات با مشکلات عدیده ای همراه است. لذا بناچار در اغلب کشورهای جهان برای محاسبه هزینه های مصرفی موسسات غیرانتفاعی از طریق غیرمستقیم یعنی پرداختهای خانوارها، دولت و واحدهای تولیدی به موسسات غیرانتفاعی اقدام می شود. در نظام حسابهای ملی ایران برآورد هزینه های مصرفی این موسسات از طریق بررسی پرداختهای انتقالی خانوارها و کمکهای دولت صورت میگیرد. برای این منظور کدهای مشخصی از نتایج بررسی هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی کشور که ماهیت پرداخت انتقالی به اینگونه موسسات (نظیر مساجد، تکایا، بقاع متبرکه، انجمن های ورزشی و مذهبی و موسسات مشابه) را دارد، مورد استخراج قرار میگیرد. پرداختهای انتقالی دولت به این موسسات نیز از منبع بودجه عمومی کشور استخراج میشود. به این ترتیب کل درآمد موسسات غیرانتفاعی بطور غیرمستقیم مورد برآورد قرار میگیرد. باتوجه به آنکه بخش قابل توجهی از درآمدهای این موسسات صرف سرمایه گذاری ثابت میشود، در مراحل نهایی محاسبات، هزینه های مصرفی موسسات غیرانتفاعی (جبران خدمات کارکنان و هزینه های واسطه) براساس درصد ثابتی از کل درآمد اینگونه موسسات برآورد میشود.

III - هزینه های مصرفی نهائی بخش دولتی

دولت از نظر حسابهای ملی، در دو نقش تولید کننده و مصرف کننده ظاهر میشود و مبادلات آن در هر یک از حسابهای هزینه ملی و تولید ملی بنحوی انعکاس مستقیم دارد. مهمترین نقش دولت بعنوان تولید کننده، عرضه خدمات به جامعه میباشد. در انجام این وظیفه، دولت خدماتی را ارائه میدهد که غالباً بمنظور فروش نبوده و بصورت رایگان یا کمتر از هزینه تمام شده در اختیار مصرف کنندگان قرار میگیرد.

براساس دستور العمل نظام حسابهای ملی، ارزش تولید خدمات بخش دولتی برابر است با ارزش کالاها و خدماتی که دولت بمنظور انجام وظایف قانونی خود در حساب جاری تولید

می نماید. از آنجا که ارزش تولید با هزینه آن یعنی مجموع هزینه های واسطه کالاها و خدمات و جبران خدمات کارکنان و استهلاک سرمایه های ثابت برابر است، در نتیجه هزینه های مصرفی نهائی بخش دولتی برابر است با پرداخت دولت بابت جبران خدمات کارکنان و خرید (یا تحصیل) کالاها و خدمات مصرف شدنی اداری منهای ارزش فروش کالاها و خدمات تولید شده توسط بخش دولت به بخش خصوصی و مؤسسات اقتصادی بعلاوه استهلاک سرمایه های ثابت.

جبران خدمات شامل هزینه هائیکه دولت در برابر انجام خدمات، بطور مستقیم و یا غیرمستقیم تحت عناوین مختلف از قبیل حقوق، مزایا (نقدی و جنسی)، فوق العاده ها، اضافه کار، حق مسکن و یا نظایر آن به کارکنان خود اعم از رسمی، قراردادی و یا روزمزد پرداخت مینماید. پاداشهای مستمر و یا غیرمستمر، پرداختهای دوران تعطیلات، فوق العاده ها بابت هزینه زندگی، بدی آب و هوا و نظایر آن نیز باید در مزد و حقوق کارکنان منظور شود. مزایای جنسی شامل کالاها و خدماتی است که از طرف دولت بطور رایگان و یا با قیمت کمتر از هزینه تمام شده در اختیار کارکنان قرار داده میشود مانند خوار و بار یا غذایی که به قیمت یارانه ای در رستوران بعضی از مؤسسات دولتی در اختیار کارکنان گذارده میشود.

خرید یا تحصیل کالاها و خدمات مصرفی بخش دولتی، شامل هزینه هائی است که دولت بمنظور تهیه لوازم مصرفی شدنی اداری^۱، نگهداری اشیاء، حمل و نقل، سوخت، ارتباطات و نظایر آن پرداخت مینماید. بنا به تعریف خرید کلیه کالاهای مصرف نشدنی و ماشین آلات توسط دولت بمنظور مقاصد دفاع برون مرزی نیز مصرفی تلقی میگردد. خرید کالاهای استراتژیک و بعضی از کالاهای خریداری شده توسط دولت بمنظور ذخیره سازی در موارد اضطراری از قبیل گندم، روغن نباتی و نظایر آن تغییر موجودی تلقی شده و در هزینه های مصرفی بخش دولتی منظور نمیکردد. پرداخت کمکهای نظامی و ارسال مواد غذایی و پوشاک توسط دولت به سایرکشورها، تحت عنوان پرداخت انتقالی طبقه بندی میگردد.

معمولاً بخش مهمی از تولید خدمات دولتی توسط دولت مصرف میگردد، لیکن قسمتی از کالاها و خدمات به افراد و سایر بخشهای اقتصادی نیز به فروش میرسد مانند درآمدهای دولت از شهریه مدارس، فروش کتاب، فروش بلیط در موزه ها، ورودی اتوبانها و

۱- معمولاً عمر اقتصادی و دوره مصرف این نوع کالاها کمتر از یکسال میباشد.

نظایر آن^۱. در محاسبه هزینه های مصرفی بخش دولتی فروشهای خدماتی دولت معمولاً بعنوان فروش کالاها و خدمات تجاری تلقی شده و از ارزش تولید خدمات دولتی کسر میگردد.

اجزاء تشکیل دهنده بخش دولتی

در نظام حسابهای ملی (SNA) بخش دولتی شامل وزارتخانه ها، سازمانها و ارگانهای وابسته به آنها اعم از سازمانهای مرکزی، ایالتی، منطقه ای، محلی و شهرداریها است که معمولاً در فعالیتهای مربوط به خدمات عمومی، دفاعی، امنیت و نظم عمومی، بهداشت، آموزش و پرورش، خدمات تفریحی و فرهنگی، مسکن، توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاهی دخالت دارند. سازمان تأمین اجتماعی و مؤسسات غیر انتفاعی دولتی که ابزار سیاستهای اقتصادی و اجتماعی و رفاهی میباشند، هر چند ممکن است از نظر تأمین منابع مالی وابسته به دولت نباشند، اما در شمول بخش دولتی قرار میگیرند.

در بسیاری موارد ممکن است دولت در فعالیتهای اقتصادی، مشابه بخش خصوصی، مشارکت داشته باشد ولی این فعالیتها اصولاً در سیستم حسابهای ملی در زمره فعالیتهای تولیدی بخشهای اقتصادی طبقه بندی گردیده و جزء تولید و مصرف دولت منظور نمیگردد. این شرکتها که بیش از ۵۰ درصد سرمایه آنها متعلق به دولت میباشد معمولاً کالاها و خدمات تولید شده خود را به قیمتی بیش از هزینه تمام شده به معرض فروش میگذارند و در بعضی موارد که درآمد آنها جبران هزینه های تولید را نکند، کمبود مزبور بصورت کمکهای مالی از محل بودجه عمومی دولت تأمین میشود. بعنوان مثال میتوان به شرکتهای دولتی فعال در زمینه غله و نان و گوشت و سایر کالاها اساسی اشاره نمود که با آنکه براساس موازین و اصول تجاری اقدام به مبادله کالاها در بازار میکنند، لیکن همه ساله رقمی از محل بودجه عمومی بابت جبران زیان عملیاتی خود دریافت مینمایند. همچنین هزینه های مصرفی سفارتخانه ها، کنسولگریها و مؤسسات نظامی در خارج از کشور در هزینه های مصرفی بخش دولتی منظور میشود.

روش محاسبه هزینه های مصرفی نهائی بخش دولتی

^۱ - اقلام مذکور در هزینه های مصرفی نهایی بخش خانوار منظور میگردد.

هزینه های مصرفی بخش دولتی به تفکیک وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی ، شهرداریها و سازمان تأمین اجتماعی محاسبه میگردد.

۱- وزارتخانه ها و مؤسسات وابسته

هزینه های وزارتخانه ها و مؤسسات وابسته به دولت از دو منبع درآمدهای عمومی دولت و درآمدهای اختصاصی تأمین میشود. درآمدهای عمومی دولت شامل وجوه حاصل از درآمد نفت، مالیاتها و درآمدهای حاصل از انحصارات و مالکیت دولت و درآمدهای ناشی از فروش کالاها و خدمات توسط دولت میباشد. هزینه های دولت از محل درآمد عمومی^۱ به دو جزء هزینه های جاری و هزینه های سرمایه گذاری ثابت (طرحهای عمرانی) در لایحه یا قانون بودجه دولت منعکس می گردد.

۱-۱ هزینه های جاری

هزینه های جاری دولت عبارت از هزینه های مستمری است که از محل درآمدهای تقریباً دایمی دولت تامین مالی می شود. هزینه های جاری منطقاً و اکثراً جنبه مستمر دارد، زیرا این هزینه ها معمولاً برای تامین ادامه خدمات و وظایف دایمی دولت پیش بینی گردیده است. برای سهولت در اجرا و کنترل بودجه و نگهداری حسابها و تجزیه تحلیل اقتصادی آنها هزینه های وزارتخانه ها و مؤسسات وابسته به دولت بر حسب ریز مواد هزینه طبقه بندی گردیده است.

منظور از مواد هزینه، طبقه بندی انواع هزینه ها در داخل دستگاههای اجرایی برمبنای سرفصل های عمده است ، بنحوی که هزینه های همگن و مشابه در داخل طبقه ای واحد قرار گیرند. بعنوان مثال کلیه حقوق و دستمزدی که در یک دستگاه دولتی به کارکنان آن دستگاه پرداخته می شود تحت یک ماده (ماده یک) و هزینه های مربوط به اجاره و خرید ماشین آلات تحت مواد دیگر (مواد چهار و دوازده) طبقه بندی می گردند. بودجه دستگاههای دولتی تا سال ۱۳۴۴ دارای پنجاه و سه ماده بود ولی از این سال به بعد به چهار فصل مشتمل بر بیست ماده^۲ کاهش یافت. باوجود کاهش یافتن تعداد مواد هزینه در بودجه عمومی ، سعی شده بود

۱- تا قبل از سال ۱۳۵۲ بودجه عمومی عادی و عمرانی ارائه میگردد. بودجه عادی شامل پیش بینی درآمدها و هزینه های جاری و مستمر و بودجه عمرانی مربوط به عملیات سرمایه گذاری دولت بود. اصطلاحات بودجه عادی و عمرانی از سال ۱۳۵۲ بنابر اصل وحدت بودجه کمتر مورد استفاده واقع میشود.

۲- شرح فصول و مواد بیستگانه در جدول ضمیمه منعکس می باشد. (صفحه ۵۳)

که ماهیت مواد هزینه با مفاهیم حسابهای ملی هماهنگ باشد و در نتیجه تفکیک هزینه ها به مصرفی، سرمایه ای و پرداختهای انتقالی بسهولت امکان پذیر باشد، لکن از سال ۱۳۶۸ با محدود شدن آن تنها به چهار فصل مشکلاتی در جهت تفکیک آن به مواد هزینه بوجود آمد. در این رابطه در سالهای اخیر نسبتهای مواد بیستگانه سالهای گذشته ملاک تفکیک قرار گرفته است .

لایحه و قانون بودجه دولت علاوه بر وزارتخانه ها و موسسات دولتی، هزینه های شرکتهای دولتی و سایر موسسات انتفاعی دولتی را نیز شامل می شود. لذا در اولین مرحله برای برآورد هزینه های مصرفی دولت نحوه فعالیت اینگونه شرکتهای و موسسات مورد بررسی قرار گرفته و کمکهای دولت به این دستگاهها، در صورتی که هدف پایین نگهداشتن سطح قیمتها باشد در کمکهای مالی (یارانه) و در غیراینصورت در پرداختهای انتقالی منظور می گردد. در مرحله بعدی کلیه دستگاههای دولتی که دارای ریز مواد هزینه می باشند از سایر دستگاههای دولتی تفکیک می شوند و هزینه های مصرفی، سرمایه ای و پرداختهای انتقالی آنها به ریزترین حالت موجود و براساس تعاریف مورد نظر محاسبه شده و هریک در جای خود طبقه بندی می گردند.

در انجام محاسبات فوق الذکر فرض می شود که ترکیب هزینه های مربوط به بعضی دستگاههای دولتی که ملزم به نگهداری و ارائه ریز مواد نیستند ، مشابه ترکیب هزینه های دستگاههایی است که با داشتن ریز مواد وظایف مشابهی را بعهده دارند. در انجام این محاسبات ضرورت دارد که ماهیت بعضی از اقلام هزینه که در ارتباط با دستگاه اجرایی خاصی قرار نمی گیرند، مشخص شوند و این اقلام در حسابهای مربوط به خود طبقه بندی شوند. بعنوان مثال پرداخت دولت به صندوق بازنشستگی کشوری در مزد و حقوق کارکنان دولت و بازپرداخت وامهای داخلی و خارجی و پرداختهای انتقالی و هزینه های مربوط به خرید کالاهای مصرفی، داروئی و بهداشتی مورد نیاز مناطق جنگی در هزینه های مصرفی دولت منظور می شوند. اضافه می نماید که آن قسمت از هزینه های دولت که به منظور مقاصد دفاعی برون مرزی به مصرف می رسد (اعم از جاری یا سرمایه ای) و اکثراً مربوط به وزارتخانه های دفاع و سپاه می باشد، کلاً مصرفی تلقی میشود.

۲- ۱- هزینه های سرمایه گذاری ثابت (طرحهای عمرانی)

منظور از سرمایه گذاری ثابت در مفاهیم بودجه ، آندسته از عملیات دولت است که بصورت سرمایه گذاری متجلی میشود. این عملیات معمولاً جنبه جاری و مستمر نداشته و برای مدت زمان محدودی جزء وظایف دولت قرار میگیرد و سپس جای خود را به فعالیتهای عمرانی دیگر می سپارد. بدیهی است پرداختهای مستمری که بعد از خاتمه طرحهای عمرانی انجام میشود، جزء هزینه های جاری دولت به حساب می آید. مثلاً ساختمان، جاده، مدرسه یا بیمارستان یک فعالیت عمرانی و سرمایه گذاری ثابت تلقی میشود، لیکن هزینه های مربوط به نگهداری این اموال سرمایه ای جزء هزینه های جاری دولت منظور می گردد. معمولاً طرحهای عمرانی در سه گروه عمده ذیل طبقه بندی می شوند:

الف - طرح عمرانی انتفاعی

منظور طرحی است که در مدت معقول پس از شروع بهره برداری علاوه بر تامین هزینه های جاری و استهلاک سرمایه، سود متناسبی به تبعیت از سیاست دولت را نیز عاید می نماید.

ب - طرح عمرانی غیرانتفاعی

منظور طرحی است که برای انجام برنامه های رفاه اجتماعی، آموزشی و عملیات زیربنایی و یا احداث ساختمان و تاسیسات اجرا می گردد و هدف اصلی آن حصول درآمد نمی باشد.

ج - طرح مطالعاتی

منظور طرحی است که براساس قرار داد بین سازمان برنامه و بودجه(سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور) با سایر دستگاههای اجرائی یا موسسات علمی و مطالعاتی برای بررسی خاصی انجام می گیرد.

اعتبارات هریک از طرحهای عمرانی نیز مانند هزینه های جاری شامل چهار فصل و بیست ماده بود که از نظر تعریف و ماهیت هزینه هیچگونه اختلافی با ریز مواد هزینه های جاری نداشته ولی از نظر کمیت ارقام در مواد مختلف کاملاً متفاوت با هزینه های جاری

میباشد. زیرا همانطوریکه هزینه های سرمایه ای در بودجه جاری نقش فرعی داشته و رقم ناچیزی از هزینه را تشکیل میدهد، هزینه های جاری در طرحهای عمرانی (سرمایه گذاری ثابت) نیز درصد کمی از هزینه را بخود اختصاص داده است.

در مورد تجزیه و تحلیل طرحهای عمرانی، چون ارقام منعکس در لایحه یا قانون بودجه دولت جوابگوی اطلاعات مورد نیاز برای محاسبه هزینه های مصرفی طرحهای مذکور نمی باشد لذا دسترسی به کلیه قراردادهای طرحهای عمرانی که هر ساله بین سازمان برنامه و بودجه (سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور) و مهندسين مشاور یا دستگاههای اجرائی منعقد میشود، ضروری است. برای این منظور هر ساله با مراجعه به وزارت امور اقتصادی و دارائی، صورت وضعیت کلیه طرحهای عمرانی مورد بررسی قرار گرفته و ریز ارقام آخرین اعتبارات تخصیص داده شده به هریک از طرحها بطور جداگانه استخراج می گردد و با استفاده از پرداختهای قطعی طرحهای مذکور و توجه به تعاریف ذکر شده و رعایت مراحل که در شرح هزینه های جاری بیان گردید و با یک سلسله عملیات مختلف، هزینه های مصرفی این طرحها برآورد میگردد.

۳- ۱ - هزینه های دولت از محل درآمدهای اختصاصی

بعضی از وزارتخانه ها و موسسات وابسته که دارای درآمدهای اختصاصی می باشند، می توانند بموجب قوانین و مقررات خاص، کلیه یا قسمتی از درآمدهای اختصاصی خود را به مصرف هزینه های جاری برسانند. باید توجه داشت که سهم درآمدهای اختصاصی از کل درآمد های دولت، درصد کوچکی از کل بودجه را تشکیل میدهد و ارقام مربوط به آن گرچه در بودجه کل کشور منعکس میگردد، ولی جنبه اطلاعاتی داشته و بتصویب نمایندگان مجلس شورای اسلامی نمی رسد، زیرا طبق قانون، هزینه آنها موقوف به وصول درآمدهای مربوط می باشد که مقررات وصول آن قبلاً به تصویب رسیده است.

از آنجا که معمولاً هزینه های از محل درآمد اختصاصی، به مصرف خرید کالا و جبران خدمات کارکنان می رسد، از ضرایب سازمانهایی که دارای ریز مواد هزینه هستند، استفاده می شود و اینگونه هزینه ها که معمولاً بصورت یک قلم در بودجه ظاهر میشود به خرید کالا و جبران خدمات تفکیک میگردد.

۲ - شهرداریها

در نظام حسابهای ملی شهرداریها بعنوان شاخه های محلی حکومت مرکزی ، بخشی از دولت عمومی را تشکیل می دهند و هزینه های آنها مانند هزینه های بخش دولتی در محاسبات منظور می شود.

اداره حسابهای اقتصادی برای آنکه بتواند آمار دقیقی از درآمد و هزینه شهرداریهای کشور در دست داشته باشد با کمک آمارگیران اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی، وزارت کشور، شهرداری تهران و مرکز آمار ایران مبادرت به جمع آوری بیلان درآمد و هزینه شهرداریها می نماید.

طبقه بندی هزینه های شهرداریها در اکثر موارد با طبقه بندی مربوط به هزینه در بودجه دولت متفاوت^۱ می باشد. علاوه برآن بعضی از شهرداریها فقط به درج سرجمع هزینه در بیلان خود اکتفاء می نمایند که تفکیک آنها جز با تلاش زیاد و تماس مکرر با کارشناسان امور شهرداریها در وزارت کشور، شهرداری تهران و سایر مقامات ذیصلاح امکانپذیر نمیشد. با استفاده از اطلاعات بدست آمده ، هزینه شهرداریهای نمونه به هزینه های مصرفی، سرمایه ای و پرداختهای انتقالی تفکیک گردیده، سپس با در نظر گرفتن آخرین سرشماری که در مورد درآمد و هزینه شهرداریهای کشور در دسترس است، ضرایب تعمیم محاسبه می شود. به این ترتیب هزینه مصرفی شهرداریهای کوچک نمونه به کل شهرداریهای کوچک و شهرداریهای بزرگ نمونه به کل شهرداریها بزرگ تعمیم داده میشود و شهرداری تهران نیز بطور جداگانه مورد بررسی قرار می گیرد.

۳ - سازمان تامین اجتماعی

سازمان تامین اجتماعی فعالیت اصلی و اساسی خود را برمحور بیمه های اجتماعی کارگران متمرکز ساخته و در زمینه توسعه و گسترش بیمه های اجتماعی سایر طبقات که در اساسنامه سازمان مزبور قید شده نیز اقدامات موثری صورت داده است . براساس قانون بیمه

۱- اخیراً بعضی از شهرداریها هزینه های خود را با طبقه بندی مواد هزینه در بودجه دولت هماهنگ نموده اند.

های اجتماعی، کلیه کسانی که به موجب قانون کار کشور کارگر شناخته شوند مشمول مقررات بیمه های اجتماعی بوده و از مزایای مشروحه ذیل بهره مند می گردند.

بیمه حوادث ناشی از کار و بیماریهای حرفه ای و عواقب آن

بیمه حوادث عادی و بیماریهای غیرحرفه ای، حاملگی و زایمان

بیمه از کارافتادگی و فوت

بیمه بازنشستگی

کمکهای تعاونی (ازدواج)

سازمان تامین اجتماعی دارای استقلال مالی و اداری بوده و اقدام به انتشار ترازنامه می نماید . بطور کلی اقلام عمده درآمدی این سازمان از حق بیمه های وصولی تشکیل شده است. طبقه بندی هزینه های سازمان تامین اجتماعی، تقریباً مشابه وزارتخانه ها و موسسات وابسته به دولت می باشد که تفکیک آن به مصرفی، سرمایه ای و پرداختهای انتقالی بسهولت انجام پذیر می باشد.

جدول پیوست

ریز مواد هزینه بودجه عمومی دولت

ماده ۱ - حقوق و دستمزد	ماده ۱۲ - ماشین آلات و تجهیزات عمده
ماده ۲ - مزایا و کمکها	ماده ۱۳ - سایر کالاهای مصرف نشدنی
ماده ۳ - مأموریت، حمل و نقل و ارتباطات	ماده ۱۴ - وام، مشارکت و کمک برای سرمایه گذاری بخش عمومی
ماده ۴ - اجاره	ماده ۱۵ - وام، مشارکت و کمک برای سرمایه گذاری بخش خصوصی
ماده ۵ - خدمات قراردادی	ماده ۱۶ - کمک و اعانه به بخش عمومی
ماده ۶ - سوخت، برق و آب	ماده ۱۷ - کمک و اعانه به بخش خصوصی
ماده ۷ - مواد و لوازم مصرف شدنی	ماده ۱۸ - بازپرداخت وام و پرداخت بهره
ماده ۸ - هزینه های سری	ماده ۱۹ - پرداختهای انتقالی به کارکنان
ماده ۹ - مطالعه برای ساختمان و تأسیسات	ماده ۲۰ - دیون
ماده ۱۰ - خرید ساختمان، زمین و حقوق انتفاعی	
ماده ۱۱ - ایجاد ساختمان	

IV - تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

تعاریف و مفاهیم

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص عبارتست از هزینه خریداری (یا ارزش تولید بحساب خود) کالاهای سرمایه ای توسط بخش خصوصی، تولید کنندگان خدمات دولتی و تولید کنندگان خدمات خصوصی غیر انتفاعی در خدمت خانوارها منهای خالص فروش کالاهای سرمایه ای دست دوم و قراضه در طول یک دوره حسابداری (معمولا یک سال). کالاهای سرمایه ای، کالاهای نهائی وبا دوامی میباشد که در راه تولید کالاها وخدمات جدید بکار برده شده و عمر اقتصادی آن بیش از یکسال است . خرید یا تحصیل کالاهای با دوام غیرمصرفی (باستثنای زمین، ذخایر معادن، قلمستانها و امثال آن) برای مصارف غیر نظامی، طرحهای ساختمانی نیمه تمام، هزینه های مربوط به تعمیرات اساسی کالاهای سرمایه ای، اصلاح و عمران زمینهای کشاورزی و توسعه مناطق مشجر، احداث باغات و تاکستانها و غیره (مشروط به اینکه زمان بهره برداری از آنها بیش از یکسال باشد) و نیز خرید حیوانات بارکش و شیرده و خرید دام و طیور به منظور تکثیر در حساب تشکیل سرمایه ثابت ناخالص منظور میگرددند. هزینه های نقل و انتقال مربوط به خرید و فروش زمین ، معدن و نظایر آن در این حساب منظور میشود .

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تفکیک سرمایه گذاری در ساختمان و ماشین آلات و لوازم کسب و کار طبقه بندی میگردد. سرمایه گذاری در ماشین آلات و لوازم کسب و کار، آن قسمت از تولیدات داخلی و واردات کالاهای سرمایه ای را شامل میشود که طی دوره حسابداری مورد مصرف قرار نگرفته، صادر نگردیده و به این ترتیب به موجودی کالاهای سرمایه ای کشور اضافه شده باشد. در انتخاب کالاهای سرمایه ای نکات ذیل میباشد مورد توجه قرار گیرد :

۱- کلیه کالاهای با دوام خریداری شده توسط خانوارها به عنوان هزینه های جاری تلقی گردیده و در تشکیل سرمایه منظور نمیشود.

۲- اشیاء موجود در موزه ها، آثار هنری و کلکسیونها به عنوان کالای سرمایه ای تلقی

نمی شوند.

۳- کالاهای با دوامیکه به منظور مقاصد نظامی خریداری می گردد در تشکیل سرمایه منظور نمی شود.

۴- هزینه های اکتشاف در زمینه منابع زیر زمینی، نظیر نفت و مواد کانی به طور کلی در تشکیل سرمایه به حساب نمی آید، اگرچه توصیه شده است که هزینه های ایجاد تأسیسات به منظور اکتشاف نظیر حفر چاه یا زدن میله برای استخراج معادن در تشکیل سرمایه منظور شود .

۵- قطعات یدکی اصلی ماشین آلات و لوازم حمل و نقل که به منظور تعمیرات اساسی توسط بخشهای تولیدی خریداری میشود، کالای سرمایه ای تلقی میگردد. در صورتیکه قطعاتی که به منظور تولید اولیه یا مونتاژ خریداری شده باشد، کالاهای واسطه ای تلقی گردیده و در حساب تشکیل سرمایه نباید منظور شود .

سرمایه گذاری در ساختمان به مفهوم متداول در حسابهای ملی عبارتست از هزینه کار انجام شده، هزینه تعمیرات اساسی و تغییرات ساختمانی و سود تولید کننده در مورد ساختمانهای تکمیل شده ای که به منظور فروش ایجاد شده باشد . هزینه کار انجام شده (Put in Place) عبارتست از کلیه هزینه های مربوط به مصالح ساختمانی و مزد و حقوق ناخالص پرداختی به کارکنان که طی یکدوره حسابداری انجام شده باشد . مفهوم کلی عبارت «هزینه کار انجام شده» آن است که تشکیل سرمایه در ساختمان باید بر مبنای هزینه کار انجام شده طی یک سال برآورد شود و در این برآورد نباید هزینه خرید یا تملیک زمین منظور شود. به موجب تعاریف حسابهای ملی آن قسمت از هزینه های مربوط به تعمیرات اساسی و اضافات ساختمانی که موجب دوام بیشتر ساختمان و در نتیجه سبب افزایش عمر و دوره بهره برداری در ساختمان میشود، سرمایه گذاری در ساختمان محسوب میگردد. هزینه های مربوط به تعمیرات جزئی، تعویض و جایگزین کردن لوازم و تجهیزاتی که در اثر خسارت از بین رفته یا اصولاً فرسوده شده باشد، در سرمایه گذاری ساختمانی منظور نمی شود.

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

در نظام محاسبات ملی ایران برآورد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به صورت مجزا در زمینه ماشین آلات و لوازم کسب و کار و ساختمان صورت میگیرد. در هر یک از این زمینه ها نیز اقلام به تفکیک دولتی و خصوصی ارایه میشود. بطور کلی روش محاسبه در کلیه موارد اشاره شده بر اساس هزینه تمام شده سرمایه گذاری (برای خریدار) قرار دارد.

۱- تشکیل سرمایه در ماشین آلات و لوازم کسب و کار

تشکیل سرمایه در ماشین آلات و لوازم کسب و کار بر اساس روش تولید یا روش جریان کالا برآورد میگردد. براساس این روش تشکیل سرمایه در ماشین آلات و لوازم کسب و کار برابر است با ارزش کالاهای سرمایه ای وارداتی بعلاوه ارزش کالاهای سرمایه ای تولید داخلی منهای ارزش صادرات کالاهای سرمایه ای. شرح محاسبه در هر زمینه به قرار زیر است :

۱-۱- واردات کالاهای سرمایه ای

واردات کالاهای سرمایه ای براساس آمار بازرگانی خارجی کشور محاسبه میگردد، به این ترتیب که از بین کلیه اقلام مندرج در سالنامه مذکور آن دسته از کالاهایی که طبق تعاریف حسابهای ملی، کالاهای سرمایه ای تلقی میشوند انتخاب و ارزش سیف آنها استخراج میگردد. در زمینه هایی که موارد استفاده بعضی از کالاها مشخص نباشد یا در مواردی که کالاهای وارداتی موارد مصرف نهائی دو یا چند گانه (مصرفی - سرمایه ای، واسطه ای - سرمایه ای، مصرفی - واسطه ای) داشته باشد، تفکیک تولیدات داخله یا کالاهای وارداتی به واسطه ای، مصرفی و سرمایه ای براساس ضرایب موجود یا ضرایب مستخرج از جدول داده - ستانده صورت میگیرد. همچنین طبقه بندی کالاهای سرمایه ای تولید داخل یا وارداتی براساس بخشهای سرمایه گذار بر مبنای ماهیت کالا و ضرایب مستخرج از بررسیهای خاص انجام میشود.

به منظور محاسبه ارزش کالاهای سرمایه ای به قیمت بازار هزینه های جنبی ذیل به ارزش اظهار شده (سیف) در بندر ورود اضافه میگردد.

- حقوق و عوارض گمرکی و سود بازرگانی
- حق ثبت سفارش کالا (چنانچه در رقم مندرج در آمار گمرک درج نشده باشد)
- شش درصد از مجموع حقوق و عوارض گمرکی و سود بازرگانی بابت عوارض شهرداری (عوارض جایگزین دروازه ای).
- یک و نیم درصد از مجموع حقوق و عوارض گمرکی و سود بازرگانی بابت جمعیت هلال احمر .
- پرداخت مبلغی برای هر تن کالا جهت تخلیه ، بهداری و بهداشت بندری
- انبارداری و باربری .
- یک درصد ارزش سیف بمنظور حق تعاون .
- هزینه حمل و نقل از بندر تا مراکز توزیع یا مصرف .
- سود ناخالص وارد کننده ، عمده فروش و خرده فروش براساس نرخنامه های صادره توسط سازمان حمایت از مصرف کنندگان و تولید کنندگان .

۲-۱- کالاهای سرمایه ای تولید شده در داخل کشور

نتایج حاصل از سرشماری سالیانه کارگاههای بزرگ صنعتی اداره آمار اقتصادی و آمارگیریهای نمونه ای کارگاههای کوچک (کمتر از ده نفر کارکن) مرکز آمار ایران برای سالهای ۱۳۵۳ و ۱۳۷۵ و همچنین نتایج آمارگیریهای صنعتی کارگاههای ده نفر کارکن به بالای مرکز آمار ایران و برآوردهای دیگر در باره مابقی اقلام مبنای محاسبه ارزش کالاهای سرمایه ای تولید شده در داخل کشور قرار گرفته است.

برای برآورد سرمایه گذاری در ماشین آلات و لوازم کسب و کار از محل تولیدات داخلی ابتدا ارزش فروش کالاهای منتخب از تولیدات کارگاههای بزرگ صنعتی کشور بر

حسب کد ISIC از نتایج بررسیهای آماری استخراج میشود. از بین کالاهای منتخب از گروه تولیدات کارگاههای بزرگ فقط تعدادی از کالاها ماهیت سرمایه ای دارد که تماماً یا به نسبت در امر سرمایه گذاری به کار برده میشود. لذا از بین کالاهای منتخب، کالاهایی که تحت رشته فعالیت کد ۳۸صنعت در طبقه بندی ISIC (صنایع ماشین آلات، تجهیزات، ابزار و محصولات فلزی) تولید شده، انتخاب گردیده و مجموع ارزش تولید و ارزش فروش آن برآورد میشود.

در مرحله دوم محاسبات، از تقسیم ارزش تولید کالاهای منتخب از کد ۳۸ صنعت بر ارزش کل تولیدات کد مزبور (که در نتایج آمارگیری سالیانه منعکس میباشد)، ضریب تعمیم بدست میآید. بر این اساس و با در اختیار داشتن سهم کد ۳۸ از تولید کل کالاهای سرمایه ای در سال پایه و یا در سال تهیه جدول داده - ستانده اقتصادی، تولید کالاهای سرمایه ای از ماشین آلات تولیدات داخله برآورد میگردد.

در مرحله نهایی محاسبات، برآوردهای مستقلی از ارزش کالاهای سرمایه ای تولید شده در خود کارگاه و نیز هزینه تعمیرات اساسی ماشین آلات و لوازم بعمل میآید و برآوردهای بدست آمده به نتایج فوق الذکر اضافه میشود. به این ترتیب سرمایه گذاری در ماشین آلات و لوازم کسب و کار برآورد می گردد. از آنجا که برآوردهای فوق به قیمت کارخانه یا ارزش تولید کننده انجام شده، لازم است که سود ناخالص بازرگانی (حاشیه عمده فروش و خرده فروش) به برآوردهای فوق الذکر اضافه گردد تا تشکیل سرمایه به ارزش بازار بدست آید. این تعدیل در مورد تشکیل سرمایه در ماشین آلات در مراحل نهایی محاسبات انجام می گردد .

۳-۱- صادرات کالاهای سرمایه ای

صادرات کالاهای سرمایه ای براساس آمار بازرگانی خارجی کشور که هر ساله منتشر میشود، محاسبه میگردد. باینترتیب که از بین کلیه اقلام مندرج در سالنامه مذکور آن دسته از کالاهاییکه طبق تعاریف حسابهای ملی، کالاهای سرمایه ای تلقی میشوند انتخاب و ارزش فوب آنها استخراج گردیده است .

در مرحله نهایی ، تشکیل سرمایه در ماشین آلات و لوازم کسب و کار به ارزش بازار از حاصل جمع اجزاء وارداتی در تولید داخلی کالاهای سرمایه ای و پس از کسر نمودن ارزش صادرات کالاهای سرمایه ای بدست میآید.

روش محاسبه ای که در فوق مورد اشاره قرار گرفت برآوردی از تشکیل سرمایه در ماشین آلات در سطح کل کشور بدست میدهد. برآورد تشکیل سرمایه در ماشین آلات توسط بخش دولتی با استفاده از ارقام عملکرد وزارتخانه ها و سازمانهای وابسته، از محل اعتبارات جاری و اعتبارات سرمایه گذاری ثابت، منعکس در قانون بودجه و بودجه عملکرد مؤسسات انتفاعی و شرکتهای دولتی، بیلان شهرداریها و صورتهای مالی سازمان تأمین اجتماعی صورت میگیرد. با کسر نمودن برآوردهای انجام شده برای بخش دولتی از کل تشکیل سرمایه در ماشین آلات ، سرمایه گذاری در ماشین آلات توسط بخش خصوصی به صورت باقیمانده برآورد میشود .

۲- تشکیل سرمایه خصوصی در ساختمان

تشکیل سرمایه در ساختمان به تفکیک بخش خصوصی و دولتی وهمچنین تشکیل سرمایه توسط بخش خصوصی به صورت مجزا برای مناطق شهری و روستائی برآورد میگردد. سرمایه گذاری ساختمانی توسط بخش خصوصی در مناطق شهری با استفاده از بررسیهای ساختمانی اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی محاسبه شده است. در بررسیهای آماری مذکور هزینه های سرمایه گذاری هر سال برای ساختمانهای مسکونی و غیر مسکونی و به تفکیک برای تهران، شهرهای بزرگ و شهرهای کوچک برآورد میگردد. هزینه های مربوط به تعمیرات اساسی و تغییرات و اضافات ساختمانی نیز براساس ارقام بودجه خانوارهای مناطق شهری برآورد می گردد. سود سازندگان آن تعداد از ساختمانهای تکمیل شده که به منظور فروش ایجاد گردیده نیز به طور جداگانه براساس آمارگیری نمونه ای محاسبه و در ارقام سرمایه گذاری منظور گردیده است .

در زمینه تشکیل سرمایه بخش خصوصی در ساختمانهای روستایی اطلاعات و آمار ناچیزی در اختیار قرار دارد . در این زمینه تا قبل از سال ۱۳۷۲ اطلاعات در دسترس منحصرآ مربوط به سالهای ۱۳۵۲ و ۱۳۵۳ بود که توسط مرکز آمار ایران منتشر شده بود . در سالهای

۱۳۷۳ و ۱۳۷۵ نیز توسط مرکز آمار ایران بررسی هایی درباره مسکن و ساختمان روستایی صورت گرفت، که در سالنامه های آماری منعکس می باشد. برآوردهای انجام شده در زمینه ساختمانهای روستایی برای دوره مورد بررسی بر مبنای اطلاعات مذکور صورت گرفته است.

۳- تشکیل سرمایه دولتی در ساختمان

سرمایه گذاری ساختمانی در بخش دولتی به هزینه هایی اطلاق میشود که برای ایجاد اماکن اداری، راه سازی، ایجاد پلها، تونلها، راه آهن، سدها، فرودگاهها، فاضلابها، شبکه آبیاری و خطوط لوله های نفت و گاز، تلگراف، تلفن، برق و نظایر آن صرف شده باشد. هزینه های مربوط به مطالعه، تهیه نقشه، ماکت و سایر محاسبات ساختمانی، تاسیسات آب مشروب شهرها و سایر هزینه های مطالعاتی و تحقیقاتی که منجر به سرمایه گذاری گردد، در ارقام سرمایه گذاری ساختمانهای دولتی منظور میشود.

سرمایه گذاری ساختمانی بخش دولتی به تفکیک دستگاههای ذیل انجام میگردد:

۱- ۳- وزارتخانه ها و سازمانهای وابسته

سرمایه گذاری ساختمانی وزارتخانه ها و سازمانهای وابسته بطور عمده از محل اعتبارات سرمایه گذاری ثابت و به میزان ناچیزی از محل بودجه جاری دستگاهها صورت میگردد. هزینه های ساختمانی یا تعمیرات اساسی ساختمانهای دولتی از محل بودجه جاری براساس قوانین بودجه (عملکرد) برآورد شده که شامل مواد ۹ و ۱۱ ارقام هزینه بوده است. همانطور که اشاره شد قسمت اعظم سرمایه گذاری دولت از محل بودجه عمرانی (اعتبارت سرمایه گذاری ثابت) تامین مالی میشود و در این زمینه اطلاعات لازم در مورد ساختمانهای دولتی از صورت اعتبارات، پرداختیهای کلیه طرحهای عمرانی دولت به تفکیک ریز مواد استخراج گردیده و پس از انجام محاسبات لازم، سرمایه گذاری در ساختمانهای دولتی برحسب بخشهای مختلف اقتصادی برآورد می شود.

۲-۳- موسسات انتفاعی و شرکتهای وابسته به دولت

سرمایه گذاری این موسسات براساس ارقام منعکس درلوايح بودجه و عملکرد این موسسات که بصورت مستقل اخذ میشود، برآورد میگردد.

۳-۳- شهرداریها

سرمایه گذاری ساختمانی شهرداریها براساس ارقام مستخرج از بیلان درآمد و هزینه شهرداریها محاسبه میشود.

۴-۳- سازمان تامین اجتماعی

سرمایه گذاری ساختمانی سازمان مزبور نیز براساس ارقام عملکرد سازمان مذکور برآورد میگردد.

۷- صادرات و واردات کالاها و خدمات

تعاریف و مفاهیم

صادرات و واردات کالاها و خدمات به کلیه مبادلات کالاها و خدمات تجاری اشخاص حقیقی و حقوقی مقیم یک کشور با دنیای خارج اطلاق میگردد. کالاها و خدمات تجاری شامل صادرات و واردات مال التجاره، خدمات حمل و نقل، ارتباطات، توریسم، آموزش، بهداشت و سایر خدمات غیرعامل و بیمه می باشد. از نظر حسابهای ملی تمام مبادلات کالائی که بین افراد و سازمانهای مقیم و غیرمقیم صورت میگیرد باید در لحظه ایکه مالکیت کالاهای مورد مبادله از فروشنده به خریدار منتقل میشود در حسابها ثبت گردد. صادرات و واردات کالا بایستی به ارزش مبادله ای کالا در مرز گمرکی کشور و بصورت فوب برآورد شده و در حسابها منظور شود. باتوجه به آنکه در آمار بازرگانی خارجی اغلب کشورها از جمله ایران، واردات به ارزش سیف ثبت میگردد، لذا واردات کالاها و خدمات نیز به ارزش سیف در خالص صادرات ثبت میشود و از این بابت تعدیلات لازم در صادرات و واردات خدمات حمل و نقل و بیمه بعمل میآید.

صادرات شامل کالاهاییست که کلاً در کشور ساخته شده و یا با استفاده از کالاهای وارداتی مونتاژ شده باشد. همچنین صادرات مجدد کالاها یعنی صدور کالاهای وارداتی که بدون هیچگونه تغییر شکلی از قبیل تمیز کردن، مرتب کردن، بسته بندی کردن و برچسب زدن انجام شده باشد، مشروط بر تغییر مالکیت آن، در صادرات کالایی منظور میشود. واردات کالایی نیز مجموع کالاهایی را شامل میشود که بمنظور مصرف یا صدور مجدد به کشور وارده شده باشد.

صادرات و واردات کالاها و خدمات غیرعامل

مبنای برآوردهای انجام شده در زمینه صادرات و واردات، ارقام حساب جاری موازنه پرداخت های کشور میباشد. باتوجه به اهمیت بخش نفت در اقتصاد ایران و سهم قابل توجه آن در کل تجارت خارجی کشور، صادرات نفت و گاز در حساب جاری موازنه پرداخت ها بصورت جداگانه منعکس میگردد. در جداول مربوط به دنیای خارج در نظام حسابهای ملی کشور نیز بهمین ترتیب ارقام مربوط به نفت و گاز از سایر کالاها و خدمات مجزا شده است.

ارزش صادرات نفت و گاز براساس آمارهای مربوط به مقدار فروش و متوسط قیمت فروش یک بشکه نفت خام برآورد میشود. تولید و صادرات نفت خام در سالهای قبل از پیروزی انقلاب اسلامی شامل عملیات شرکت ملی نفت ایران در حوزه قرارداد کنسرسیوم و نیز عملیات سایر شرکتهای مختلط بوده است. بخش عمده ای از صادرات نفت خام در سالهای مذکور توسط شرکتهای بازرگانی وابسته به کنسرسیوم نفت صورت گرفته است. در سالهای بعد از انقلاب اسلامی کلیه عملیات مذکور توسط شرکت ملی نفت و سایر شرکتهای وابسته به وزارت نفت انجام میشود و اطلاعات لازم در هر زمینه مستقیماً از وزارت مزبور اخذ میشود. صادرات گاز نیز در طول سالهای قبل از انقلاب اسلامی و تا اواخر سال ۱۳۵۸ فقط به کشور اتحاد جماهیر شوروی سابق بوده و ملاک برآوردها قرار گرفته است. در سالهای ۱۳۶۷ به بعد ارقام متناظر در جدول موازنه پرداختها ماخذ محاسبات بوده است.

در زمینه صادرات سایر کالاها و واردات کالایی نیز اطلاعات لازم از آمار بازرگانی خارجی کشور استخراج میشود. در آمار بازرگانی خارجی کشور واردات به ارزش سیف و صادرات به ارزش فوب ثبت میگردد. به این ترتیب ارزش صادرات و واردات مندرج در آمار بازرگانی خارجی کشور بعلاوه اطلاعاتی که در مورد صادرات نفت و گاز جمع آوری می شود

مبنای برآورد مربوط به صادرات و واردات کالاها و خدمات در جداول حسابهای ملی قرار میگیرد.

در زمینه صادرات و واردات خدمات که عمدتاً به حمل و نقل، بیمه، مسافرت، آموزش و بهداشت مربوط می شود، اطلاعات مورد نیاز از آمارهای تفصیلی حساب جاری موازنه پرداختها استخراج می شود. علاوه بر اطلاعات فوق الذکر تعدیلات دیگری در ارقام حسابهای دنیای خارج نظام محاسبات ملی انجام می شود که عمده ترین آن به واردات کالایی غیرتجاری مربوط است. واردات کالایی توسط مسافری در حسابهای موازنه پرداختها، برآورد و در سرفصل واردات ثبت میشود. همچنین واردات کالاهای نظامی، هواپیما، کشتی و احتمالاً سایر مواردیکه ارقام آن در آمار بازرگانی خارجی کشور ثبت نمی گردد، بصورت مجزا توسط دایره موازنه پرداختهای اداره بررسیهای اقتصادی بانک مرکزی برآورد گردیده و در حساب موازنه پرداختها منعکس می شود. بمنظور محاسبه ریالی صادرات و واردات کالاها و خدمات در هر سال، از نرخ های ارزی که مبادلات خارجی عملاً براساس آن انجام شده، استفاده گردیده است.

ارزش صادرات کالاها و خدمات غیر نفتی با استفاده از شاخص قیمت کالاهای صادراتی اداره آمار بانک مرکزی به قیمت ثابت تبدیل گردیده است. در مورد تعدیل ارزش واردات کالاها و خدمات به قیمت ثابت باید گفت که به علت فقدان شاخص قیمت مورد قبول برای کالاها و خدمات وارداتی، در این زمینه در دو مرحله تعدیل صورت گرفته است. نخست با استفاده از شاخص قیمت کشورهای OECD، یعنی عمده کشورهای صادرکننده به ایران، ارزش دلاری واردات تعدیل گردید و سپس با استفاده از نرخ ارز سال پایه ارزش واردات ریالی به قیمت ثابت محاسبه گردید. ارزش صادرات نفت با شاخص قیمت واحد فروش نفت و صادرات گاز با شاخص قیمت گاز صادراتی ثابت گردیده است.

VI- تغییر در موجودی انبار

تغییر در موجودی انبار معادل است با افزایش یا کاهش ارزش موجودی کالاهای کشور در پایان سال نسبت به ارزش موجودیها در آغاز سال. کالاهای مورد نظر در برآورد تغییر موجودی انبار اعم است از مواد اولیه و ماشین آلات، کالاهای نیمه ساخته و کالاهای ساخته شده. موجودی کالا از نظر پوشش اساساً کلیه کالاهایی را شامل می شود که بمنظور بازتولید یا فروش مجدد توسط بخشهای اقتصادی خریداری شده باشد. در مورد بخش خدمات عمومی

یا تولید کنندگان خدمات دولتی فقط تغییر ارزش موجودی کالاهای استراتژیکی که بمنظور استفاده در موارد اضطراری ذخیره سازی گردیده، در برآورد تغییر موجودی انبار بحساب میآید. همانطور که اشاره شد در زمینه ماشین آلات و مواد اولیه تغییر ارزش موجودی انبار شامل سه گروه کالاها و مواد اولیه، کالاهای در جریان ساخت و کالاهای ساخته شده می باشد. در مورد ساختمانهای در جریان ساخت تغییر ارزش بنا در پایان دوره نسبت به اول دوره در تشکیل سرمایه ثابت بحساب گرفته می شود. از نظر تعاریف SNA دامهای اصلاح نژاد، حیوانات بارکش، گاو و گوسفندهای شیری و دامهایی که بمنظور استفاده از پشم، مو و کرک پرورش داده می شوند، در تشکیل سرمایه ثابت طبقه بندی می شوند و لذا تغییر موجودی اینگونه حیوانات نیز در تشکیل سرمایه منظور می شود. تغییر موجودی سایر حیوانات اهلی در پایان دوره نسبت به آغاز دوره معمولاً در تغییر موجودی در انبار منظور می گردد.

در برآورد تغییر در موجودی انبار از تفاضل ارقام عرضه و تقاضای کل کالاها استفاده میشود این برآورد گرچه ممکن است حاوی برخی از اقلام از قلم افتاده کالایی باشد لکن می تواند در محاسبه سرمایه گذاری ناخالص مورد استفاده قرار گیرد .

VII – اشتباهات آماری

در نظام حسابهای ملی ایران مابه التفاوت تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار و مجموع اجزاء هزینه ناخالص داخلی ، بصورت پسماند تحت عنوان اشتباهات آماری آورده شده است . اشتباهات آماری با اقلام از قلم افتاده همراه بوده و توامان در جدول هزینه و مخارج نهایی، نشان داده می شود. در غالب کشورها این قلم در ارقام مصرف خصوصی مستتر است زیرا مصرف خصوصی بصورت پسماند در این کشورها محاسبه می شود . لکن در حسابهای ملی ایران با توجه به آمارگیریهای بودجه خانوار و استفاده از ارقام بودجه خانوار در برآورد مصرف خصوصی ترجیح داده شد این رقم که ممکن است مربوط با اقلام از قلم افتاده سایر اقلام هزینه باشد بصورت جداگانه ذکر گردد .

بخش سوم

محاسبات ملی به قیمت‌های ثابت

I - کلیات

تهیه و تدوین متغیرهای اساسی حسابهای ملی بصورت سالیانه منجر به ایجاد مجموعه ای از سریهای زمانی خواهد شد که عناصر آن طی سالهای مختلف متأثر از نوسان مقدار و نوسان قیمت متغیر مورد نظر خواهد بود. علاوه بر دو عامل فوق عامل سوم یعنی تغییرات نهادی در سازمان اقتصادی نیز میتواند منجر به نوسان یک متغیر اقتصادی طی زمان گردد. بعنوان مثال ایجاد یک شبکه ملی خدمات درمانی از طرف دولت باعث میگردد که بخش عمده ای از هزینه های مربوط به درمان که تا قبل از ایجاد شبکه در هزینه های مصرفی خانوارها منظور بوده، پس از ایجاد شبکه به هزینه های دولت منتقل شود. اینگونه تغییرات نهادی همواره در سازمان اقتصادی کشورها، خصوصاً کشورهای در حال توسعه وجود دارد و قسمتی هر چند غیر عمده از نوسان متغیرهای اساسی حسابهای ملی متأثر از اینگونه تغییرات است. موضوع تغییرات نهادی سازمان اقتصادی و دامنه تأثیر آن طی زمان بر متغیرهای اساسی به قیمت‌های جاری یا ثابت در چارچوب تعدیلات این مجموعه آماری قرار داشته و بر همین اساس ارقام برخی بخشها بطور اساسی به قیمت‌های جاری و ثابت تغییر نموده است. در این بخش موضوع تأثیر تغییر قیمت یا تغییر کمی متغیرها مورد نظر میباشد.

اشاره شد که هرگونه تغییر در متغیری که ارزش را به قیمت‌های جاری طی زمان تبیین مینماید، قابل تفکیک به تغییر در قیمت و تغییر در مقدار طی همان دوره زمانی میباشد.

بعبارت دیگر از آنجا که ارزش از حاصلضرب قیمت در مقدار حاصل میشود، هر گونه تغییری در قیمت یا مقدار از یکدوره بعد منجر به تغییر ارزش طی همان دوره خواهد شد. چنانچه مشکلات عملی تهیه شاخصهای قیمت و مقدار نادیده گرفته شود، بنظر میرسد که بطور اصولی روند زمانی کلیه متغیرها به قیمت‌های جاری به شیوه فوق قابل تفکیک به دو مؤلفه روند قیمت و روند مقدار خواهد بود. این بیان اگر چه ظاهراً ساده و واضح بنظر میرسد، لکن با علم به این نکته که در حسابداری ملی متغیرهایی وجود دارند که تصور قیمت یا مقدار برای آنها بسیار دشوار است، موضوع را دارای ابعاد پیچیده ای می سازد. نمونه قابل ذکر از اینگونه متغیرها «انتقالات» است که درصدی غیر عمده، لیکن از نظر قدر مطلق، رقم قابل توجهی از درآمد و هزینه خانوارها را تشکیل میدهد. تصور این موضوع که در تعدیل رقم «انتقالات» از جاری به ثابت شاخص قیمت و مقدار چیست یا چه باید باشد، تا حدودی دشوار است. باید گفت که در انتخاب و تدوین شاخصهای مناسب در این موارد معمولاً زمینه استفاده از نتایج حاصل از تعدیل متغیر مورد نظر از جاری به ثابت نقش مهمی در انتخاب شاخص دارد.

به منظور استفاده از نتایج محاسبات ملی در برنامه ریزی یا تحلیل اقتصادی، نتایج مزبور را می باید به گونه ای تعدیل نمود که نشان دهنده رشد واقعی تولید در سالهای مختلف باشد. به عبارت دیگر متغیرهای کلی اقتصاد به قیمت‌های جاری، آثار تورم و افزایش قیمت‌ها را در خود مستتر دارند. تنها با رفع آثار تورم می توان تصویری واقع بینانه از روند واقعی تولید ارائه داد. برای تعدیل نتایج محاسبات ملی کشور از قیمت‌های جاری به ثابت، چنانچه ارزش تولیدات کشور برای کلیه کالاها و خدمات به صورت حاصلضرب قیمت در مقدار، در کلیه سالها و سال پایه محاسبات در دسترس باشد مشکلی وجود نخواهد داشت. لیکن عملاً مشکلات فراوانی در تعدیل متغیرها وجود دارد. علت وجودی مشکلات را می باید در عوامل زیر جستجو نمود: اولاً در کار محاسبات ملی به دلیل گستره وسیع محاسبات، بخشها و فعالیتهای اقتصادی به صورت مدغم حوزه بررسی را تشکیل میدهند. لذا از آنجا که این محاسبات در ریزترین سطح کالاها صورت نمی گیرد، بناچار می باید از اعداد شاخص قیمت به جای قیمت استفاده نمود. ثانیاً به دلیل محدودیت امکانات، جمع آوری اطلاعات و آمار در زمینه قیمت و مقدار کلیه کالاها و خدمات نه مقدور است و نه به صرفه. لذا به طور کلی در تعدیل متغیرهای کلی اقتصاد از قیمت‌های جاری به قیمت‌های ثابت، با توجه به امکانات آماری می باید مناسبترین شاخصها را به کار برد.

II - روشهای تعدیل اجزاء تولید ملی

براساس تعریف، تولید ناخالص داخلی از حاصل جمع ارزش افزوده ایجاد شده در کلیه بخشها توسط عوامل اقتصادی (افراد و مؤسسات) تولید کننده مقیم و غیر مقیم به دست می آید. ارزش افزوده هر بخش نیز به نوبه خود حاصل تفاضل ارزش تولید و هزینه های واسطه است. همچنین تولید ناخالص داخلی معادل هزینه ناخالص داخلی است که از جمع ارزشی اجزاء متشکله بخشهای تقاضای نهایی اقتصاد حاصل می شود. ارزش افزوده نیز به نوبه خود براساس پرداخت به عوامل اولیه تولید قابل تفکیک می باشد. تدوین سیستم جامعی از اعداد شاخص برای تعدیل کلیه متغیرهای حسابهای ملی، به دلیل تأکید بر متغیرها به قیمت‌های ثابت، از اهمیت قابل توجهی در حسابهای ملی برخوردار است.

اشاره شد که در محاسبات ملی به دلیل مدغم بودن بخشها و فعالیتهای اقتصادی مورد بررسی و نامربوط بودن قیمت و بعضاً مقدار در زمینه بخشهای مدغم، غالباً برآوردهای به قیمت‌های ثابت براساس روشهای مستقل صورت می پذیرد. شاخصهایی را که براساس روشهای مشخص برای بخشهای مختلف برآورد می شود، در ادبیات محاسبات ملی شاخصهای تعدیل کننده جزء به جزء مینامند. همچنین در محاسبات ملی انتخاب و کاربرد شاخصهای تعدیل کننده می باید با توجه و عنایت به برابریهای حسابداری در محاسبات ملی و لزوم ایجاد هماهنگی بین متغیرهای کلی صورت پذیرد. به عنوان مثال برآورد تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری و ثابت از دو روش تولید و هزینه می باید به نتایج یکسانی منجر شود. بنابراین در تعدیل اقلام حسابها از قیمت‌های جاری به ثابت باید توجه کافی نمود که برابریهای حسابداری مورد نظر به قیمت‌های ثابت از بابت انتخاب شاخصهای نامناسب صدمه نبیند. در صورت انتخاب شاخصهای نامناسب، اریب و خطای آماری جدیدی به لحاظ کاربرد شاخصهای نامناسب در دو طرف حساب بروز می کند.

در حسابداری ملی چهار روش عمده برای تعدیل متغیرهای اقتصادی از قیمت‌های جاری به قیمت‌های ثابت پیشنهاد گردیده است: روش تعدیل مضاعف، روش تعدیل ساده، روش کاربرد شاخصهای کمی (اکستراپولاسیون) و بالاخره روش تعدیل جزء به جزء اجزای ارزش افزوده.

در تعدیل متغیرهای حسابهای ملی از قیمت‌های جاری به قیمت‌های ثابت، روش تعدیل مضاعف بهترین نتیجه را عاید می نماید. براساس این روش اجزاء تولید ناخالص هر بخش

اقتصادی بطور مجزا با استفاده از شاخصهای مجزا مورد تعدیل قرار میگیرد. بنابراین ابتدا ارزش تولید بخش و هزینه های واسطه آن بطور مستقل و با شاخصهای مجزا به قیمت‌های ثابت تعدیل گردیده و سپس ارزش افزوده بخش مورد نظر به قیمت‌های ثابت از تفاضل ارزش تولید و هزینه واسطه به قیمت های ثابت حاصل می شود. کاربرد این روش از مطلوبیت بسیار بالایی برخوردار است، لیکن غالباً محدودیتهای آماری مانع از کاربرد این روش می گردد.

در روش تعدیل ساده بطور کلی موضوع تعدیل هزینه های واسطه تولید از قیمت‌های جاری به ثابت مطرح نمی باشد و فقط ارزش افزوده بخش مورد نظر با استفاده از شاخص قیمت مناسب از قیمت‌های جاری به ثابت تعدیل می شود. براساس روش متکی بر کاربرد شاخص های کمی، ارزش افزوده هر بخش اقتصادی به قیمت‌های ثابت از حاصلضرب ارزش افزوده سال پایه بخش مورد نظر در شاخص مقداری تولید در سال جاری، عاید می شود و بالاخره کاربرد روش تعدیل جزء به جزء مستلزم آنست که ارزش افزوده بخشها به تفکیک درآمد عوامل اولیه تولید در دسترس باشد (جبران خدمات، استهلاک، مازاد عملیات). در اینصورت ارزش افزوده بخش مورد نظر به قیمت‌های ثابت از حاصل جمع اجزاء تعدیل شده ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت بدست می آید و برای تعدیل اجزاء ارزش افزوده معمولاً از شاخصهای مناسب در هر مورد استفاده می شود.

کاربرد هریک از روشهایی که در فوق توضیح داده شد، نتایج متفاوتی از متغیرهای اساسی اقتصاد کشور به قیمت های ثابت بدست می دهد. در هریک از روشها فرضیاتی بصورت تلویحی مستتر است که انتخاب شاخص ها می باید با توجه به این فرضیات و میزان انطباق آنها با واقعیت صورت بگیرد. در مورد روش تعدیل ساده فرض آنست که تغییرات شاخص قیمت کالاها و خدمات نهایی و تغییرات شاخص قیمت کالاها و خدمات واسطه برای بخش مورد نظر برابر است. در روش اکستراپولاسیون فرض آنست که تغییرات شاخص مقداری کالاها و خدمات تولیدی نهایی با تغییرات شاخص مقداری کالاها و خدمات واسطه اقتصاد معادل است. فرض تلویحی در روش اکستراپولاسیون، لااقل در کوتاه مدت، جنبه های توجیهی قوی تری نسبت به فرض تلویحی روش تعدیل ساده دارد. بهمین دلیل در محاسبات ملی، صرفنظر از مشکلات آماری، در تعدیل متغیرهای اساسی از قیمت های جاری به ثابت، کاربرد تعدیل مضاعف، اکستراپولاسیون و تعدیل ساده به ترتیب از اولویت برخوردارند.

III - روشهای تعدیل اجزاء هزینه ملی

روشهای سابق الذکر عمدتاً در مورد تعدیل تولید ناخالص داخلی و اجزاء آن به تفکیک بخش یا به تفکیک عوامل اولیه تولید مصداق دارد و در مورد اجزاء هزینه ای تولید ناخالص داخلی شاخصها و تعدیلات دیگری مطرح می باشد. یکی از تعدیلات عمده در بخشهای اقتصادی نهایی اقتصاد تعدیل جاری به ثابت صادرات و واردات کالاها و خدمات می باشد که برحسب شاخص هایی که برای تعدیل مورد استفاده قرار می گیرد، اریبهایی در حسابها ایجاد می شود. این زمینه بدلیل اهمیت قابل توجهی که در کار محاسبات ملی دارد، بحث مستقلی را تحت عنوان « نتیجه رابطه مبادله بازرگانی » تشکیل می دهد که در قسمت های بعدی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. بطور کلی دو روش عمده برای تعدیل اقلام هزینه ناخالص داخلی پیشنهاد گردیده است. روش اول براساس استفاده از شاخص قیمت ها برحسب نوع هزینه، اجزاء عمده هزینه و شاخص مورد استفاده در طرف تولید حسابها قرار دارد، و روش دوم روش اکستراپولاسیون است. همانطور که اشاره شده هماهنگی و سازگاری شاخصهای تعدیل در محاسبات ملی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. از لحاظ نظری اولویت استفاده از هر یک از دو روش فوق الذکر برای تعدیل اقلام از جاری به ثابت، براساس روشهای بکار گرفته شده در طرف تولید حسابها تعیین می شوند و این انتخاب نه در کلیت خود بلکه بصورت اخص در مورد بخشهای مختلف انجام میگردد. قابل توجه است که روش اکستراپولاسیون از لحاظ تجربی در صورتی قابل استفاده است که اطلاعات مربوط به کمیت ها و مقادیر در بخشهای تقاضای نهایی موجود بوده و ملاک برآورد قرار گرفته باشد. بعبارت دیگر برآورد متغیرهای هزینه ای تولید ناخالص براساس روش جریان کالا انجام شده باشد در این حالت برای برآورد اقلام به قیمت های ثابت سال پایه می توان ارزشها را از حاصلضرب مقادیر سال جاری در قیمت های سال پایه بدست آورد.

در تعدیل هزینه های مصرفی نهایی خصوصی از جاری به ثابت، روش برآورد هزینه تا حدودی روش تعدیل را نیز مشخص می نماید. چنانچه هزینه های مصرفی خصوصی حاصل بررسی درآمد و هزینه خانوار بوده باشد بناچار برای تعدیل می باید از شاخص هزینه زندگی و اجزاء آن استفاده نمود. برای حصول دقت بیشتر در تعدیل مورد نظر می توان هزینه های مصرفی خصوصی و شاخص هزینه زندگی را بصورت هماهنگ در اجزاء هزینه و شاخص مورد استفاده قرار داد. همچنین در تعدیل اقلام هزینه و در صورت وجود آمار و اطلاعات مقداری در

مورد بعضی از اقلام هزینه، می توان روش اکستراپولاسیون را در مورد اقلام خاص هزینه بکار گرفت و در سایر زمینه ها از شاخص هزینه زندگی استفاده نمود .

در تعدیل هزینه های مصرفی نهایی دولت، هماهنگی در انتخاب شاخص تعدیل با توجه به شاخص های مورد استفاده در طرف تولید حسابها (خدمات دولت) اهمیت قابل توجهی دارد. هزینه های مصرفی دولت غالباً از دو بخش عمده جبران خدمات کارکنان و خرید کالا و خدمت غیرعامل تشکیل شده است. برای تعدیل جبران خدمات کارکنان، غالباً برحسب شاخص بکار گرفته شده در بخش خدمات دولت (طرف تولید) ، از شاخص مزد و حقوق کارکنان دولت ، شاخص اشتغال در بخش دولتی و یا شاخص قیمت استفاده می شود. در مورد خرید کالا توسط دولت نیز شاخص عمده فروشی یا ترکیب معینی از اجزاء مشخص این شاخص همراه با شاخص قیمت کالاهای وارداتی مورد استفاده قرار میگیرد.

در تعدیل تشکیل سرمایه ثابت ناخالص برای بخش ساختمان، غالباً هماهنگ با شاخص بکار رفته در طرف تولید، روش اکستراپولاسیون یا شاخص مقداری تولید، (مترائز زیر بنا ، تعداد اتاق و غیره) و یا شاخص هزینه ایجاد بنا در اجزاء مزد و حقوق و کالا و خدمات واسطه (کالاهای ساختمانی) مورد استفاده قرار می گیرد . تعدیل تشکیل سرمایه در ماشین آلات غالباً یا براساس استفاده از شاخص عمده فروشی و یا شاخص ترکیبی عمده فروشی و قیمت کالاهای وارداتی صورت میگیرد. برای تعدیل افزایش در موجودی انبار معمولاً ابتدا این رقم براساس اقلام عمده یا بخشهای عمده اقتصادی مورد تفکیک قرار گرفته و برای تعدیل اجزاء از شاخصهای متفاوت لیکن مربوط در هر زمینه خاص ، استفاده می شود . در صورتی که انجام تفکیک بصورت فوق امکانپذیر نباشد، برحسب مورد و براساس میزان و حجم موجودی در شبکه عمده فروشی یا خرده فروشی، می توان از شاخصهای مربوطه در هر زمینه استفاده نمود.

IV- نتیجه رابطه مبادله بازرگانی خارجی

نتیجه رابطه مبادله در مجموع به حوزه تجارت در اقتصاد ملی مربوط میشود. بررسی روند قیمتتهای نسبی کالاها و خدمات مورد مبادله بین بخشهای مختلف اقتصاد ملی در بازرگانی داخلی مبین برد و باخت بخشهای مختلف در رابطه با قیمتتهای نسبی سال پایه خواهد بود. این بررسی نهایتاً منجر به برآورد نتیجه رابطه مبادله بازرگانی داخلی خواهد شد که بررسی و تحلیل آن اگرچه بر پایه نتایج محاسبات ملی انجام می پذیرد ، لیکن بصورت

مستقیم از حوزه کار محاسبات ملی خارج است. بررسی روند قیمت‌های نسبی کالاها و خدمات مورد مبادله بین اقتصاد ملی و دنیای خارج از سال پایه به سال مورد نظر نشان‌دهنده برد و باخت اقتصاد ملی در تجارت خارجی نسبت به سال پایه است که مستقیماً در نتایج محاسبات ملی به قیمت‌های ثابت انعکاس پیدا میکند و از این جهت یکی از موضوعات مهم در محاسبات ملی تلقی میشود.

حساب‌های دنیای خارج در سیستم محاسبات ملی واسطه بین حساب‌های ملی و حساب تراز پرداخت‌های کشور میباشد. اهمیت بررسی نتیجه رابطه مبادله بازرگانی خارجی در محاسبات ملی از آن جهت است که برای انجام محاسبات ملی به قیمت‌های ثابت تعدیل اقلام خاصی از حساب‌های دنیای خارج از قیمت‌های جاری به قیمت‌های ثابت اجتناب ناپذیر است، در حالیکه انجام چنین تعدیلهایی در حساب تراز پرداخت‌های کشور ابداً ضروری نیست. دو قلم عمده از اجزاء بخش‌های تقاضای نهایی اقتصاد صادرات و واردات کالاها و خدمات است که خالص آن در جداول حساب‌های ملی انعکاس پیدا میکند. لذا در بررسی حاضر بحث در چارچوب تعدیل جاری به ثابت صادرات و واردات که بر ارتباط بین حساب‌های ملی و حساب تراز پرداخت‌ها متکی است، محدود میگردد.

بطور کلی رابطه ذیل بین متغیرهای اساسی حساب‌های ملی از روش هزینه برقرار میباشد غالباً این رابطه یک رابطه حسابداری تعریف شده است:

$$GDP = C + I + X - M$$

در رابطه فوق GDP, C, I, X و M به ترتیب تولید ناخالص داخلی، هزینه‌های مصرفی نهائی، تشکیل سرمایه ناخالص، صادرات و واردات کالاها و خدمات میباشد. در تعدیل اقلام فوق الذکر از قیمت‌های جاری به قیمت‌های ثابت غالباً شاخص‌های P_e, P_k, P_c و P_i به ترتیب برای تعدیل C, I, X و M مورد استفاده قرار میگیرد. به این ترتیب تولید ناخالص داخلی بقیمتهای ثابت (GDP_c) حاصل برابری ذیل خواهد بود:

$$GDP_c = \frac{C}{P_c} + \frac{I}{P_k} + \frac{X}{P_e} - \frac{M}{P_i}$$

از تقسیم دو رابطه فوق الذکر بیکدیگر معکوس شاخص ضمنی تولید ناخالص حاصل میشود :

$$\frac{1}{P_{gdp}} = \frac{GDP_c}{GDP} = \frac{C/P_c + I/P_k + X/P_e - M/P_i}{GDP} =$$

$$(C/GDP \cdot 1/P_c) + (I/GDP \cdot 1/P_k) + (X/GDP \cdot 1/P_e) - (M/GDP \cdot 1/P_i) =$$

$$(W_c \cdot 1/P_c) + (W_k \cdot 1/P_k) + (W_e \cdot 1/P_e) - (W_i \cdot 1/P_i)$$

در رابطه فوق W ها به ترتیب سهم مصرف ، تشکیل سرمایه ، صادرات و واردات از تولید ناخالص داخلی است و $\sum_i W_i = 1$ میباشد.

همانطور که مشاهده میشود در هر دو رابطه اصلی حسابداری ملی ، به قیمت‌های جاری و ثابت ، خالص صادرات کالاها و خدمات یکی از اقلام عمده را تشکیل میدهد که میتوان آنرا بصورت زیر نمایش داد:

$$N = X - M$$

$$N^* = X/P_c - M/P_i$$

در رابطه فوق N خالص صادرات و خدمات است .

چند مطلب در رابطه با خالص صادرات کالاها و خدمات ، به قیمت‌های جاری و ثابت و شاخص‌های تعدیل کننده اجزاء آن وجود دارد که در حسابداری ملی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است . نخست آنکه نمیتوان شاخص مشخصی را برای تعدیل جاری به ثابت « خالص صادرات » در نظر گرفت . خالص صادرات به قیمت‌های ثابت باید از تفاضل صادرات و واردات به قیمت‌های ثابت حاصل شود . ثانیاً برای آنکه شاخص ضمنی خالص صادرات مثبت باشد لازم است که خالص صادرات کالاها و خدمات به قیمت‌های جاری و ثابت از نظر جبری هم علامت باشند. ثانیاً جدا از مسائل فوق در تجارت خارجی کشورها بررسی قدرت خرید واقعی ارز حاصل از صادرات یک واحد کالا یا خدمت یا عبارتی بررسی ادواری میزان واردات در مقابل میزان مشخصی از صادرات دارای اهمیت فوق العاده است .

برای برآورد نتیجه رابطه مبادله بازرگانی روش‌های مختلفی توسط محققین پیشنهاد

گردیده که از آن میان سه روش ذیل وسیعتر از سایر روشها مورد استفاده قرار میگیرد.

۱- روش گیری (Geary) :

همانگونه که اشاره شد رابطه خالص صادرات بشرح زیر است :

$$N = X - M$$

$$X = M + N$$

N خالص صادرات کالاها و خدمات به قیمت‌های جاری است . چنانچه رابطه

فوق به قیمت‌های ثابت تبدیل شود ، باید نتیجه رابطه مبادله (T') برای ایجاد تعادل و هم علامت شدن جاری و ثابت خالص صادرات به یک طرف معادله فوق اضافه شود.

$$X' + T' = M' + N'$$

گیری برای تعدیل N ، شاخص Pn را توصیه مینماید و برای انتخاب P n دو حالت را مد نظر قرار میدهد:

الف - چنانچه $N > 0$ باشد ، N قسمتی از X را تشکیل میدهد و به این جهت P_n معادل P_e فرض میشود.

ب - چنانچه $N < 0$ باشد ، N قسمتی از M را تشکیل میدهد و به این جهت P_n معادل P_i فرض میشود.

$$N > 0 \text{ ---- } X > M \text{ , } P_n = P_e$$

$$N < 0 \text{ ---- } X < M \text{ , } P_n = P_i$$

$$N > 0 T' = M' + N' - X' = (M/P_i) + ((X-M)/P_e) - (X/P_e) = (M/P_i)(1 - (P_i/P_e))$$

$$N < 0 T' = M' + N' - X' = (M/P_i) + ((X-M)/P_i) - (X/P_e) = - (X/P_e)(1 - (P_e/P_i))$$

همانطور که مشاهده میشود در دو رابطه فوق نتیجه رابطه مبادله بازرگانی به نسبت دو متغیر P_i و P_e بستگی دارد . چنانچه $P_e > P_i$ باشد نتیجه رابطه مثبت و در صورتیکه $P_e < P_i$ باشد نتیجه رابطه منفی خواهد بود. همچنین $(1 - (P_i/P_e))$ و $(1 - (P_e/P_i))$ میزان برد و باخت را برای یک واحد تجارت خارجی نشان میدهد و M/P_i و X/P_e بترتیب ضریب برد و باخت را برای کل بازرگانی خارجی تشکیل میدهد . P_n برای حالت $X=M$ تعریف نگردیده ولی T' برای اینحالت تعریف شده است زیرا :

$$T' = M' - X' = M/P_i - X/P_e = M/P_i (1 - P_i/P_e) = - X/P_e (1 - P_e/P_i)$$

۲- روش استیوول (Stuvel) :

استیوول روش محاسبه نتیجه رابطه مبادله بازرگانی خارجی را از سیستم معادلات حسابهای ملی و براساس ضرورت برابری این معادلات در قیمت‌های جاری و ثابت نتیجه میگیرد. روش استیوول را میتوان بشرح ذیل خلاصه نمود :

$$N = X - M$$

$$(N/P) = (X/P) - (M/P)$$

در این فرمول P شاخص قدرت خرید پول کشور یا میانگین هارمونیک موزون شاخصهای جزء به جزء اجزاء هزینه ناخالص داخلی است (شاخص ضمنی تولید ناخالص داخلی). همچنین میتوان نوشت :

$$N = X - M$$

$$N/P = X/P_e - M/P_i + T'$$

$$X/P - M/P = X/P_e - M/P_i + T'$$

$$T' = X/P - X/P_e - M/P + M/P_i$$

$$T' = M/P_i (1 - P_i/P) - X/P_e (1 - P_e/P)$$

همانطور که ملاحظه میشود براساس روشی که استیوول توصیه نموده ، نتیجه رابطه مبادله علاوه برآنکه به روند متغیرهای P ، P_i و P_e بستگی دارد به میزان واردات و صادرات کالاها و خدمات به قیمت‌های ثابت نیز متکی است . حال چنانچه $P_e > P$ باشد ، نتیجه رابطه مبادله حاصل از صادرات قطعاً مثبت خواهد بود و چنانچه $P_i > P$ باشد ، نتیجه رابطه مبادله حاصل از واردات منفی است . در اینحالت حجم صادرات و واردات به قیمت‌های ثابت و تفاوت میزان تغییرات شاخصهای فوق الذکر است که میزان برد یا باخت نهایی را در کل برای اقتصاد کشور معین مینماید . چنانچه $P_e = P_i = 1$ و $P > 1$ باشد ، رابطه زیر حاصل خواهد شد :

$$T' = M (1 - 1/P) - X (1 - 1/P) = (M - X)(1 - 1/P)$$

براساس این رابطه در صورتیکه $(M - X) > 0$ باشد ، یعنی کسری در تجارت خارجی کشور وجود داشته باشد ، نتیجه رابطه مثبت است و برعکس . شاخص استیوول تفکیکی بین برد و باخت اقتصاد در تجارت خارجی و برد و باخت در تجارت داخلی قایل نیست . آنچه که در فرمول فوق در حالت $(M - X) > 0$ برد تلقی میشود در ارتباط اقتصاد با دنیای خارج حاصل نشده ، بلکه بین صادر کنندگان و تولید کنندگان داخلی ایجاد شده است . شاخص

استیوول نقل و انتقال درآمدی را که در اثر تغییر قیمتها بین مؤسسات داخلی ایجاد میشود ، در خود پوشیده دارد و آنرا در نتیجه رابطه با دنیای خارج بروز میدهد.

۳- روش کوریس - کورا بایاشی (Courbis - Kurabyashi)

این روش همزمان توسط دو محقق فوق الذکر پیشنهاد گردیده است . براساس این روش P_n بصورت ترکیب خطی محدبی از شاخص قیمت صادرات (P_e) و شاخص قیمت واردات (P_i) برآورد میشود.

$$X = M + N$$

$$X' + T' = M' + N'$$

$$T' = N' + M' - X' = (X-M)/P_n + M/P_i - X/P_e$$

و P_n بر اساس رابطه زیر تعیین میشود:

$$P_n = \alpha \cdot P_e + (1-\alpha) P_i \quad 0 \leq \alpha \leq 1$$

و وزنها براساس سهم واردات و صادرات از جمع صادرات و واردات به قیمت‌های ثابت حاصل میشود . بنابراین چنانچه :

$$\alpha = X/P_e / X/P_e + M/P_i$$

$$(1-\alpha) = M/P_i / X/P_e + M/P_i$$

$$P_n = (X+M) / X/P_e + M/P_i$$

نتیجه رابطه مبادله بازرگانی از فرمول زیر بدست میآید :

$$T' = (X-M)/P_n + M/P_i - X/P_e$$

اگر فرض شود که $U = M/X$ و $P = P_i/P_e$ ، رابطه کوریس - کورا بایاشی بصورت زیر خواهد بود :

$$T' = 2U (1-P) / P(1+U) \cdot X'$$

در رابطه فوق مشتق نسبی رابطه مبادله نسبت به P ($P_i / P_e = P$) منفی میباشد. بعبارت دیگر چنانچه تغییرات زمانی P_i نسبت به P_e بنحوی باشد که P_i/P_e طی زمان افزایش داشته باشد ، نتیجه رابطه مبادله بازرگانی به زیان کشور تغییر مینماید و بالعکس . در سیستم محاسبات ملی ایران برآورد نتیجه مبادله بازرگانی براساس فرمول کوریس - کورا بایاشی انجام شده و نتایج حاصله در جداول تولید ملی به قیمت‌های ثابت منعکس گردیده است .

اثبات ریاضی رابطه به شرح ذیل می باشد .

$$T = (X/P_e) \times \left[\frac{1}{\left[\frac{(X/P_e)}{(X/P_e) + (M/P_i)} \right] + \left[\frac{(M/P_i)}{(X/P_e) + (M/P_i)} \right] \left[\frac{P_i}{P_e} \right]} - 1 \right]$$

$$- (M/P_i) \left[\left(\frac{1}{\left[\frac{(M/P_i)}{(X/P_e) + (M/P_i)} \right] \left[\frac{(X/P_e)}{(X/P_e) + (M/P_i)} \right] \left[\frac{P_e}{P_i} \right]} \right) - 1 \right]$$

$$T = (X/P_e) \left[\frac{1}{\left[\frac{1}{1 + ((M/X) \times (P_e/P_i))} + \frac{1}{1 + ((X/M) \times (P_i/P_e))} \right]} - 1 \right]$$

$$- (M/P_i) \left[\frac{1}{\left[\frac{1}{1 + ((X/M) \times (P_i/P_e))} + \frac{1}{1 + ((M/X) \times (P_e/P_i))} \right]} - 1 \right]$$

$$T = \left[(X/P_e) \right] \times \frac{(M/X) \times (1 - (P_i/P_e))}{(P_i/P_e) \times (1 + (M/X))} + \left[M/P_i \right] \times \left[\frac{(1 - (P_i/P_e))}{((M/X) + 1)} \right]$$

$$\mathbf{T} = \left(\frac{2(1 - (P_i/P_e)) \times (M/X)}{(P_i/P_e) \times (1 + M/X)} \right) \times (X/P_e)$$

$$\mathbf{T} = \left(\frac{2U(1-P)}{P(1+U)} \right) \times X \quad X = X/P_e, \quad P = P_i/P_e, \quad U = M/X \quad \text{با فرض}$$

بخش چهارم

مسائل خاص در محاسبات ملی

در این بخش مطالب خاصی که در برآورد متغیرها و جداول حسابهای ملی مطرح می‌باشد. آگاهی از مفاهیم و روشهای محاسبه آن میتواند مفید باشد، مورد بررسی قرار خواهد گرفت. علاوه بر مطالبی که در بخشهای گذشته عنوان گردید، در محاسبات ملی بطور کلی دو موضوع اساسی دیگر مطرح می‌باشد، نخست مصرف سرمایه های ثابت و سپس برآوردهای محاسباتی خاص در زمینه های مختلف نظام حسابهای ملی.

I – مصرف سرمایه های ثابت

مصرف سرمایه های ثابت (استهلاک) هزینه جایگزینی آن مقدار از کالاهای سرمایه ای کشور است که طی یکدوره حسابداری، معمولاً یکسال، در فرآیند تولید مصرف شده باشد. عبارت دیگر مصرف سرمایه های ثابت مشخص کننده مقدار سرمایه گذاری جدیدی است که کل موجودی سرمایه کشور را از اول تا پایان دوره حسابداری، بدون تغییر باقی گذارد. این رقم که برای تبدیل تولید ناخالص کشور به تولید خالص بکار گرفته میشود، بایستی جبران کننده کاهش در ارزش کالاهای سرمایه ای به علت فرسودگی متعارف، خسارات اتفاقی قابل پیش بینی و از مدافتادگی باشد. خسارات ناشی از حوادث غیر قابل پیش بینی نظیر جنگ یا زلزله و نیز استهلاک تأسیساتی نظیر سد، جاده، منابع طبیعی و حیوانات شیره و بارکش نباید در برآورد مصرف سرمایه ثابت منظور شود. همچنین تحلیل ثروت ملی و منابع طبیعی از قبیل جنگلها و مراتع، نفت و معادن در محاسبه استهلاک منظور نمیگردد.

روش برآورد استهلاک در محاسبات ملی اگرچه در کلیات بر همان خطوط و مبانی برآورد در زمینه حسابداری تجاری (یعنی در نظر گرفتن عمر مفید برای انواع کالاهای سرمایه ای و روش خط مستقیم) استوار است، لیکن در جزئیات تفاوتی قابل توجهی بین استهلاک منعکس شده در حسابهای تولید کنندگان و استهلاک مورد نظر در محاسبات ملی

وجود دارد. بطور کلی در شرکتها و مؤسسات تولیدی استهلاک اموال سرمایه ای براساس دو روش برآورد میشود ، روش اول اصطلاحاً روش خط مستقیم نامیده میشود که بر مبنای آن عمر مفید مشخصی برای انواع ساختمانها و ماشین آلات در نظر گرفته میشود . در این روش ارزش خرید (دفتری) اموال سرمایه ای مورد نظر و بعبارت دقیقتر ارزش جایگزینی اموال سرمایه ای محاسبه میشود و مبنای برآورد ارزش خرید کالای مذکور نمی باشد . دومین دلیل نامطلوب بودن استفاده از ارقام استهلاک براساس ضوابط تجاری در نتایج حسابهای ملی ، سیاستهایی است که دولتها برای تشویق سرمایه گذاری در بخشهای خاص اعلام و اجرا مینماید. بهمین دلیل غالباً دیده میشود که رویه هماهنگ و یکنواختی برای محاسبه استهلاک برای یک کالای سرمایه ای خاص ، در مؤسسات و شرکتهای تولیدی مختلف وجود ندارد . سومین دلیل نامطلوب بودن برآورد استهلاک حسابداری تجاری برای استفاده در حسابداری ملی آنست که عموماً عمر مفید کالاهای سرمایه ای در حسابداری تجاری به میزان قابل توجهی کمتر از واقعیت فرض میشود.

در حسابداری ملی ، کشورهای مختلف معمولاً براساس امکانات آماری خود از روشهای گوناگونی برای برآورد استهلاک استفاده میکنند. غالباً کشورهایی که از امکانات آماری ضعیفی برخوردارند به دفاتر مؤسسات تولیدی ، خصوصاً مؤسسات تولیدی دولتی ، یا سایر روشهای غیر مستقیم و پراکنده متوسل می شوند . در برخی کشورها محاسبه استهلاک سرمایه های ثابت بر مبنای بررسیهای حاصل از حسابهای تعدادی مؤسسات بزرگ دولتی و خصوصی بصورت نمونه گیری صورت میگیرد. در برخی دیگر از کشورها اظهار نامه های مالیاتی ملاک محاسبه قرار میگیرد و گروهی دیگر از کشورها درصد ثابتی از تولید ناخالص داخلی را بعنوان استهلاک منظور میکنند. پاره ای از کشورها به علت مشکلات آماری روش مشخصی در زمینه برآورد استهلاک سرمایه های ثابت ندارند و گروهی دیگر از کشورها روش پیشنهادی سازمان ملل متحد تحت عنوان روش ¹ PIM را بطور تقریبی بکار میبرند.

همانطور که اشاره شد کشورهایی که امکانات آماری وسیعی در اختیار دارند روش PIM را بکار میبرند و این روش در کشورهای پیشرفته بسیار متداول و معمول است . کاربرد

1 - Perpetual Inventory Method

این روش از آن جهت قویاً مورد توصیه واقع شده که با استفاده از آن نه تنها استهلاک سرمایه های ثابت بنحو مطلوبی برآورد میشود ، بلکه همآهنگ با استهلاک ، برآورد نسبتاً قابل قبولی از موجودی سرمایه در کل اقتصاد یا به تفکیک بخشهای اقتصادی در هر دوره بدست میآید. برآورد موجودی سرمایه های واقعی از جهت فراهم سازی زمینه و ایجاد امکان اندازه گیری ثروت ملی و نتیجتاً توان تولیدی کشور و نیز اندازه گیری کارآیی و بازده سرمایه در اقتصاد و نسبت سرمایه به تولید و بسیاری از تحلیلهای اقتصادی دیگر از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است .

روش PIM بر این اصل استوار است که استهلاک یک کالای سرمایه ای مشخص بایستی بگونه ای محاسبه شود که جمع ارزش حال استهلاک سالیانه برای سالهای عمر مفید کالای سرمایه ای برابر با ارزش خرید کالای سرمایه ای باشد . چنانچه ارزش خرید کالای سرمایه ای در زمان حال برابر A ، عمر مفید کالا n سال و استهلاک سالیانه آن D_1, D_2, \dots, D_n و نرخ افزایش قیمت سالیانه این کالا در طول سالهای عمر مفید آن r_1, r_2, \dots, r_n باشد ، در روش PIM باید برابری زیر برقرار باشد :

$$A = \frac{D_1}{(1+r_1)} + \frac{D_2}{(1+r_2)(1+r_1)} + \dots + \frac{D_n}{(1+r_1)(1+r_2)\dots(1+r_n)}$$

برای اعمال روش PIM باید ابتدا تشکیل سرمایه در طی یک دوره زمانی نسبتاً طولانی را برحسب انواع کالاهای سرمایه ای (طبقه بندی مورد نیاز) تفکیک نمود و برای هر گروه از کالاهای طبقه بندی شده عمر مفیدی در نظر گرفت . بدیهی است که هر قدر تفکیک کالاهای سرمایه ای مشروح تر و برآورد عمر مفید انواع کالاها تفصیلی تر و واقع بینانه تر باشد ، برآورد استهلاک نیز دقیقتر خواهد بود. در عمل تفکیک ماشین آلات براساس بخشهای خریدار (سرمایه گذار) صورت میگیرد و در مورد ساختمان سرمایه ای یا انواع ساختمانها در هر کشور معمولاً از طریق تولید کنندگان و توأم با نظریات کارشناسی جمع آوری میگردد.

برآورد استهلاک در یک سال خاص بایستی برای هر گروه کالای سرمایه ای موجود در تفکیک فوق الذکر جداگانه صورت بگیرد و سپس نتایج حاصل در سطح بخشها ادغام شود تا برآوردی از استهلاک کل بدست آید. برآورد استهلاک در سطح بخشها نیز بدین صورت است که چنانچه گروه کالای سرمایه ای مورد نظر عمر مفیدی معادل n سال داشته باشد و هدف برآورد استهلاک و موجودی سرمایه این گروه از کالاها در سال t باشد ، بایستی تشکیل سرمایه در این گروه از کالاها برای سالهای $(t-1)$ ، $(t-2)$ تا $(t-n)$ به قیمتهای ثابت سال

پایه برآورد و جمع آوری شود. چنانچه ارقام تشکیل سرمایه به قیمت‌های سال پایه برای گروه کالای سرمایه ای مورد نظر و در سال‌های مورد ذکر بترتیب با (I_{t-1}) , (I_{t-2}) تا (I_{t-n}) نشان داده شود، رقم استهلاک در سال t برای گروه کالای مورد نظر از رابطه زیر بدست می‌آید:

$$D_t = [(I_{t-1})/n] + [(I_{t-2})/n] + \dots + [(I_{t-n})/n] = 1/n \sum_{j=1}^n I_{t-j}$$

میتوان نشان داد که موجودی سرمایه در گروه کالاهای سرمایه ای مورد نظر در پایان سال t متوسط موزونی از تشکیل سرمایه در سال‌های قبل است. تشکیل سرمایه در زمینه کالای سرمایه ای خاص در سال t معادل I_t است و فرض اینست که تشکیل سرمایه در یک سال خاص، استهلاکی در همان سال ندارد. از تشکیل سرمایه سال قبل یعنی (I_{t-1}) میزان $1/n$ در سال t مستهلک گردیده، بنابراین از این سرمایه گذاری معادل $[(n-1)/n] \cdot I_{t-1}$ در پایان سال t موجود می‌باشد. با همین استدلال و با در نظر گرفتن این مطلب که در پایان سال t تشکیل سرمایه در سال $t-n$ و سال‌های قبل از آن کاملاً مستهلک شده است، نتیجه میشود که:

$$K_t = I_t + [((n-1)/n)I_{t-1}] + [((n-2)/n)I_{t-2}] + \dots + [(n-(n-1))/n] I_{t-(n-1)}$$

$$K_t = \sum_{j=0}^{n-1} \left(\frac{n-j}{n} \right) \cdot I_{t-j}$$

ضمناً همواره رابطه زیر بین موجودی سرمایه طی دو دوره متوالی برقرار است:

$$K_t = K_{t-1} + I_t - D_t$$

پس از انجام محاسبات فوق میباید برآوردهای انجام شده که بقیمتهای ثابت سال پایه صورت گرفته است، با استفاده از شاخصهای قیمت مناسب در مورد هر گروه از کالاها به قیمت‌های جاری تبدیل شود. با انجام این محاسبات به تفکیک برای گروههای مختلف کالاهای سرمایه ای (برحسب طبقه بندی مورد نظر از ماشین آلات و ساختمان) و ادغام نتایج حاصله، برآورد بسیار واقع بینانه ای از رقم کل استهلاک و موجودی سرمایه واقعی کشور بقیمتهای جاری و ثابت بدست می‌آید. روش PIM بهترین روش برآورد استهلاک و موجودی سرمایه میباشد و به لحاظ هماهنگی و سازگاری این روش در برآورد همزمان استهلاک و موجودی

سرمایه یک روش پذیرفته شده در سطح جهانی میباشد. برآورد استهلاک سرمایه های ثابت برای دوره مورد پوشش در گزارش حاضر براساس روش PIM صورت گرفته و برای این منظور ماشین آلات سرمایه ای کشور در یک گروه و تشکیل سرمایه در ساختمان در سه گروه تفکیک و طبقه بندی شده است.

II – ارزشهای احتسابی در محاسبات ملی

سیستم حسابهای ملی سازمان ملل متحد برآورد ارزشهای احتسابی را در سه زمینه توصیه نموده است: ۱- واحدهای مسکونی شخصی (ملکی)، ۲- کارمزد احتسابی خدمات بانکی، ۳- خود مصرفی. دلایل نظری برای برآورد ارزشهای احتسابی و شمول آن در نتایج محاسبات ملی در هر یک از زمینه های فوق متفاوت میباشد که در قسمتهای ذیل در هر مورد توضیحات مختصری ارائه خواهد شد.

۱- واحدهای مسکونی شخصی

بطور کلی واحدهای مسکونی در هر کشوری به دو گروه شخصی (ملکی) و اجاری قابل تفکیک میباشد. انواع دیگر معاملات در زمینه مسکن نظیر معاملات رهنی را نیز میتوان با در نظر گرفتن هزینه پول اجاری تلقی نمود. بدیهی است که درصد واحدهای مسکونی ملکی و اجاری از کل واحدهای مسکونی در کشورهای مختلف برحسب ساختار اقتصادی کشورها متفاوت میباشد و در یک کشور خاص نیز این درصد در سالهای مختلف تحت تأثیر عوامل اقتصادی تغییر مینماید.

مبادلات مربوط به واحدهای مسکونی اجاری بنحو بسیار مشخص و بارزی در نتایج محاسبات ملی منعکس میشود و هیچگونه شبهه ای در مورد ضرورت انعکاس آن وجود ندارد،

زیرا با هر تعبیری اجاره واحدهای مسکونی یک مبادله بازار تلقی میشود. در سیستم حسابهای ملی اجاره پرداختی هزینه خانوار مستأجر و اجاره دریافتی درآمد مالکیت مؤجر (خانوار یا هر عامل اقتصادی دیگر) تلقی میشود. در مورد واحدهای مسکونی شخصی وضعیت متفاوت است، زیرا که در این مورد هیچگونه مبادله‌ای از طریق بازار صورت نمیگیرد. در این مورد ضرورت دارد که ارزش احتسابی واحدهای مسکونی شخصی متناسب با واحدهای مسکونی اجاری برآورد گردیده و در نتایج محاسبات ملی منعکس شود. زیرا که در صورت عدم برآورد ارزش احتسابی واحدهای مسکونی شخصی، بسیار محتمل است که طی زمان، نسبت واحدهای مسکونی اجاری به کل واحدهای مسکونی افزایش یا کاهش یابد و این تغییر نسبت، به دلیل ضرورت انعکاس نتایج واحدهای مسکونی اجاری، باعث افزایش یا کاهش تولید ناخالص داخلی کشور شود بدون آنکه ارزش افزوده جدیدی در اقتصاد ملی ایجاد شده باشد.

برای احتراز از چنین تغییراتی در متغیرهای اقتصادی در نظام حسابهای ملی سازمان ملل متحد پیشنهاد گردیده است که علاوه بر محاسبه اجاره واقعی واحدهای مسکونی اجاری و شمول آن در متغیرهای اساسی حسابهای ملی، بابت اجاره واحدهای مسکونی شخصی نیز ارزش احتسابی برآورد شود و این ارزش احتسابی نیز در جداول حسابهای ملی منعکس گردد. به این ترتیب کل خدمات حاصل از واحدهای مسکونی (اعم از شخصی و اجاری) در جداول حسابهای ملی منعکس میشود و متغیرهای حسابهای ملی از بابت تغییر نسبت واحدهای مسکونی اجاری به کل واحدهای مسکونی از یکسال به سال بعد، تغییر نخواهد کرد.

در سیستم محاسبات ملی ایران ارزش احتسابی واحدهای مسکونی شخصی براساس نتایج بررسی هزینه و درآمد خانوارهای شهری کشور برآورد میشود. روش برآورد و مفاهیم مورد استفاده در برآورد ارزش احتسابی واحدهای مسکونی شخصی به قیمتهای جاری با روش و مفاهیم مورد استفاده در دستور العمل تکمیل بودجه خانوار منطبق میباشد. ارزش احتسابی واحدهای مسکونی به قیمتهای ثابت در بعضی از سالهای دور با استفاده از شاخص کمی مربوط به تعداد اتاقهای ساخته شده همراه با تعدیلاتی از بابت استهلاک ساختمانهای مسکونی و در بعضی از سالها با استفاده از شاخص جزئی کرایه مسکن از شاخص کل بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری برآورد شده است.

۲- خود مصرفی

در اقتصاد ملی پاره ای از کالاها و خدمات اگرچه در بازار مورد مبادله قرار نمیگیرند لیکن از همه جهات به کالاها و خدماتی شباهت دارند که در بازار مبادله میشوند. در بسیاری از کشورها، خصوصاً در کشورهای در حال توسعه، بخش قابل توجهی از محصولات کشاورزی توسط تولید کنندگان مورد مصرف قرار میگیرد، بدون آنکه این محصولات به بازار عرضه شود. تولید کالاهای اولیه کشورهای در حال توسعه و در کشورهایی که در مراحل اولیه توسعه اقتصادی قرار دارند، مصداق بسیار روشنی در این زمینه است و غالباً درصد قابل توجهی از خانوارها و واحدهای تولید کننده سنتی در این کشورها مصارف خود را بصورت خود مصرفی تأمین مینمایند.

در سیستم حسابهای ملی سازمان ملل متحد استدلال گردیده که بمنظور پوشش جداول حسابهای ملی بر کلیه کالاها و خدماتیکه توسط جمعیت کشور مورد مصرف قرار میگیرد و نیز حفظ قابلیت مقایسه نتایج حسابها لازم است مرز تولید بلحاظ مفهومی آنگونه تعیین شود که تولید کالاهای خود مصرفی را هم شامل شود. بهمین دلیل توصیه گردیده که تولید کالاهای اولیه خواه بمنظور فروش در بازار، خواه برای خود مصرفی یا برای انجام مبادله تهاتری، در تولید ناخالص منظور شود. لازم است اشاره شود که برآوردهای مربوط به خود مصرفی میباید در دو طرف جداول حسابهای ملی منظور شود. همانطور که ارزش مصرفی اینگونه کالاها در مصرف خانوارها منظور میشود، ارزش افزوده حاصل از تولید آنها نیز میباید در برآورد تولید ناخالص داخلی منظور شود و در این رابطه لازم است که برآورد مشخصی از هزینه های واسطه و ارزش افزوده این کالاها در اختیار باشد. براساس دستور العمل سازمان ملل متحد ارزش گذاری تولید کالاهای اولیه برای مقاصد خود مصرفی نیز میباید به قیمت تولید کننده صورت بگیرد.

در سیستم حسابهای ملی ایران برآوردهای مربوط به خود مصرفی یا مصرف به حساب خود در نتایج حسابهای ملی منظور میشود. شیوه به حساب گرفتن این برآوردها به این صورت است که نتایج بررسی درآمد و هزینه خانوارها برآوردهایی از مصرف کالاهای تولید شده توسط خانوارها به قیمت بازار بدست میدهد. این ارقام با جزیی تعدیلاتی از بابت تبدیل ارزشهای احتسابی از قیمت خریداران به قیمت تولید کنندگان در قسمت هزینه های مصرفی خصوصی در متغیرها و نتایج هزینه ملی منظور میشود. بخش قابل ملاحظه ای از برآوردهای مربوط به خود مصرفی کالاها به کالاهای اولیه، خصوصاً تولیدات بخش کشاورزی، مربوط میشود و از

آنجا که متغیرهای طرف تولید حسابهای ملی در بخش کشاورزی بر این کالاها پوشش دارد و محاسبات این بخش نیز به روش عملکردی انجام میشود ، لذا متغیرهای طرف تولید اقتصاد از این بابت کم گویی نخواهد داشت . برآورد متغیرهای بخش کشاورزی از روش عملکردی برآمرهای مربوط به مقدار تولید و مصرف ، سطح اراضی زیر کشت و متوسط برداشت در هکتار در زمینه محصولات مختلف کشاورزی متکی است و کاربرد این روش مستقل از آنست که تولیدات بخش مزبور از طریق بازار ، بصورت خود مصرفی و یا بصورت معاملات تهاتری مورد مبادله قرار گرفته باشد.

۳- کارمزد احتسابی خدمات بانکی

خدمات بانکی یکی دیگر از زمینه هایی است که در چارچوب سیستم پیشنهادی سازمان ملل متحد برآورد ارزش احتسابی برای آن توصیه گردیده است . دلایل نظری این پیشنهاد و روش برآورد ارزش احتسابی خدمات بانکی در بخش دوم گزارش حاضر به اختصار آمده است و مطالب این قسمت بعنوان مکمل مطالب گفته شده ، ارایه خواهد شد.

در سیستم حسابهای ملی، بهره ، درآمد مالکیت بحساب میآید و ما به التفاوت بهره پرداختی از بهره دریافتی توسط بخشهای اقتصادی قسمتی از ارزش افزوده بخش مورد نظر تلقی میشود. اقتصاد ملی به لحاظ دریافت و پرداخت بهره و نقش واسطه گری مالی به دو حوزه مالی و غیر مالی قابل تفکیک میباشد. بخش مالی شامل بانکها ، شرکتهای بیمه ، و مؤسسات مالی و اعتباری میشود که بخش عمده فعالیتهای آنها را عملیات مالی تشکیل میدهد ، در حالیکه فعالیتهای مالی بخش غیر مالی نسبت به عملیات غیر مالی آنها غیر عمده میباشد. لذا در حالیکه کلیه بخشهای غیر مالی به طور خالص پرداخت کننده بهره میشوند، بخش مالی بطور خالص دریافت کننده بهره است . چنانکه در بخش بانکداری همچون بخشهای غیر مالی خالص بهره پرداختی بعنوان یکی از اقلام ارزش افزوده تلقی شود، مانده عملیات و احتمالاً ارزش افزوده بخش بانکداری منفی خواهد شد. یکی از دلایلی که بر مبنای آن برای بخش بانکداری برآورد ارزش احتسابی خدمات بانکی پیشنهاد گردیده ، احتراز از احتمال بروز رقم منفی برای مانده عملیات یا ارزش افزوده بانکها میباشد.

علاوه بر مطلب فوق در سیستم بانکداری متداول این مطلب بسیار روشن است که کارمزد واقعی دریافتی توسط بانکها از بابت ارائه خدمات ، بخش بسیار کوچکی از هزینه ارائه خدمات بانکها را تشکیل میدهد . بخش قابل توجهی از هزینه خدمات بانکی از محل

مابه التفاوت بهره های دریافتی و پرداختی بانکها تأمین میشود. بر همین اساس در نظام حسابهای ملی سازمان ملل متحد توصیه گردیده است که یک ارزش احتسابی در زمینه خدمات بانکی برآورد شود ، تا از یکطرف احتمال منفی شدن مانده عملیات و ارزش افزوده بخش بانکداری کاملاً منتفی شود و از طرف دیگر ارزش خدمات بانکی بنحو مطلوبتری در سیستم حسابهای ملی انعکاس پیدا نماید.

در سیستم محاسبات ملی ایران ارزش تولید خدمات بانکی از حاصل جمع کارمزد واقعی دریافتی بانکها و کارمزد احتسابی بدست میآید. ارزش احتسابی خدمات بانکها نیز معادل درصدی از خالص سود بانکی دریافتی (سود دریافتی منهای سود پرداختی) فرض میشود. درصد مورد اشاره معادل است با نسبت سپرده های نزد شبکه بانکی به مجموع سپرده ها و سرمایه بانکها ،بعبارت دیگر بخشی از خالص سود دریافتی شبکه بانکی که حاصل واسطه گری مالی بانکها بوده است (از محل سپرده های نزد بانکها حاصل شده است) همراه با کارمزد واقعی دریافتی بانکها بعنوان جبران خدمات ارائه شده توسط بانکها تلقی میشود. سایر مراحل محاسباتی مربوط به بخش بانکداری از جمله برآورد هزینه واسطه این فعالیت ، نظیر سایر بخشها ، براساس صورتهای مالی مؤسسات تحت پوشش انجام میگردد . در جداول نهایی حسابهای ملی ایران ، براساس توصیه SNA، ارزش احتسابی خدمات بانکی نهایتاً به عنوان هزینه واسطه یک بخش مجازی تلقی میشود که دارای ارزش افزوده ای منفی است و مطلق آن معادل کارمزد احتسابی میباشد و لذا ارزش تولید این بخش مجازی مساوی صفر خواهد بود.

